

کورد

کورد

د نښانه

به ئیسلام کړد

و

ئیسلام بدون دا

چاپی دووهم

سلام ناوخنوسی

گورد
لهڻيو ان به نيسلام
کردن و
نيسلام يو وندا

کورد

له نیوان به ئیسلام کردن

و

ئیسلام بوندا

ناوى كتيب: كورد لهنىوان به ئىسلام كردن و
 نوسينى: ئىسلام بووندا
 نهخشهسازى: سهلام ناوخوش
 خهت: كۆمپيوتهرى هيو
 بهرك: نهوزاد كۆيى
 نۆره و سالى چاپ: آمين مخلص
 تيراژ: دووم ۱۴۳۳ك - ۲۰۱۲ز
 ۱۵۰۰ دانە

له بهرپوهمهرايمتى گشتى كتيبخانه
 گشتييمكان ژمارهى سپاردنى (۱۲۴۴)
 سالى ۲۰۱۱ پيئراوه

ملفى لهچاپقهوهى پارىزراوه بۇ
 نوسينگهى تهفسير

نوسينگهى تهفسير
 بۇ بلاوكرينهوهو راگهياندىن
 هموليز - شەقلى دادكا - ژيز ئوتلى شيرين پلاص
 Mob: 00964 760 460 61 22
 Tel: 0964 760 26 18 138
 www.tafseer-pub.com
 tafseeroffice@yahoo.com

نهم کتیه

پیشکشه

به نووسمرائه به عه قلیکی
بابه تیانه میژوو دهنوسن و دهنویننه وو.

سالم

۲۰۰۳/۱/۱۱

به رایی

تیسلا م و کورد

ئاشناپوونی کورد بە ئیسلام میژوویکی کۆنی هەیه، کورد پیش
ئیسلامپوونی میژوویکی ئەوتۆی نییه، چونکە میژووی کورد و فارس
ئەواندە لەیەک نزیک بوونە بە جۆریک دەسەلاتی پەها بە دەست فارس
بوو، کوردیش بۆ دەسەلات بوو!!

ئەو جۆرە ژيانە-ژيانى ھاوبەش - ھەتا سەردەمى ساسانىيەكان بەردەوام بوو، ئەمە لە پەروى سىياسى و كەلتورى و ئايىنى ھەر لە خزمەت و راژەى فارس دابوو، ئەو پاشكۆبۇونەى كورد ھۆكاريك بوو كورد لە دەرفەتيك بگەري، كە لە فارسەكان رزگارى ببي.

ههروهه ئایینهکانی ناوچهکه ئایینی ناوچهیی بوون، ئهو ئایینه نه زیاتر ئایینی نه تهوهیی، نهک ئایینی جیهانیی بن!!! زمانی دهقهکان، نه تهوهکان، ههتا پیغه مبههکان نه تهوهیی بووه!! ئهم راستیهش له قورئانی پیروژ چهندان جار ئاماژهی پیکراوه!! وهکو خوای گهوره له قورئانی پیروژ دهفهرموی : (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ) ههروهه له سوپهتی الکف : ههموو مروفقیک نازاد دهکات، لهوهی باوهپ دینی، یان نه؟؟، وهکو دهفهرموی : (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ)

خالیکیت قورئانی پیروز له چهندان ئایهت جهخت له سهر نهتهوه و
زمانی جودا دهکاتهوه!! نه مهش به بهرزی خوی گهوره دهزانی.

ههروه کو له قورئانی پیروز دهفه رموی: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ).

ئهم سی خاله (نهتهوه، زمان، باوه) هوکاریکی بههیز بووه له سهر
جیابوونهوهی کورد له فارس!!! ههروه ها زمانی پهسهنی کوردی له
مزگهوت گهشه و نهی کردووه و ناسنامهی نهتهوهیی و جودایی له
فارسی وهرگرتووه، نهو زمانهش زمانی مۆرکی تایبهتی بو دروست بووه
له پووی مۆرفولۆژی (وشه سازی)، سینتاکس (پسته سازی)،
سیمانتیکسهوه (واتا سازی)، له فارسی جودا بووه و ناسنامهی مه لایی له
مزگهوتی کوردی وهرگرتووه. له مزگهوت، کورد بوته نهتهوه یهکه مهکان،
که شپۆقهی سی پیزمان: کوردی، عهره بی، فارسی، بکات، خهباتی
زانایانی کورد جینگای شانازییه .

نهو راستیه وایکردووه زۆربهی کورد، قه بوولی نهو ئایینه نوییه
بکات، پییخوش بیته، له ژیر دهستی فارس رزگاری بی.

به ناوی خوای گه وره ی میهره بان

پیشه کی

پرس (مسألة) ی فتوحاتی ئیسلامی له زۆریه ی کتیبه میژووی یه کانی سهرده می ئیسلامی وه ک کتیبه کانی (طبری) و (خلیفة بن خیاط) و (قدامة بن جعفر) و (ابن الاثیر) و (بلازری) و (واقیدی) هتد باس کراوه.

ههروه ها زۆریه ی ئه و پۆژه له اتنا سانه ی له باره ی میژووی ئیسلامیه وه کتیبییان نووسیوه، باسیان لیه کردوه. له بهر ئه وه ی له سهرده می فتوحاتدا ولاتی کوردان له نیو دهوله تی ساسانی و رۆمانی دابه ش و داگیر کرابوو، بۆیه له کاتی پوه پوه بونه وه له گه ل ئه و دوو دهوله ته دا راسته وخۆ یان نا راسته وخۆ باس له کورد و ولاتی کوردان و چۆنیه تی گرتنی شار و شارۆچکه کوردی یه کانه کراوه. له ناو کوردانی ش، میژوونووسانی وه ک شه ره فخانی به دلیسی و مه ردۆخی و موحه مه د ئه مین زه کی و صالح قه فتان و مه لا جه میل رۆژ به یانی له کتیبه کانیان لی ره و له و ی باسیان له فتوحات کردوه، ههروه ها هه ندی نووسه ریش، که له باره ی میژووی کورده وه ده نووسن، وه ک هه ژار موکریان ی و مه لا ره ئوفی هه ویزی و ره فیق ساییر و هه سه ن پینجوینی و هه سه ن مه حمود و و موحه مه د یوسف و .. هتد، چ وه ک کتیب ، یاخود لیکۆلینه وه و وقاریان له باره ی فتوحاته وه نووسیوه. ئه مه و چه ند ماسته رنامه یه

ئامارژەيان به مه سه له ی فتوحاته وه کردووه، وهك ماسته رنامه کانی
مامۆستایان : حوسامه دین نه قشه به ندی و فائیزه عیزهت و زرار سدیق و
ئه حمه د میرزا و فرسه ت مهرعی، ههروه هاد، شوان عوسمان.

بینگومان چاوه پڕی ناکرێ ئه وه هه موو نوسه رانه، هه مان تیروانین و
بوچوونیان بو مه سه له ی فتوحاتی ئیسلا می هه بی ت، ئه وه (جودایی نی) و
(جوایه زحالی) بوونه، ره گیکی پیشینه و جوایه زی هز و ئامانجی خو ی
له پالدا یه. نوسه رێك كه راقه یه کی ماددی بکاته پیوهر بو پوداوه کان،
حه تمه ن قه ناعه ت به نه گه ری رۆحی و دینی نا هی نی. یه کیکی تر
(ئایدۆلۆژیای سیاسی) و (بینینی هه نوکه یی) بو میژوویکی وهك
سه رده می فتوحات بکاته پیوهر و له به رژه وه ندی ئایدۆلۆژیایه کی دانه بی،
په وت و نه گه ری پوداوه کان به چاویله کی ئایدۆلۆژیایه وه ده بی نی. جا
ئه گه ر ئه مه ببی ته دۆگما و بشفری هه ر بز ن بی، ئه وه کاته لی کۆلینه وه که
پۆحیه تی بابه تیانه و زانستیانه ی خو ی له ده ست ده دا.

به پای من له شروقه کردنی فتوحاتدا سی مه سه له هه ن، هه ری هه
ته واوکه ری یه که ترین، ئه وانه ی ده یانه وی له چوارچیوه ی ئایدۆلۆژی و پای
پیشوه خت ده ربچن، ده بی حسی بیکی ورد بو ئه وه سی مه سه له گرنگه
بکه ن: یه که م: ژیدره ره میژووییه کان زۆر گرنگن، نوسه ر گرنگیان پێیدا،
به لام ئه وه ژیدره رانه ده بی (تحقیق) بکرین تا کو ئه وانه ی پێیان ده وت ری
"ئیسرا ئیلیات" فه رامۆش بکرین له شیکردنه وه ی پوداوه کان دا، دووهم:
ماهییه تی ئیسلا م دیتنی ئیسلا م بو مه سه له ی فتوحات، ئه ری مه سه له که
بانگه وازی و رزگار کردنی مروقه له په رستنی مروقه دا، یاخود مه سه له که

په یوه سته به ده سه لاتى سیاسى و ئابوورى یه وه، ئهم خاله زور گرنگه، چونكه نه گهر نووسهر له بنه ماكانى ئیسلام نه گات، زور زهحمه ته بتوانى له هه لویستى ئیسلام بهرام بهر فتوحات بگات.

مه سه له ی سییه م : چه كه ره كردنى به لگه ی لۆژیکیه، ئهو سى مه سه له یه هه رسى مروفكرده ن چونكه پابهندن به تیروانىنى نووسهر (وهك مروفك) بو به لگه ی میژوویى و به لگه ی دینى و به لگه ی لۆژیکى.

بابزانین ئهو سى به لگه یه چى دوپاته ده كه نه وه، پرگار كردنى كوردستان، یا خود داگیر كردنى كوردستان؟! هه موو ژیدهره میژووییه كان جهخت له سه ر ئهو ده كه ن، كه كورد له سه رده مى فتوحاتى ئیسلامیدا نه "ده ولته تى نه ته وه یى سه ره به خو" ی هه بووه، نه "دینیكى نه ته وه یى سه ره به خو" ی هه بووه، ولاته كه شى له ژیر ده ستى دوو ده سه لاتى داگیر كه ردا بووه، زۆریه ی شه ر و ململانى ئهو دوو ده ولته ته داگیر كه ره ش، هه ر له سه ر خاكى كوردان دا بووه، به واتای كورد هه ر باجى دابه شكردن و داگیر كردنى ولاته كه ی نه داوه، به لكو له نښان به رداشى ململانى ئهو دوو داگیر كه ره ش ژيان و كه لتور و بوونى له به ریوونىكى (نه زیف) بوونىكى به رده وام دا بووه!

هه ر له و پښودانگه وه، له پووبه پروو بونه وه ی له شكرى ئیسلام و ساسانى، یا خود ئیسلام و پۆمانى دا، چاوه پرى ده كرى "كورد" له كام به ره بى؟!

(هه ندی) سه رچاوه و ژیدهر ئاماژه به پۆلى یه كلاكه ره وه ی كورده موسلمان بووه كان ده كه ن له شه رى قادسیه دا، هه ر ئاكامى ئهو شه ره ش وایكردوه به شى كوردستانى داگیر كراوى ژیر ده ستى ساسانى،

دهسه لاتیکي نښلامی کوردی ئی دابمه زری. بیگومان لهو به شعی کوردستان شهپر له نښان له شکری نښلام و له شکری ساسانییهکان پوویداوه، نه گهر شهپر بهرپانه بووبایه چوڼ دهوله تیکي وهک دهوله تی ساسانی که تهمنی چوار سهد سال زیاتره دهروخا؟!

ناکامی نهو دهقهره به بهرژوهندی کورد تهواو بوو، له شاری مه دانیی پایتخته ختی ساسانییهکان (سهلمان فارسی) بووه سهردار، له جهلهولا کوردیک له له شکری کوردی. ههروهها له (ههلووان) یش کوردیک بهناوی (قوباد) بووه سهرداری نهو شاره، نهمه له پووی (سیاسی)یهوه. له پووی (دینی)شهوه کورد بوونه خاوهن یهک دین، نهک ههندی (زهردهشتی) و ههندی (مهجوسی) و ههندی (مسیحی)!

نهمهو له شهپری نښان له شکری نښلام و له شکری پۆمانیدا، به دهگهن ژیدهریک باس لهوه دهکات له شکری نښلامی شهپری کوردی کردبی، لهو به شهشدا له نښان له شکری نښلام و له شکری پۆمانیش، شهپرکی بهناوبانگی وهک شهپری (قادیسه) و (نههاوهند) نه قهوماوه، نهو دهقهره به حوکمی نهوهی زۆربهی مهسیحی و گاوری بوونه، زیاتر بهسولج و ناشتی لهگهل له شکری نښلام ریککهوتون. له سهرچاوهکاندا هاتوه، که (عومهری نهنصاری) والی جهزیرهی کوردستان، که نهو به شعی له پۆمانیهکان رزگار کردوه به خاوهنی پهسهنی دهقهرهکهی داوهتهوه، بیگومان خاوهنی پهسهنی دهقهرهکesh کورد بوونه. لیږدا ژیدهرهکان نهو راستیییه دوپات دهکهنهوه، که ههر شهپری له ناوچهکدا بهرپا بووبی له نښان له شکری نښلام و ساسانی، یاخود له شکری نښلام و پۆمانیدا بووه، نهک له نښان له شکری نښلام و کوردا بووبی! جا کورد چوڼ

شەپری لەشکری ئیسلام بکات، که خۆی نه دەسه‌لاتی هەبی، نه لەشکری هەبی؟^{۱۲} هەندی نوسەر وەک (مەلا رەئوف) و (مەلا جەمیل) و (د. رەفیع سابیر) و (د. شوان عوسمان) بانگەشەیی ئەوە دەکەن، که لەشکری ئیسلام شەپری کورد و کەلتوری کوردی کردووه!

ئایا هەموو کوردێک گوزارشت له کوردییتی و خەمی کوردی و هەستی کوردی و کەلتوری کوردی دەکات؟! بێگومان لەناو لەشکری ساسانی و پۆمانیدا کورد هەبوونه، شیمانەیی ئەوەش دەکری هەندی فەرمانده و کاربەدەست بوونه، بەلام ئەوانە بەرگریان له کورد دەکرد، یاخود دەسه‌لاتی داگیرکاری ساسانی و پۆمانی؟! ئەگەر وابێ، دەبی ئەو هەموو (موسەتەشار) و (ئامیر مەفرەزە) و (ئاغا) و (دەرەبەگانه)ی، هەر له شوێشی شیخ مەحمودەوه، هەتا راپەرینی ۱۹۹۱ کوردایەتییان کردبێ و بەرگریان له کوردستان کردبێ، هەرچی (پیشمەرگە)ن، داگیرکەری کوردستان بوونه؟!

ئەری ئەو (کورد)انەیی له (قەدسیەیی سەدام) و (ام المەعارک) کوژران بەرگریان له کوردستان دەکرد؟! ئەری لەشەپری کۆمەڵکوژی کوردیدا، که سەدام ناوی نابوو (ئەنفال)، ئەو سی سەد فەوجەیی جاشەکانی کورد له پیشەوهی لەشکری عێراق نەبوون بۆ کوشتن و بڕین و کاولکردنی کوردستان؟! ئەری ئەوانە له پێناو کورد وایان دەکرد یان له پێناوی "عێراقی سەدام"دا؟!

سەبارەت بە مەسەلەی دووهم، دید و ئامانجی ئیسلام لەبارەی فتوحاتی "کوردستاندا"، چەمکی ئیسلام خۆی تەواو دەلالەت له ناشتی دەکا، هەتا ئەوی دی بیهوی له زمانی عەقل و دایەلۆگ بکات، ئیسلام

شهرې دهگه ل ناکات، پښه مېریش ﷺ سیزده سال له مهکه بهو لوزیکه وه که وته گفتوگو دهگه ل خه لک و دسه لاتى دهقهرى خوئى، هه تا ناچار نه کراو هاوه لانی له شارى مهکه دهرنه کران و نه کوژان، شهرې نه کرد. هه موو داخوازیه که شى بریتى بوو له "قولوا لا اله الا الله تفلحوا". خلیفه عومریش ﷺ بهر له وهى شهرې دهولته تى ساسانى بکات، شاندىکى نارد و داواى له (یهزدگورد) کرد سهرپشک بى له نښان سى شت: (نيسلام)، (جزیه)، (شهر)، خو نه گهر یهزدگورد یه کهم، یان دووه مى قه بول بکردبا، دهولته کهى هر دهما، به لام نهو سییه مى هه لېژارد، له ناکام خوئى و دهولته کهى له دهست دا.

هرگیز ناتوانى نکولى له وه بکرى، که له میژودا هندی سهرکردهى عه رب ویستویانه له ریگای ئیسلامه وه عه ربایه تى بهرپا بکه ن، به لام ناکام چى لى که وته وه، نه رى عه ربایه تى و ناوچه گهرى، چى به عه رب به خشى؟!

نه رى نهو "عه ربه موسلمانان" ی، که پوژمه لات و پوژناوا لى ده ترسا، نه مړکه نه وه کانی له ژیر ئالای عه ربایه تیدا هر هه مووى له ژیر ره حمه تى دهولته تى سى چوار ملیونیدا نین؟! نه رى ئیستا عه رب بى نيسلام، هر له قوناغى جاهیلیدا نارینت؟!

له ئیسلامدا، تا راده یه کى زور لوزیک له هندی پرس و ناریشه دا رولى خوئى هیه، به لگه ل لوزیکیش له سر نه وهى هیچ ململانییه که له نښان (نيسلام) و (کورد) له نارادا نیه، خوئى له خویدا مه سه له یه کى به لگه نه ویسته. نه گهر له گه ل لوزیکى ساخلم و دروست بدوین، ده بى له بهرامبهریدا به چوکدا بین، که کورد شهرى ئیسلامى نه کردوه، کورد له

حاله‌تی داگیرکردن دا بووه و هیچ دینیکی تایبته به‌خۆی نه‌بووه، له ئیسلامیش دا هه‌ریه‌کی شایه‌تمان بینی، ده‌بیته موسلمان و جیاوازی په‌گه‌ز و زمان نایه‌تیکن گوزارشته له گه‌وره‌یی خوای گه‌وره ده‌که‌ن، جا نه‌گه‌ر گریمان مه‌سه‌له‌که دینیش نه‌بی، کورد هیچ ناگای له ئیسلام نه‌بووبی و نه‌وه‌ی سه‌رده‌می فتوحاتیشی بته‌په‌رسته بووبن، خۆ هه‌ر بۆ پزگاریبون له ده‌سه‌لاتی داگیرکاری ساسانی و پۆمانی، ده‌بی نه‌و میله‌ته هه‌ر بۆ "تاقیکردنه‌وه" ئیسلامی قه‌بول کردبی؟! له راستیدا گه‌ر له دیدگای لۆژیکه‌وه له‌مه‌سه‌له‌که پڕوانین دان به‌وه ده‌نین، که خودی ئیسلام و ژێده‌ره میژوویییه‌کان به‌لگه‌ی دروستن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی، که زۆرینه‌ی کورد به‌ناشتی و سولح پیشوازی له ئیسلام کردووه، هه‌ر نه‌مه‌ش وای کردووه ئیستا له ٩٨٪ی کورد موسلمان بن.

ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی په‌خنه‌یه‌یه له باره‌ی کتییی (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ ئیسلام کردنی کورد) که له دوو به‌شی سه‌ره‌کی پیکدیته، به‌شی یه‌که‌م له لایه‌نی ته‌کنیکی و نه‌کادیمی ئه‌م کتیبه ده‌کوڵیته‌وه، له‌م به‌شه‌دا په‌خنه له ئه‌دگاره پێویسته‌کانی ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک (د. شوان) ده‌گریته. له به‌شی دووه‌میش دا، که خۆی له شەش باب‌ه‌ت پیکدی: به‌ئیسلاام کردن، ئیسلاام بوون، به‌ عه‌ره‌بکردنی کوردستان، په‌هوشی ئایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلاام، پزگارکردن و داگیرکردنی کوردستان له هه‌ردوو کتییی (کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا) و (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلاام کردنی کورد)، چه‌مکی جزیه و رۆلی جزیه له پزگارکردنی کوردستان به‌ناشتی، هه‌لگه‌پانه‌وه و راه‌پ‌رینی شار و شارۆچکه کوردییه‌کان.

ئيتىر بىر ئومىدەي لە پىتى ئەم لىكۆلىنەمۇدا، تىرىژىك لە راستىيەكانمان
 وەدەرخستىيەت و پەون كرىيىتەمۇ. با دلە پۇشنەكانىش بە واقع
 بىنانەمۇ، لە ناخەمۇ ئامىزى حەقخوازى و راست وىستى بۇ بكنەمۇ و بە
 دللىكى بىدارى و بەرچا و پۇشنەمۇ وەرى بگرن، چىتر عەلمانى كورد، چ لە
 سەر ئاستى نوسەر و دەولەتەمۇ يىت، لاق ئەمۇ لىنەدات، كەئىسلام بە
 زەبرى ھىز لە كوردستان بىلەپۇتەمۇ!!

سه لام ناوخوش

چەند سەرنجیك دەربارەى كتیبی كوردستان و پرۆسەى به ئیسلام کردنى كورد

ئەم كتیبه له بناغەدا خۆى ماستەرنامەكەى "شوان عوسمان
موسستەفا)یەو د. نەبەز مەجید سەرپەرشتى کردوو و له ۲۰۰۲/۵/۱۴
لیژنەىك له مامۆستایانى بەشى میژووی کۆلیژی زانستە مرقایەتیەکانى
زانکۆى سلیمانى گفتوگۆیان لەسەر کردوو و پلەى (نایاب)یان داوەتى^(۱).
بەحوکمی ئەوەى ئەم كتیبه ماستەرنامەیه، بۆیه دەبێ پەیرهوى
شیوان(میتۆد)ى ئەکادیمی بکات، چ لەشیۆه تەکنیکیەى و، چ
لەخستەپروو شروقه کردنى بابەتەكە. لەم نووسینەدا هەول دەدەین سەرئ
لەبارەى لایەنى تەکنیکی ئەکادیمیى و، هەروەها لایەنى بابەتى
ماستەرنامەكە بخەینە پوو.

۱- ماستەرنامەكەى كاك شوان عوسمان، سەنتەرى چاپ و پەخشى (تەما) له سلیمانى وەك كتیپ بلاوى
کردۆتەوه (سلیمانى ۲-۲۰۰۲)

بەشى يەكەم

ماستەرنامەى

"كوردستان و پرۆسەى بەئىسلام كردنى كورد"

لەرۋى رېيازى لىكۆلېنەۋى زانستىيەۋە

لەم بەشەدا، ھەندى سەرنج، لەبارەى ناوئىشانى ماستەرنامەكە،
سنورى ماستەرنامەكە، ھۆى ھەلېژاردنى بابەتەكە، شىكردنەۋەى
ژىدەرەكانى بابەتەكە، ھەرۋەھا لىژنەى گفتوگۆكە^(۱) دەخەينە پوو:

۱- ناوئىشانى بابەتى ئەكادىمى.

۲- سنورى بابەتى ئەكادىمى.

۳- ھۆى ھەلېژاردنى بابەت.

۴- شى كردنەۋەى ژىدەرەكانى بابەتەكە.

۵- لىژنەى گفتوگۆ.

۱ - سەبارەت بە ھەنگاۋەكانى رېيازى زانستى لە لىكۆلېنەۋەى مېژوۋىيدا ھەموو ژىدەر و

سەرچاۋەكانى ئەم بوارە ئەم ھەنگاۋانە بە مەرجى ئەكادىمى دادەننن بۆ نمونە پروانە:

-Research and paragraph writing.

- د.محسن محمد حسين منهج البحث التاريخى.

- غازى فاتح وەيس: رېيازى لىكۆلېنەۋە.

۱- ناو نيشانى بابەتى ئەكادىمى:

ناو نيشان له تويژينه وهى ئەكادىمىدا زۆر گرنگه، تويژهر ناچار دهكات كرۆكى بابەتەكەى، دهگهڵ ناو نيشانهكه بسازى و جورە هارمۆنيەك بسازيى. به واتهيهكى تر نابى هيج جورە ناكۆكى و ههقدريهك له نيتوان ناو نيشان و كرۆكى بابەتەكە هەبى.

له دابى زانكۆيى و ئەكادىمىدا، كه ناو نيشانى پەسەند دهكرى؛ نابى پيشتر هيج ماستهرنامه و دكتورا نامه يهك له سەر هه مان بابەت نووسرابى، بۆيه له ههلبژاردنى ناو نيشاندا تويژهر و سەرپهرشتيار دهبى وردىن، بۆ ئەوهى به تايبهتى تويژهر رهنج به خهسار نهبى.

چهندان جار ريككهوتوه تويژهريك ماوهيهك له سەر بابەتيك كارى كردوه، به لām له كاتى گهپان به دواى سەرچاواندا بۆى دهركهوتوه، كه ئەو بابەتە ليكۆلینه وهى له سەر كراوه؛ بۆيه ناچار بووه ناو نيشانى بابەتەكەى بگۆرى.

پينچ سال پيش كاك شوان، دكتور (فرسەت مهرى ئيسماعيل)، كه كوردىكى بهشى باشوورى كوردستانه، ماستهرنامهكەى خۆى به ناوى (الكرد مصادر ومعالم تاريخهم في صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) (١٦-هـ/ ٦٣٧م-٢١هـ-٦٤٢م) پيشكهش به بهشى كۆليژى ئادابى زانكۆيى خەرتومى سودانى كردوه.

ماستهرنامهكەى (فرسەت) له سالى ١٩٩٨هوه له كوردستان ههيه، به تايبهتى لهكتيبخانهى كۆليژى ئادابى زانكۆيى دهوك و، كتيبخانهى ناوهنديى. بۆيه ناكري نه تويژهر و نه سەرپهرشتيار، لهو بارهيهوه هيج

پاساویك بهیننهوه^(*) ئەمەو ماستەرنامەكەى كاك (فرسەت) زۆر ئەكادیمیترە لەوەى كاك شوان، چونكە بەر لەهەمووشتى پەیرەوى دوو دابى زانكۆیى گرنكى كردووه، یەكەم: سنووربەندكردنى لێكۆڵینهوهكەى (١٦)ى كۆچى بۆ (٢١)ى كۆچى. دووهم: ناو نیشان و ناوەرۆكەكە زۆر لەگەڵ یەك دەسازێن. هەروەها پەیفەكانى ناو نیشانەكە تەواو گوزارشت لەسەردەمى لێكۆڵینهوهكە دەكەن. نەك وەك كاك (شوان)، كە نەسنورى لێكۆڵینهوهكەى دیارەو نەناو نیشان و ناوەرۆكیشى بەم شیوەیە ئەكادیمین.

پەیفى "كوردستان" بۆ لێكۆڵینهوهیەكی ئەكادیمیى، كە لەسەردەمى ولاتگیری بدوئ، هەلەیهكی ئەكادیمییه^(**). جارێ "كوردستان" پەیفىكى "ئەمبلیگوتیتى^{ال}یە" دوو واتا لەخۆ دەگرێ: واتای جوگرافى و واتای نەتەوەیی. پەیفى "كوردستان" بەهەردوو واتا، لە هیچ ژێدەرێكى كۆنى سەردەمى ولاتگیری نەهاتوو. هەروەها لەژێدەرە كۆنەكانى یۆنانى ورۆمى و سریانى و ئەرمانى و فارسى و عەرەبیش نەهاتوو. ئەوسا یان "ئەقلیم جیبال" "ئەقلیم ئەكراد"، یاخود "عێراقى عەجەم"، یان

* لە پەڕى سیاسییەوه، پەوشى ھەرمێم لە ماوەى نووسینی ماستەرنامەكەى كاك (شوان)دا زۆر ھێمن و ئارام بوو، ھىچ جۆرە بارگرتێك لە نێوان ئىدارەى ھەولێر و سلێمانى لەئارادا نەبوو، ھەتا بىكات بە بیانۆرى نەدیتنى ماستەرنامەكەى كاك فرسەت، یان ئەوانى دى!

** لە ماستەرنامەكانى پێش كاك (شوان عوسمان) دەرك بەو راستییە زانستییە كراوە، بۆیە توێژەرەكان لە بریتى وشەى كوردستان (ئەقلیم جبال، بلاد الكرد، ئەقلیم الجزیرە، الكورد، الكرد)یان بەكار ھێناو.

"جهزیره" یان میسۆپۆتامیا به کارهاتوون^(١). به گۆیژهی ئەم ژێدەرانهی له بێر دهستێن یه کهم سه رچاوه، که ناوی کوردستانی تێدا هاتبی، که شتنامه کهی (مارکۆپۆلۆ)ی گه ری دهی ئیتالی یه (١٢٥٤-١٣٢٣). ئەو که شتهی "پۆلۆ" له سالی ١٢٧١ بووه، له ویش ناوی کوردستان به (کاردستان) هاتوه^(٢). له دیدی د. جهمال ره شیددا (کارد) ئەو کوردانه، که له به ششی شاخاوی موسڵ ده ژینو، کاردستان مهمله که تێک بووه له مه مالیکی فارسو، ده که ویتته رۆژئاواو باشوری ئەقلمی جیبال، رۆژئاوا ی ئیرانی ئیستا^(٣). ئەمه و جهمه ده الله مستوفی قهزوینی له "نزّه القلوب" به دروستی ناوی "کوردستان" ده هین، ئەو "کوردستانه ی، که قهزوینی باسی لێوه ده کات، ئاماژه یه کی جوگرافی- کارگیری له خۆی ده گری، نه که چه مکی نه ته وه یی. له سه رده می مه غۆی، ئیران هه شت ویلایه ت بوو، که (کوردستان) یه کێ له وه هه شت ویلایه ته بوو.

"ویلایه تی کوردستان، که (قهزوینی) باسی لێوه ده کات، ته نها له شان ده شارو شارۆچه پێکهاتبوو، قه لای "به هار" ی باکوری هه مه دان ی ئیستا، مه لبه ندی ویلایه ته که بووه^(٤). موچه مه د ئەمینی میژوونووس، له (قهزوینی) و (لیسترنک) ئەم زانیاریانه له باره ی "ویلایه تی کوردستان"

١- پروانه ماسته رنامه کانی (فانیزه عیزه ت) و (زارر سدیق) و (ته جه د میرزا) و (فرسه ت مه رعی) و (مه دی قادر...).

٢- پروانه هاجانی: صفحات من تاریخ الکرد و کردستان، ارپیل ٢٠٠٢، ص ٨٥.

٣- د. جهمال ره شید احمد: دراسات فی بلاد سو یارتو، بغداد، ١٩٨٥، ص ١٣٧.

٤- جه د الله المستوفی قهزوینی: نزّه القلوب، ل ١٢٨-١٢٩، حازم هاجانی، سه رچاوه ی پێشو، زرار صدیق، ظهور تسمیه کوردستان، مجله مه تین، ژ: (٨٠).

دهخاته پوو: "له ئه‌واسىتى عه‌صرى شه‌شه‌مىنى هيجرىدا، سولتان (سه‌نجه‌رى) سه‌لجوقى لای غه‌ربى جىبالى، كه تابیعی كرماشان بوو، جوئى كرده‌وه و ناوى نا "كوردستان" و (سلیمان شاه)ى برازای كرد به حاكمی. دوو سالیك (٥٥٤-٥٥٦) تیا ما؛ له‌پاشدا له‌جیگه‌ی مامى بوو به‌گه‌وره‌ی سه‌لجوقى عیراقیان"^(١) ئه‌مه‌ش له‌چه‌رخى دوازده‌هه‌مى زایینى بووه، چونكه (سه‌نجه‌رى) له‌پاش سالى (٥١١ك ١١١٧ز) ده‌سه‌لاتى گرتۆته ده‌ست^(٢). له‌سه‌رده‌مى ولا‌تگىرى ئىسلامیدا، ولاتى كوردان بریتى بوو له‌ئه‌قلیمى (جىبال)، ئه‌م به‌شه‌ بریتى بوو له‌عیراقى عه‌جه‌مى و غه‌ربى ئه‌قلیمى (جىبال) و ئه‌قلیمى جه‌زیره^(٣)، ئه‌مه‌و زۆر زۆم و هۆبه‌ی هۆزه‌كانى كورد، له‌ئه‌قلیم فارس و ئه‌رمینیا.. هه‌بوون^(٤).

سه‌رده‌مى ماسته‌رنامه‌كه‌ی كاك شوان بریتىیه له‌ چه‌رخى حه‌وته‌مى زایینى، كه‌چى په‌یغى "كوردستان" وه‌ك یه‌كه‌یه‌كی كارگىرى، ته‌نها بۆ به‌شێك له‌ كوردستانى گه‌وره‌ لای (ماركۆ) له‌سالى ١٢٧١و، لای (قه‌زوینى) له‌ سالى ١٢٣٩ هاتۆوه! بێگومان ئه‌و "كوردستان"ه‌ی كاك شوان باسى لیۆه ده‌كات زۆر نوێیه، بۆیه به‌هیچ پێوه‌ریكى ئه‌كادیمى ئه‌مه‌ قبوول ناكریت.

ده‌سته‌واژه‌ی "به‌ئىسلام كردنى كورد" مه‌دلولىكى نێگه‌تیفى هه‌یه، هه‌ریه‌كێ ناوێشانه‌كه‌ ببینی؛ له‌ هه‌لوێستى "تویژه‌ر" ده‌گات و، ده‌زانێ

١ - موحه‌مه‌د نه‌مىنى زه‌كی: خولاصه‌یه‌كی تاریخی كوردو كوردستان، سلیمانی، ٢٠٠٢، ل ١٥

٢ - سه‌رچاوه‌ی پێشوو

٣ - فرست مرعى اسماعیل، الامارات الاسلامیه، صفاو ٢٠٠٠.

٤ - كلثومة جمیل، الحیاة الدینیة و الاجتماعیه و الاقتصادیه لبلاد الكرد فی عهد الساسانیین، ارپیل-٢٠٠٢.

"تویژهر" دهیهوی بهراشکاوی بلی ئیسلام... بهزهبری شمشیر، یاخود بهچهوساندنهوی ئابووری، یا بهجیاوازی ئیتنیککی وکۆمه لایهتی بهسهر کورد سه پینراوه^(١). بهگویرهی ناو نیشانه که ده بیئت "کوردستان" بهشی (جیبال) و (جهزیره) بهزهبری شمشیر به ئیسلام کرابن، به لام ههرچهند نوسهر ههولێ زۆری داوه میژوو بشیوینێ، به لام له ههندی جی ناچار بووه دان بهوه بنێ، که ههرهیج نه بن خۆی واتهنی بهشی ئه قلیمی جهزیره، بهگویرهی سولحی (ئۆرفه یان) ی ره ها که وتوونه ته ژیر ده سه لاتێ موسلمانان^(*)!

ده بی "تویژهر" و سه ره رشتیار و لیژنه ی گفتوگو؛ ئه وه نده له کوردی کلۆل بن و جیاوازی له نێوان " ئیسلام بوون - موسلمان بوون" و "به ئیسلام کردن" نه که ن؟

هه ره له چوارچێوه ی " ناو نیشان" ه که وه، و ابزانم له راستی دور نا که وینه وه، گهر بلیین، ئه م ماسته رنامه یه کۆکردنه وه ی چه ند ماسته رنامه یه کی دیکه یه، وه ک:-

١- فائیزه محمد عزت ماسته رنامه که ی به ناوی (الکرد في اقليم الجزيرة وشهرزور في صدر الاسلام ١٦ك-١٣٢ك).

٢- زرار صديق: الکرد في العصر العباسی حتى مجيء البويهيين ١٣٢ك-٣٣٤ك.

٣- ئه حمه د میرزا میرزا- غریب اقليم الجبال في صدر الاسلام. له م سێ ماسته رنامه یه دا وه که له ناو نیشانه کانیا ن دیاره، هه ره که ی

١- شوان عوسمان، کوردستان و پرۆسه ی...، ل ٢٣٦

* پروهانه بهشی دووه می ئه م نووسینه

باس له به شیکی پهوشی کورد دهکات له سهردهمی بهرایی ئیسلامدا، بهواتای له سهردهمی ولاتگیری.

ئه مه و باس له وه ناکهین، که کتییی "کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامیدا" له هه مان سهردهمی ماسته نامه که ی کاک شوان دهوئی، چونکه ئه م کتیبه له دهروهی زانکو نووسراوه له نه زهری "تویژهر" و "سه ره شتیار"، کتیبیکی زانستی و ئه کادیمی نیه و، دووره له شیواز و پیگای، میتۆدی تویژینه وهی میژوویی!! دور له چوار چیوهی ئه کادیمی، بهرگی کتیبه که (کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد) مۆرکیکی سیاسی له خو دهگری، نه ک ئه کادیمی، کتیبه که بهرگی ره شه و نووسینه کانی به سوژ نووسراون، ئه وه ش بیگومان گوزارشت له دیدی نووسه دهکات. ئه وه پای نووسه ره و له دهروهی زانکو چاپکراوه. ئه گه ره نووسه ر ئاوا به شیکی له میژووی کورد "ره ش بکات" ئه و باچاک بزانی له م سهرده مه دا ئه م عه قلیه ته میژووی پی نانووسری، چونکه چاک ده زانی، که له پاش پوخانی ده ولته ی میدیای کورد، هه ره له پیگای ئیسلام وه جاریکی تر هاته وه ناو میژوو و جاریکی تر پۆلی شارستانی خوی له شارستانییه کی دی نوێ دا بینى، که سیش ناتوانى نکۆلى ئه و پۆله میژوویییه و ستراتیژییه بکات، ههروه ها بابى گومان بى، گه ره ئیسلام نه گه یشتبا کوردستان، ئه و له نیتوان بهرداشی ساسانى و پۆمانیدا، ئه مپۆ گه لیك نه ده بوو به ناوی کورد، ئه وانیش به دهردی (ئاشوری) و (بابلی) ده چوون .

۲- سنووری بابەتی ئەکادیمی:

دیاریکردنی سنووری لیکۆلینهوهی ئەکادیمی، کاری توێژەر زۆرئاسان دهكاو توێژەر تهواو لهكاری خۆی دهكا و بهرچاوی خۆی پوون دهبینی. دهشی بهئاسانی كۆتتروولی مهودای لیکۆلینهوهكهی بكات، سنوربهند كردنی لیکۆلینهوهی ئەكادیمیش به دووشیوه دهكری. یهكهم: قوناغ (كات- ماوه) دووهم: (بابەت) ^(۱). بۆ پوونكردنهوهی ئەم دووشیوازه یهك دوو نمونه دههینینهوه، شیوازی قوناغ: یاخود دیاریكردنی ماوه. لهمهدا سال، سهردهم بهكار دههینری. بۆ نمونه: ماستهڕنامهكهی مامۆستا (فرسهت مهرعی ئیسماعیل) بهمجۆریه، الكرد مصادر ومعالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ۱۶ك-۲۱ك.

ههروهها ماستهڕهكهی (فائیزه محمد عزت) بهم جۆریه:-

الكرد فی اقلیم الجزيرة وشهرزور فی صدر الاسلام ۱۶ك-۱۳۲ك. له ماستهڕنامهكهی كاك (فرسهت) دا خوینهر چاوهپڕی دهكات كاك (فرسهت) تهنیا باسی قوناغی ولاتگیری لهسالی (۱۶)ی كۆچی، ههتا (۲۱)ی كۆچی لهوهی مامۆستا (فائیزه) باسی كورد له سالی (۱۶)ی كۆچی ههتا (۱۳۲)ی كۆچی بكریت، ههروهها له بریتی سال، دهكری "سهردهم"یش بهكارین، وهك دكتورا نامهكهی مهدي قادر "الامن في العصر الايوبي في القاهرة".

ههندی جار توێژەر لهپرووی ناوهپۆکی بابەتهوه؛ توێژینهوهكهی خۆی

۱- فوناد رهشید، نامادهبوونی ناویشان له پڕۆسهی نووسین، پامان ژماره (۶۸) سال(۲۰۰۲) ۱۳۴ل- ۱۳۵.

سنووربه ند دهکات، وهک دکتورانامه که ی نه به ز مه جید "الاستخبارات فی العصر الايوبي" و دکتورانامه ی مه هدی قادر "الامن فی العصر الايوبي". له م دوو دکتورانامه یه چاوه پړئ ده کړئ که د. نه به ز ته نیا باسی "الاستخبارات" بکات، د. مه دی قادر باسی "الامن" بکات. زور جار ان له تويزينه وه میژووییه کاند ا هردوو جوړ شیواز له گه ل یه ک دین، هر ئه و دوو دکتورانامه یه له یه ک کاتدا "قوناغ" و "بابه ت" له خوده گرن. ده کړئ بوتړئ نه گهر هردوو شیواز له ناو نیشان پیاده بکړئ، ئه و مه و دای تويزينه وه که بهر ته نگتر ده کاو، لیکنو لینه وه زیاتر شاقولی ده بی، نه ک ئاسویی به مه ش تويزهر باشتر په ی به کهل و قوزینه کانی تويزينه وه که ی ده بات.

که له ناو نیشانی ماسته رنامه که ی کاک (شوان) ورد ده بینه وه، هیچ کام له و دوو شیوازه به دی ناکرین. نازانړئ کاک (شوان) باسی چ قوناغ یکی ولاتگیری، یان خوی ئاسا "به نښلام کوردن" ده کات. ئایا ته نیا باسی قوناغی سرده می خه لافه تی راشیدی ده کا، یاخود سرده می نه مه وییه کان، یاخود عه باسی یه کان؟! یان هر هه موویان پیکه وه؟! ناو نیشانه که به مجوره روویکی ئه کادیمی نابه خشی و خوینه ر نازانړئ تويزهر مه به سستی چ وهخت و قوناغ یکه؟!

نه گهر وهک به پړزان (فائزه) و (زران) و (فرسه ت) و (ئه حمه د میرزا) ی بکړدبا، سنوری "لیکنو لینه وه که ی" دیاری بکړدبا، ئه و هه م بابه ته که ئه کادیمی ده بوو، هه م خوی ئه وه ند ه ئاریشه ی بو دروست نه ده بوو، هه روه ها له پووی بابه ته وه ش، ناو نیشانه که ته و او له گه ل ناوه پوکه که ناسازی، هه ر دوو کیش پیکه وه وهک ماسته رنامه و دکتورا نامه کانی دی

تهواوکه‌ری یه‌که‌تر نین؛ بۆیه ده‌که‌ری بڵێن ئهم ناو نیشانه زیاتر ناو نیشانیکی سیاسیه، نه‌که ئه‌که‌دیمی، هه‌روه‌ها له‌ناو نیشانی "وتار" یش ده‌کات، نه‌که لی‌کۆلینه‌وه!

٣- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌:

کاک شوان له‌ لاپه‌ره‌ چواری کتێبه‌که‌ید^١ له‌چه‌ند دێرێکدا هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌که‌ی ئاوا ده‌خاته‌ پوو: "تا ئیستا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی باس له‌پروژه‌ی به‌موسڵمانان بوونی کورد نه‌کراوه، به‌لکو به‌شیوه‌یه‌کی ساده و ساکار له‌ دوو تو‌ی باسی تر، یان زۆر سه‌ره‌پێیانه باسکراوه، یان باسی پروژه‌ی گیرانی هه‌رمیک له‌هه‌رمه‌ کوردیه‌که‌کان کراوه، یاخود به‌شیوه‌یه‌کی لایه‌نگیرانه و نازانستی و نا ئه‌که‌دیمی نووسراوه و، دووره له‌ شیوازی (میتۆدی) تو‌یژینه‌وه‌ی می‌ژوویی، هه‌روه‌ها هاندانی زۆر به‌رده‌وامی مامۆستام، پروفیسۆری یاریده‌ده‌ر دکتۆر نه‌به‌ز مه‌جید، بوونه هۆی ئه‌وه‌ی ئهم بابته‌ هه‌لبژێرم و تو‌یژینه‌وه‌ی له‌سه‌ریکه‌م^(١).

پیش هه‌موو شتی یه‌کی له‌ ئه‌گه‌ره‌کانی هه‌لبژاردنی بابته‌ی ئه‌که‌دیمی، نابێ پیشتر ئهم بابته‌ ماسته‌رنامه و دکتۆرنامه‌ی له‌سه‌ر نووسرابێ، ئهم بابته‌ی کاک شوان پیشتر تو‌یژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر کراوه، ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک (فرسه‌ت) یش به‌لگه‌یه‌کی حاشا هه‌لنه‌گره، ئه‌مه له‌لایه‌ک، له‌لایه‌کی تر که ده‌لێ: "تا ئیستا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی باس له‌پروژه‌ی موسڵمان بوونی کورد نه‌کراوه" ئه‌مه زۆر له‌راستیوه‌ دووره، چونکه پیش ئه‌و (واقیدی) و

١- شوان مسته‌فا، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٤١

(به لازری) و (طبری) و (ابن کثیر) و.. هتد له ناو غهیره، جگه له کورد، کورد و له ناو کوردانیش (مهلا سه لیمی چهویزی) و (مهلا جه میل پوژبه یانی) باسی پرۆسه ی به موسلمان بوونی کوردیان کردووه^(١). ههروهه ها کاک (حه سه ن مه حمود) کتیبیککی سنی سه د و نه وه د لاپه ره ی له سه ر ئه م باب ته نووسیوه. ههروهه ها ده پرسین ئه ری ماس ته رنامه که ی به ریزان (ئه حمه د میرزا) و (فائیزه عیزه ت) و (زرار سدیق) "سه رپیانه باسی پرۆسه ی گیرانی هه ریمیک له هه ریمه کوردیه کانیان کردووه"^(٢)! یاخود به شیوه یه کی لایه نگیرانه و نازانستی و نائه کادیمی نووسرابین!^(٣). ئه وه گریمان کاک (شوان) بی ئاگایه له م سه رچاوانه، وه ک خوی له لاپه ره پینجی کتیبه که ی ده نووسی: "سه رچاوه ئه کادیمی هه کانی ماجستیر و

١- مهلا ره نو فی چهویزی کوردستان و ئایینی ئیسلام.. ١٩٧٠، مهلا جه میل پوژبه یانی ولاتگیری ره شه خاکی عیراق، سلیمانی ١٩٩٧.

٢- سه یرم به د. حسام الدین نه قشه به ندی دی، چۆن ئه مه ی له کاک شوان عوسمان و د. نه به زی سه یرمه رشتیار قه بوول کردووه، چونکه د. حسام الدین سه یرمه رشتیاری یاخود ئه ندامی گفتوگو و ماس ته رنامه کانی به ریزان (فائیزه) و (زرار صدیق) بووه؟! وه ک له به شی دووه م باسی ده که سین، مه سه له که پیشت بریاری له سه ر دراوه، ده بی ئه م به شه ی میژووی کورد به چه واشمه یی بنووسری، ئه مه ئه گه ره وه ک کتیبیک بنووسرابا، مه سه له که هینده گرنه گ نه ده بوو، به لام زانکو بکرتیه په رزینیك بۆ شیواندن ئه مه "کاره ساته"!

له هه مان کاتیش ئه م (راییه نه زۆکانه) هه م مه رگه ساتن، هه م به زمه ساتن، مه رگه ساتن میژووی میللته تیککی وه ک کورد به ده ست کوردان ئاوا بنووسرته وه، به زمه ساتیشه عه قلیه تی عه شایه ری و "بشفری هه ر بزنه!" له نێو هه ره می زانکو هه بی!

گله یی له د. کاوئیس قه فتان و د. که مال عه لی ناگری، چونکه ئه وان له و مه سه له یه، به زۆر کراون به دکتۆر! ههروهه ها د. جهواد ده لی: شه هاده کانی ده ره وه نه دگاری تاییه تی هه یه به مه ره می تاییه تی ده درین و له زۆر لایه نی زانسته وه به ده رن! شه هاده یان ده ده نی هه تا بیتمه وه له ولاتی خویان به رچا و بن خه لک به دکتۆریان بزانی!

دكتورای زانکۆکانی عیراق له کتیبخانهکانی تری شاری سلیمانی دانیه⁽¹⁾ خو مامۆستای سهرپهرشتیار د. نه بهز مه جید پروفیسوری یاریده ره، ده بی ئه ویش ئاگای لهو سهرچاوانه نه بوو بی، یان ده بی ههردووکیان به هه ربیانوو یه ک بی خویان لهو سهرچاوانه گیل کرده⁽²⁾! ههروه ها ده بی بۆچی (د. نه بهز) ئه وهنده به به رده وامی هانی کاک شوانی دابی بۆ ئه وهی له سه ر به ئیسلام کردنی "کورد بنووسی"!!

۱- ئهم عه قلیه ته نه کادییه هه ر شتی له سلیمانی نه بی، ئه و هه موو دنیا خه رباته، ئه وهی له سلیمانی نییه، دلبابه له هه ولیر و دهۆک هه ن، ده بی کتیبخانهکانی سلیمانی شوینی "موقه ده س" بن و ئیمه ئاگامان لی نه بوو بی؟!

۲- نه گه ر سهرچاوهی پتیویست به ماسته رنامه نه بی، ده بی قوتابی ناچار بی یان بابه ته که ی بگۆری - که ئه مه ش نا کرێ سه به ره ت به کاک شوان، چونکه خۆی واته نی: د. نه بهز هه ر به به رده وامی هانی داوه له سه ر ئه م بابه ته بنووسی، جا سهرچاوهی پتیویست هه بن، یان نه بن ئه وه چ نیه. دیاره به شی میژوو... زانکۆی سلیمانی بۆ ته "سۆزیۆن" "سیاسه تی" ماسته ر و دکتۆراوه ته ماشی! "له گه ل (هه ندی له قوتابیانی!) به کاردینی! یان ده بی ئه م شار و ئه وشار بکا و ئه و سهرچاوانه پهیدا بکات - ئه مه ش به کاک شوان عوسمان نا کرێ و پتیویست نیه، چونکه ماسته ر نامه که مسۆگه ره!! جا من ته نیا پرسیا رتک له نه کادییانی کورده ستان ده که م له ریتی خوا قوتابییه ک خۆی بلێ سهرچاوه نه کادییهکانی به رده ست نه که وتوو و کتیبه کۆنهکانی ته حقیق نه کراون و؛ ئه و به کاری هێنان، لیژنه ی گفتوگۆ به چ پتیه رتکی نه کادیی "نایابی" داوه تی؟!

۴- شيگردنه وهی ژيډهه گانی بابته که :

له نووسینی ئەکادیمییدا، بەکارهێنانی ژيډهه و جۆری ژيډهه ی باوهپێکراو نووسینه که زیاتر زانستی دهکات، ماستهڕنامه که ی کاک (شوان) له بەکارهێنانی ژيډهه کاندای دوچاری جۆره نه سازی و ئالۆزیه ک بووه، چونکه پێشوهخت بپاری ئه وه دراوه، که کورد به ئیسلام کراوه نه که به سولج و ناشتی موسلمان بوو^۱ بۆیه کتیبه که ی الواقدی (فتوح الشام) ی کردۆته ژيډهه ی هه ره سه ره کی. هه رخۆیشی ده نووسی، که ئه م کتیبه و نووسه ری کتیبه که تۆمه تی زۆری له سه ره، به لām کاک (شوان) ئه م هه موو "تۆمه تانه" ده گه پرنیته وه بۆ جیاوازی ئاینزایه تی له نیو ئیسلامدا^(۱)! ئه مه و کتیبه کۆنه کان ده بێ ته حقیق بکریڻ، ئینجا ده بنه کتیبی باوهپێکراو. له مه شدا کاک (شوان) هه ره خۆی ده لێ: ((که می سه رچاوه ی په سه ن، یه کێ له کۆسپه کان بووه ئه وانیه ی به رده ستی که وتۆن، زۆربه یان چاپه کانیان زۆرکۆنه و ته حقیقی تیادا نه کراوه))^(۲). هه ره ها بیانویکی دی بێ بنه ما ده هیڤیته وه له مه ر به ده ست نه که وتنی ماستهڕنامه و دکتۆرنامه گانی زانکۆکانی عێراق، ئه وه ی ئاگاداری میژووی ئیسلامی بی، ده زانی له کتیبخانه ی کۆلیژی ئادابی زانکۆی سه لاهه دین و کتیبخانه ی مه رکه زی، زۆربه ی هه ره زۆری ئه م سه رچاوانه هه ن! ئه مه و له کاتی نووسینی نامه که دا هه یج ئاریشه یه که له نیتوان ده سه لاتی هه ولیر و سه لیمانیدا نه بووه، تا کاک شوان بیکاته هه نه جت و بیانوو!

۱- شوان عوسمان، سه رچاوه ی پێشوو، ل ۹

۲- سه رچاوه ی پێشوو، ل ۵.

له لاپهړه چواری ماسته رنامه که دا هاتووه، که به شینویه کی که متر
 سه رچاوه ی کوردی و بیانیه کان به کار هاتووه، به لام له لاپهړه حه قده شدا
 هاتووه: ((سوودی زۆرم له م سه رچاوه تازانه بینیه، که بوونه ته
 ده روزه یه کیش بۆ چه ند باسی: له تو یژینه وه که م))! نووسه ر سوودی زۆر
 له ماسته رنامه که ی (حسام الدین نه قشه به ندی) بینیه، وه ک بلی ئەم
 ماسته رنامه یه کتیبکی زۆر به به هایه، که چی هیچ ئاماژهی
 به ماسته رنامه که ی (فرسه ت مه رعی) نه کردوه، که نه ک هر له سه ر
 ده قه ریکی ولاتی کوردان نیه، به لکو هه موو ده قه ره کوردیه کانی له خو
 گرتووه. ئەهه له کاتی خو یندنه وه ی ماسته رنامه که ی مامۆستا (حسام
 الدین)، بۆم ده رکه وت که ئەم ماسته رنامه یه چه ند ئەکادیمییه! به جوړی
 لیژنه ی گفتوگو، به شی دووه می ماسته رنامه که ی په تکردته وه، که
 ده رباره ی ئایینه کۆنه کانی کوردو کوردو نیتسلام و مه زه به ئایینه کانه^(١)
 هه روه ها ئەم ماسته رنامه یه باسی سه ده ی چوار و پینجی کۆچی ده کا!
 نه وه ی کاک شوان له به رای (١٣ ی کۆچی) ده ست پینده کات! له
 شیکردنه وه ی سه رچاوه کاندای بۆچی باسی ماسته رنامه کانی مامۆستایان
 (فائزه عیزه ت) و (ئه حمه د میزا) نه کراوه!

ئه هه و بۆچی کتیبه ناو داره که ی (ول دیوارنت) "قصه الحضارة" و
 کتیبه که ی (لوی ماسنیون)، هه ر ئاماژه شیان بۆ نه کراوه؟ سه باره ت
 به ژنده ره تازه کان (پیم سهیره!) بۆچی کاک شوان باسی کتیبه که ی

١- له وانیه د. حسام الدین ئەهه بکاته کوردایه تی، به لام له راستیدا ئەگه ر نه و به شی
 ماسته رنامه که ی ئەکادیمی براه، مامۆستا عه ره به کانی لیژنه ی گفتوگو له پیتاوی "العربه"
 گه ره تریان ده کرد!

مامۆستا حه‌سه‌ن مه‌حمود "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" ناکات! ئه‌رێ ئه‌م کتێبه‌ کتێبیکی هه‌مه‌لایه‌ن نیه‌ له‌سه‌ر پرۆسه‌ی به‌موس‌لمان بوونی کورد؟ ئایا مه‌سه‌له‌که‌ ئه‌گه‌ریکی ئه‌کا‌دیمییه‌، یان ئه‌گه‌ریکی سیاسی؟!

ناکری کاک شوان ب‌لێ ئه‌م کتێبه‌م نه‌بینیوه‌، چونکه‌ هه‌رخۆی له‌لایه‌ره‌ (١٥٧)ی کتێبه‌که‌ی له‌ په‌راویژدا ئاماژه‌ی به‌کتێبه‌که‌ کردوه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ریکی سیاسی نه‌بێ، ئه‌قل قه‌بو‌لی ده‌کا کتێبیکی سێ سه‌د لایه‌ره‌یی له‌باره‌ی هه‌مان باب‌ه‌ت، ته‌نیا له‌په‌راویژدا ئاماژه‌ی بو‌بکری و، ماسته‌رنامه‌یه‌که‌یش ته‌نها باسی چه‌رخێ چواره‌م و پینجه‌می کو‌چی بکات و، بکری‌ته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی و، له‌شیکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا باس بکری^(١)!

هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌به‌کاره‌ینانی سه‌رچاوه‌کان، ماسته‌ر نامه‌که‌ له‌ لایه‌ره‌ (١٨) هه‌تا (٩٠) باسی شاره‌کانی هه‌ردوو هه‌ریمی (جیبال) و (جه‌زیره‌) ده‌کات هه‌ر ئه‌م زانیاریانه‌ له‌چه‌نده‌ها کتێب و ماسته‌رنامه‌ی دی هاتوون. ئه‌وه‌ کتێبه‌که‌ی مامۆستا (حه‌سه‌ن) و مامۆستا (فرسه‌ت) هه‌ر به‌ته‌واوی باسی موس‌لمانبوونی ئه‌م شاره‌انه‌ ده‌که‌ن هه‌رچی ماسته‌رنامه‌کانن، ئه‌وی به‌رده‌ستن، پێش کاک شوان باسی ئه‌م شاره‌انه‌یان کردوه‌:

١- حسام الدین عه‌لی غالب: الكرد في الدينور وشهرزور، به‌غدا ١٩٧٥،

ل ١٤٦-٤٦.

٢- فائیزه‌ محمد عزت: الكرد في اقليم الجزيرة وشهرزور في صدر

١- له‌به‌شی دووه‌م باسی ئه‌م ئه‌گه‌ره‌ ده‌که‌ین.

الاسلام ١٦-١٣٢، هه‌ولێر ١٩٩١ ل ٤٠-٦٠

٣- زرار صدیق: الکورد فی العصر العباسی حتی مجیی البویهیین
١٣٢-٣٤٤. هه‌ولێر: ١٩٩٤ ل ١٥-٤٣.

٤- فرسه‌ت مه‌رعی: الامارات الاسلامیة فی بلاد الكرد فی العصر العباسی
الثانی، ٣٥٠-٥١١، دکتۆرنامه، سه‌نعا: ٢٠٠٠ له لاپه‌ره (٢١) هه‌تا (٤٢)
باسی شاره‌کانی به‌شی پۆژئاواي ئه‌قلیمی جیبال ده‌کات، له لاپه‌ره (٤٢)
هه‌تا (٤٩) باسی شاره‌کانی ئه‌قلیمی عێراق ده‌کات، هه‌روه‌ها له لاپه‌ره
(٤٩) هه‌تا (٦٧) باسی شاره‌کانی ئه‌قلیمی جه‌زیره ده‌کات، له‌وانه‌یه لی‌ره
کاک شوان بیانوویک بدۆزیته‌وه و بلی، من له سه‌رچاوه ره‌سه‌نه‌کانم
وه‌رگرتوه، نه‌ک ئه‌م کتیب و ماسته‌رنامه و دکتۆرنامه.

گریمان کاک شوان راست ده‌کات، به‌لام بوونی ئه‌م سه‌رچاوه کوردیانه
پیشی ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک شوان، لایه‌نی "عیلمیه‌ت و ئه‌کادیمی"
ماسته‌رنامه‌که لاواز ده‌کات، چونکه ئه‌و ئاماژه‌ی به‌و راستیانه ناکات،
هه‌روه‌ها ئه‌وانه ئیسپات ده‌کهن، که کاره‌که‌ی کاک شوان هیچ شتیکی
نویی تیدا نیه، هه‌ر له پووی ئه‌کادیمی‌هه، ده‌بی ماسته‌رنامه شتی نوی
بینی، نه‌ک دوباره کراو!

٥- لی‌زنه‌ی گه‌فتوگۆ

له‌به‌شی می‌ژوو سی‌ جو‌ر پسی‌پۆرتی هه‌یه: می‌ژووی کۆن (قۆناغی پیش
ئیس‌لام)، می‌ژووی ئیس‌لامی، می‌ژووی نوی- هاوچه‌رخ.
هه‌رسی له‌یه‌ک جودان، به‌واتای ئه‌و مامۆستایه‌ی پسی‌پۆرتیه‌که‌ی له

مىژووى كونه، ناكړى گفتوگوئى ماسته رنامه و دكتوراي مىژووى
ئيسلامى، يا خود نوئى بكات. به پيچه وانه شه وه، نه مهش داييكي نه كادي ميه
له زانكوكان په پرده ده كړى، به لام نه وهى له به شى مىژووى كوليزى زانسته
مرو قايه تيه كاني زانكوى سليمانى پروو ده دات، دووره له هه موو داييكي
زانكويى!!

ماسته رنامه كى كاك شوان ده چي ته خانهى "مىژووى ئيسلامى"، بويه
ده بى ليژنهى گفتوگو له پسپوراني "مىژووى ئيسلامى" پيك بى.
ليژنهى گفتوگوئى ماسته رنامه كه ته نيا يه كيان پسپورى مىژووى
ئيسلامييه، نه ویش (د. حسام الدين نه قشه به ندى) يه، هر چى دوو كهى
ترن (د. كاويس قهفتان) (كه سهروكى ليژنه كه بووه!) و (د. كه مال على)
پسپوريان له مىژووى نوويه!!

نه مه هر وه نه بى هر له گفتوگوئى نه م نامه يه نه مه كرابى، به لكو له
نامهى تريش هر ناوا كراوه، (ناكو عه بدولكه ريم) ماسته رنامه كى به ناوى
(شارى سليمانى ۱۹۱۸-۱۹۳۲هـ)، نه م نامه يه، ماسته رنامه كيه و
له چارچيوه مىژووى نوئى دايه، به لام (د. نه بهز مه جيد) كه ماموستاي
مىژووى ئيسلامييه، سهروكى ليژنه كه بووه!!

نه م بى سهروبه رى يه و نانه كادي ميه ته، هيچ بيانوويكى زانستى نيه،
چونكه ده بى زانكوى سليمانى چى بى، كه ده بى نه دمانى گفتوگوئى
ماسته رنامه و دكتورنامه هر "نه هلى حهره مى زانكوى سليمانى" بن!
له زانكوى سلاحه دين و دهوك، نه كه هر ياريدده رى پروفيسور،
به لكو پروفيسوريش هه يه، ده بى بوچى پروفيسور (د. محسن محمد
حسين) و (پروفيسور د. نهر سهن ره شيد)، كه ههر دوو
پروفيسوريتيه كيان له مىژووى ئيسلامييه، بو گفتوگو كردن له سهر

ماستهرنامهكهى كاك (شوان) بانگ نه كرابن؟! بوچى (د. نه بهن) سهروكى ليژنهى ماستهرنامهكى ئاكو بى، خو (د. كه مال مه زهر) و (د. نه حمه د عوسمان) و (د. عه بدولفه تاح بو تانى) پسپوريان له ميژووى نوييه، ههروهه هه رسيكيان به تاييه تي د. كه مال مه زهر، گفتوگويان له سهه چهندهه ماستهرنامه كرده و چهندهه تويزينه وهيان ههيه!

له م ناتهبايى و نه سازييهى نڤوان پسپورى نه ندامانى ليژنهى گفتوگو، له گه ل بوارى ماستهرنامهكهى كاك شوان، ته نزيكى گوڤارى "ويړان" م بيركه وتهوه، كه پلار له حاله تيكى ناساز و نه ساز و ناهه كاديمى ناوا ده دات، كه تا رادهيهك بوته دياردهيهكى نازانستى له خويندنى بالاي زانكوكانماندا، پلار و ته نزي "ويړان" به مجورهيه:

تازهرين نامهى دكتورا له كوردستانى عيراقدا له بوارى نه دمبى كورديدا
ناونيشانى نامهى دكتورا كه: برايه تي كورد و عه رهب نه شيعرى كورديدا.
به سهه رپهرشتى: م. هه رهج مه غديد هه ورامى (ماجستيري ههيه نه زانستى مۇرفولۇرى)
نه ندامانى گفتوگوى نامهكه:

- ۱- د. محمهد مه ولود ميران (دكتوراي ههيه نه فولكلورى كوردى).
- ۲- د. پيشهوا عه بدول كهركوكى (دكتوراي ههيه نه جوگرافياى نهفغانستان و پسپورى ريزمانى كورديهيه به كومپيوتهه).
- ۳- م. نه بيل عه ساف (خاوون برهوانامهى ماجستير نه بارمى زمانى نينگليزى نه مه ليه ندى عه نكاوهى هه ولير).
- ۴- م. عه بدولرهمزاق شهه ركه ندى (خاوون برهوانامهى ماجستيره نه بارمى زمانى كوردى نه مه ليه ندى خو شناوه تيدا).
- ۵- م. سهروان مه نگوڤرى (خاوون برهوانامهى ماجستير به پلهى خراپ نيه نه بارمى راوه تازى نه شيعرى كورديدا). ۰۰۰^(۱) ۱۹

هر چه نده ئهم پلار و ته نزهی "ویران" له بواری (ئهدهبی کوردی)یه، به لām له زۆر پوووه له گفتوگۆ کردن له سه ره هندی ماسته رنامه ی بهشی میژوو وهك ئه وهی كاك شوان و كاك ئاكۆ، یه كده گرتوه و سازه.

کورتە ئه نجام:

پاش ئه وهی به دیدیکی ئه کادیمی و بابتهی ئهم "ماسته رنامه"یه مان خوینده وه، بۆمان ده رکه وت، که له زۆربهی ههنگاوهکانی ریبازی لیکۆلینه وهی زانستی دا (ناو نیشان، ههلبژاردنی بابته، سنور بهند کردنی بابته، شیکردنه وهی ژێده رهکان، پسپۆری ئه ندامانی لیژنه ی گفتوگۆ) له مه رجه زانستی و ئه کادیمیه کان به ده ره و، خوینهر هه ست ناکات له به رده م لیکۆلینه وهیه کی ئه کادیمی دایه، به لکو زیاتر له کتیبیکی ئیعلامی سیاسی ده چی؟ هه ر لیڤه وهش ده گه یه ئه وه ده ره نجامه ی، که ئه وه "پله ی نایابه ی" که به نامه که ی كاك شوان به خشراره، نایابیکی سیاسیه یا خود خاترانه یه، نه ك ئه کادیمی^(١).

١- له کاتی گفتوگۆ کردن له سه ره "ماسته رنامه که ی" كاك (شوان عوسمان) دا كاك (موعتسه م نه جمه دین) له لاپه ره (٥) ی ژماره (٣٣) ی سالی دووه می رۆژنامه ی "هه وال" دا ده نووسی، که لیژنه ی گفتوگۆ "مشت و مری ئه وه یان هه بووه، که ئهم نامه یه نه ك حه قی وه رگرتنی پروانه می ماسته ری به پله ی نایاب هه یه، به لکو حه قی وه رگرتنی پروانه می دکتۆرای راسته وخۆی هه یه، به لām له به ر ئه وهی ئیمه هه یچ یاسایه کی هاوشی وهی دانشگا ئه وروپیه کافان نییه له به خشی نی پروانه می دکتۆرا راسته وخۆ، بۆیه بریار درا ئهم نامه یه به پله ی ئیمتیا ز وه ریگری بۆ پروانه می ماسته ر!" به راستی ئه کادیمیه ته! خۆزیا ئه وه نده شتان کردبا!!!!

به‌شی دووهم

بابه‌ته‌کانی کتییی کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد
له‌م به‌شدا هه‌ولده‌ده‌ین له‌و شه‌ش خاڵه‌ بدوین، که کتییی "کوردستان
و پرۆسه‌ی به‌ئیسلامکردنی کورد" ی له‌ پیناودا نووسراوه.

بابه‌تی یه‌که‌م: به‌ئیسلامکردن یاخود به‌ئیسلامبوونی کورد؟
بابه‌تی دووهم: به‌عه‌ره‌بکردنی ولاتی کوردان.
بابه‌تی سێیه‌م: ره‌وشی نایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام.
بابه‌تی چوارهم: "رزگارکردن" و "داگیرکردنی" کوردستان له‌ هه‌ردوو کتییی
"کوردستان له‌ به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" و
"کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد"
بابه‌تی پینجه‌م: چه‌مکی جزیه و رۆڵی جزیه له‌ رزگارکردنی کوردستان به‌
ناشتی.
بابه‌تی شه‌شه‌م: هۆکاره‌کانی هه‌لکه‌رانه‌وه‌ی شار و شارۆچکه‌ کوردیه‌کان.

بابه تی به کهم

به ئیسلام کردن یا خود به ئیسلام بوونی کورد؟

هر چه نده ناو نیشانی کتیبه که به ئاشکرا دهیه وی بلی، کورد به زهبری هیژ بوته موسلمان، کورد به شمشیر ئیسلامکراوه، نهک به خو هیشتی خوئی ئیسلامی هه لیزارد بی، ئه مه ده لاله تی ناو نیشانه که به به لام وهک بلی کاکای نووسهر، کوردی چاک نه زانی و جیاوازی له نیتوان به ئیسلام کردنو به ئیسلام بوون نهکات که له زور جی "موسلمان بوون" و "ئیسلا مبوونیشی" به کار هیناوه، به جوړی هر به شی دووه می کتیبه که ئاوايه: میکانیزی پرۆسه ی به ئیسلام بوونی کورد"، به لام که هر شهش باسه که ی ئه م به شه ده خوینیته وه، بوته دهرده که وی، که نوسهر هر مه بهستی به ئیسلام کردنه، نهک ئیسلام بوون!

به گوێره ی ژیده ره میژوو ییه کان، ئه ری کورد به ئیسلامکراوه، یا خود له پینگای سولج و عه قله وه موسلمان بووه؟!

به ره له وهی وه لامی ئه م پرسیاره بدریته وه، ئه ری کوردستان له سه رده می فتوحات دا له ژیر دهستی کیدا بووه؟ ئه ری سنوری نه ته وه یی کوردی هه بووه؟ ئه ری سوپایه کی کوردی هه بووه؟

کورد به ره له سه رده می فتوحاتی ئیسلامی، سیژده سه ده بوو له ژیر دهستی ئه خمینی و شاکانی فیرسی و ساسانیه کان و رۆمه کان دا بووه^(١). له پاش روخاندنی ئیمپراتۆریه تی میدیا له ٥٥٠ پ. ز له لایه ن

١- سه لام، نایا راسته ئیسلام کوردستانی داگیر کردووه، نالای ئیسلام، ژماره (٣) هه ولیر ١٩٩٣.

ئه خمینییه کانه وه، پوژتیکی نوێ له ژيانی فارس دروست بوو، ئه م پوژته به پوژتیکی رهش بۆ کورد داده نری^(١).

له پاش ئه م هه ره سه گه وه یه، کورد وهك نه ته وه یهك دو چاری گه فی له نیو بردن بوو، ناچار بوو به كو مه ل به ره و چیا ره و بكن، هه ره ئه مهش وایكرد وه، کورد زیاتر به ره و چیان ی ره وه ندی و كو چهر ی بچی، فارسه كانیش به ره و مه ده نیهت و ژیان ی شار یی. هه ره ها بۆ شی وان دنی میژووی کوردیش، چهنده ها ههول دراوه، كه زیاتر ناسنامه ی نه ته وه یی و په سه نی کورد ناو زپاوتر بکری، به حوكمی ئه وه ی پاش هه ره سه كه، کورد زیاتر كو چهر بوون، فیره وه سی و مه سه ودی ره گه زی کورد بۆ جنو كه و به ره ی بیژ ی جنو كه و ره گه زی عاره ب و فارس ببه نه وه. له سه ره ده می فتوحات؛ و لا تی کوردان بریت ی بوو له دوو ئه قلیمی سه ره کی: ١- ئه قلیمی جیبال، ئه م ئه قلیمه له دوو بهش پیک ده ها ت، به شه مه زنه که یان عیراق ی عه جه می و به شی دو وه م ئه قلیمی غه رب ی جیبال، كه (قه زوینی) به کوردستان ناوی ده بات، ٢- ئه قلیمی جه زی ره^(٢). ئه مه و کورد له ئه قلیمی خورستان و ئه قلیمی فارس هه بوون.

میژو و نو و سانی وهك الاصطخری، المقدسی ده نو و سن، كه له ئه قلیمی فارسدا پینج زۆمی ده وارنشینی کورد هه بوونه^(٣).

١- د. عبدالله مصطفی اعجاز الکراد، آرئیل، ٢٠٠٢، ص ٢٧ نیتاش له گه ل دابی میژوو له کورد چه واشه ده کری. (نه ورۆز) له کورد ده کری به پوژتیکی نه ته وه یی و ره مزی رزگاری، به لام له راستیدا مه سه له که پیچه وانه!!

٢- ابن حوقل: صوره الارض، ص ٣٠٤، ابوالفدا و تقویم البلدان، ص ٤٠٨.

٣- الاصطخری: المسالك و الممالك، ص ٧٢، المقدسی: احسن التقاسیم، ص ٣٣٩-٣٤٠، هه ره ها پروانه محمد امین زه کی، خولاصه یه کی تاریخی کورد و کوردستان، ل ٢٣٠-٢٣١.

ههروهه ههندی گه ریده کانی عه رب (یا قوت الحموی) و (ابن حوقل) ده نووسن، که چهنده ها هوبه ی کورد له نه قلیمی فارسدا هه بوونه^(١). ههردوو نه قلیمی جیبال و جهزیره له نیو به رداشی ململانیی رۆم و بیژهنتی و ساسانیه کاندایا جیکی زۆریان داوه. ههردوو دهسه لات تهواوی ولاتی کوردانیان بو پهرژه وهندی خویان قورخ کرد بو.

با لیژه وه وهلامی پرسیاره که بدهینه وه، له نه زهری شه ره فخان و محمد نه مین زهکی، زۆربه ی کورد له ریگای سولحه وه موسلمان بوونه.

میژوونووسانی میژووی ئیسلامی له و باوه رهن، که جابانی کوردی یه کهم کورده هاتۆته خزمهت پیغه مبهری ئیسلام موسلمان بووه، دکتۆر عبدالله مصطفی له "امجاد الاکراد" ده نووسی: که هه ر له ریگای جابانی کوردی و مهیمونی کوپی جابانی کوردی و دیلمی سه رکرده ی سوپای تایبه تی کیسرا، ئیسلامه تی به نه ینی له ده قهری کوردان به تایبه تی نه قلیمی جیبال بلاو بوته وه^(٢). هه ر د. عبدالله ده نووسی، که جابانی کوردی و مهیمونی کوپی له گه ل دیلم، سوپایه کی گه وره یان پیکه ینا بوو، هه ر نه م سوپایه توانی سه رکه وتنی موسلمانان له قادسیه یه کلا بکاته وه، هه ر به یارمه تی نه و کورده موسلمانانه، مه دائین، له پاشان جه له ولا و حه لوان له سوپای ساسانی پرزگار کران^(٣)، ههروهه له ژیده ره میژوویه کاندایا هاتووه، که خه لیفه ی موسلمانان عومه ری کوپی خهتاب ﷺ، سهلمانی

١- ابن حوقل، صوره الارج، ص ٢٤٠-٢٤١. یا قوت الحموی: معجم البلدان، ج ٣، ص ٧١ ههروهه بروه کلثومه، ص ٧٤.

٢- عبدالله مصطفی، (امجاد اکراد)، ص ٣٢-٣٣.

٣- عبدالله مصطفی (امجاد الاکراد) ص ٣٣.

فارسی کردۆته والی (مه دانیڼ) و دوو که سیشی له کوردهکان کردۆته والی
 حهلوان و جهلهولا^(١).

پۆژبه یانی و په فیک و سابیر و شوان عوسمان باوهریان وایه، که
 دهقهری نهقلیم جیبال و په شه خاکی عیراق، بهزهبری شمشیر به ئیسلام
 کراون، بهلام که له پهوتی پوداوهکان ورد دهبینهوه، دهگینه چهند
 راستیییه که لهوانه: دهپی دهسهلاتی ئیسلامی کوردی، له دهسهلاتی
 ساسانی فارسی جیا بکریتهوه.

له پاش پزگارکردنی مه دانیڼ و حهلوان و جهلهولا، دهسهلاتیکی
 ئیسلامی کوردی بهریا ببو، نهو ناغا و دهره بهگانهی لهناو سوپای
 ساسانی دا بوون؛ به هیچ جوړی نوینهی کورد نه بوون، به لکو بهرگریان
 له دهسهلاتی داگیرکاری ساسانی دهکرد^(٢)، لهناو دهقهری ژیر دهسهلاتی
 ساسانیدا ململانییه کی ئایینی، هتا خویناوی له نښان زهردهشتیه و
 فهلایهتی و جولهکایهتی بهریا بوو^(٣).

زهردهشتیه، یه کخوپه رستی خووی له دهستدا بوو، تیکه ل کرابوو به
 بت په رستی، بویه نه دینه تیکه له، بهرگهی فهلایهتی و گاوریهتی و
 جولهکایهتی نه دهگرت، هر چهنده سهرکردهکانی ساسانی و هندی له
 ناغاکانی کورد، نه یانقوانی چیدی کورد فریو بدهن و ناچاریان بکه
 شهری له شکری ئیسلام بکه، بهلام به حوکمی نهوهی زومهکانی کورد له

١- سهرجاره ی پیتشو، ههروه ها بروه المسعودی: مروج الذهب، ج ٢، ص ٣٠٦ ههروه ها (طبری)، له
 بهشی چواره، ل ٢٢٠ و ابن الاثیر له بهشی دووه، ل ١٤٥ باس لهوه دهکمن که "قویاد" که
 سهرکردهیه کی کورد بوو له سوپای دتلم بۆته سهرداری حهلوان.

٢- نارام عبدالسلام: رهوشی ئایینی کورد پیتش ئیسلام، پۆژنامه ی دهنگی غهریان ژ (١) ل ٣٧.

٣- له بابتهی سییه به درتیزی باسی نه خاله دهکهن.

دهقهری فارس و هۆبهکانی کورد، له ههندی دهقهری فارس و شهواز دا تهواو له ژێر دهسهلاتی ساسانی دا بوون. ههروهها ئهم زۆم و هۆيانه زیاتر پهوهندی و کۆچهری بوون، ههروهها بهرژهوهندیان پهيوهست بوو به دهسهلاتی ساسانیهوه، بۆیه ناچار بوون له ههندی شهردا ببنه قوربانی بهرژهوهندییهکانی ساسانی.

ههرچی دهقهری جهزیرهیه، له شهرفنامه دا هاتوه، که کۆمهلیک کوردی بازرگانی هۆزی - باجن - له جهزیره ی بۆتانه وه چوونه ته (تایف)، له سههر دهستی پیغه مبههر ﷺ موسلمان بوون، که ژماره یان ٩- کهس بووه، دواتر ههموو کورد له سههر دهستی ئهم نو کهسه موسلمان بوون^(١).

ئهو دهقهری ولاتی کوردان، که زیاتر له ژێر دهسهلاتی پۆمهکان دا بووه، فهلایهتی له بهشیکی زۆری شارهکان بڵاوبووه، ئهم دوو دیاردهیه وایکردوه، که زۆریه ی شارهکان به خوهریشتی خۆیان یاخود به سولج له گهڵ موسلمانان موسلمان بوونه، لهم بارهیه وه ههتا زۆر له میژوونووسانی رۆژئاوا دان به وه دهین، ئهوه ته (ئارنۆلد توینبی) له بهشی دووه می "میژووی به شهریهت"، دهنووسی، که کورد به سولج و ناشتی به ئیسلام رازی بوونه. ویل دیورانت دهنووسی: به راستی سوپای ئیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و پۆم. هه رگیز له جهنگدا درنده نه بوو "ئهمهش خالیکی دی بوو، که کورد له زۆر شوین به بی شههر موسلمان بین^(٢).

هه ر سهبارهت به م مهسهلهیه، (تۆماس ئارنۆلد) دهلیت: ((مهحاله، که

١- شهرفنامه، ل ١٤١، شوان عوسمان: کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد، ل ١٤١-١٤٢.

٢- حهسن عمود: کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامی دا، ل ٢٦.

بگوتریت موسلمانەکان لە گرتنی ناوچهکانی ولاتی ساسانی هیزیان بهکارهینابیت له پیناو سهپاندنی ئایینی ئیسلام بهسهه دانیشتیوانی ناوچهکه))^(١). و (جورج سیلSale)ی وهپرگیپی قورئانی پیروژ بۆ سهه زمانی ئینگلیزی دهلیت: ((بهراستی خهلهتاو و فریودراون ئهوانهی خهیاڵ بکهن، که ئیسلام به زهبری شمشیر بلاو بوتهوه))^(٢).

سهحابی (عیاض بن غنم الفهري) یهکهه سههرکردهی سوپای ئیسلام بووه، که هاتوته قولایی کوردستان، یهکهه ریکههوتنامهی سولخی لهگهڵ بهتریکی زۆزان له سالی (١٩)ی کۆچیدا مۆر کردووه، ههروهها ههه له دهقهرهکهدا، ریکههوتنامهی دی لهئارادا بووه له نێوان سههرکردهکانی سوپای ئیسلام و دانیشتیوانی ناوچهکه، ریکههوتنامهی سولخی نێوان (حذيفة بن اليمامة) و (مهزهبانی ئازهرباينجانی) له ئهردهبیل^(٣).

لهمهه دا دهفامریتهوه، که کورد بهه له ئیسلام زهردهشتی، فهله، یاخود بهشیک جولهکه بوونه، که ئههه وایکردووه له عهربهه بهتپههستهکان زووتر ئیسلام قههبول بکهن. ههروهها ئهه حالتهه وای له سوپای ئیسلام کردووه، که سی پئی له پیش کورد داہنی: ئیسلام بوون، جزیه دان، یان شهه. کهچی له بهرامبهه عههه: ئیسلام، یاخود شهه!

میری موسلمانانیش داوای لهسههرکرده سههرازییهکانی کرد، که مامهلهی "اهل الکتاب" لهگهڵ کوردان بکهن^(٤).

١- الدعوة الى الاسلام، ص٢٣٩.

٢- ههههه سهههههه، ص١٦.

٣- أحمد عادل کمال، سقوط المدائن، ص١٤٦-١٤٧. فرست مرعی اسماعیل: الکورد...، ص١٨٢

٤- کارل بروکلمان، تاریخ الشعوب الاسلامیه، ص٧٩

ئەمەو هیچ دەسەلاتیکی کوردی له ئەقلیمی جیبال و جەزیرە له ئارادا نەبوو، ئەوەی هەبوو دەسەلاتیکی ساسانی و رۆمی بوو، هەر تەنها له پاش موسلمانبوونی کورد، جاریکی تر دەسەلاتیکی کوردی بەعقلیەتیکی نوێ له کوردستان دامەزراوە. ئەو دەسەلاتە مەعریفیە، نەك هەر پەگی له خاکی کورددا کوتاوە، بەلکو له دەرونی کوردیش، ئەمەو هەتا کاک شوانیش نەیتوانی ئەو راستییە تۆمار نەکات، کە ئەقلیمی جەزیرە له پێگای سولح و پێککەوتنەو قەبوڵی دەسەلاتی ئیسلامیان کردووە، سولحی پەها یاخود، ئۆرفە بنەمایەك بوو شارەکانی جەزیرە لەگەڵ موسلمانان پێککەوتن^(١).

ئەگەر ئەمە وانهبووبی، ئەو دەبوو له پاش کزیوونی دەسەلاتی ئیسلام له هەریەکاندا، کورد یەكەم میللەت بن، کە له ئیسلام هەلگەڕێنەو، کەچی له کتێبە میژووییەکاندا هاتووە، کە سەر دەمی ئیسلامی؛ سەر دەمی زێڕینی کورد بوو، دەسەلاتی ساسانی و رۆمی بەسەردا نەماوە. هەروەها هەر لەسەدەی چوارەمی کۆچیەو چەندەها میرنشینی ئیسلامی له نیشتمانی کورد دامەزراون، وەك میرنشینی حسەنەوی (٣٥٠-٤٠٦ ک)، میرنشینی مەروانی (٣٧٣-٤٧٨ ک) میرنشینی عەنازی -عەیار (٣٨١-٥١١ ک)^(٢). دەوڵەتی ئەییوبی کوردی وەلامیکی دیکەیه بۆ ئەو کەسانە، کە گومان له یەکیێتی کورد و ئیسلام دەکەن. له لایەکی دی کاک شوان دەیهوێ جیاوازی له نښان کورد لەهەمبەر زەردەشتیەت و فەلایەتی و ئیسلام دا بکات.

١- شوان عوسمان، ل

٢- پروانە دکتۆرانامەکی فرست مرعی: الامارات الاسلامية في بلاد الكرد.

یهکی ناگای له میژوو نهبی و ئەم کتیبه بخوینیتوه، وا ههست دهکات، که دهبی ههردوو ئایینی زهردهشتی و فهلایهتی، دوو ئایینی نهتهوهیی (ئهتینکی) کورد بن! هه چهنده له زۆربهی سهراچاوهکاندا هاتوو، که زۆربهی کورد پهیرهوی زهردهشتیهتیان کردوو، بهلام ئەم ئایینه ئاینیکی کوردی نهبوو، بهلکو کورد لهپاش ههرهسی دهولتهتی میدیا، زیاتر کۆچهری بوونه، بۆیه زۆر درهنگ به زهردهشتیهت پازی بوونه^(١). ههتا له ههندی سهراچاوه هاتوو، که لهبهر ئهوهی کورد زهردهشتیهتیان قهبول نهکردوو، بۆیه زهردهشت زیدی خوی بهجی هیشتوو، ئەمهو زهردهشتیهت ببوه "ئایینی رهسمی" ساسانی، که بهسهر کورد و غهیره کورد سهپیندرابوو، نهک "ئاینیکی خویشتی" بوی. ئەمهو زهردهشتیهت و فهلایهتی له ململانیدا بوونه، نهک لهگهڵ یهک سازان وهک شوان دهنووسی.

لهسهردهمی شابوری دووهم؛ ههپهشهیهکی مهزن له فهلهکانی نیو دهولتهتی ساسانی کران، بهجۆری ههه له سهردهمی شابوری دووهمدا ٣٣٩-٣٧٩ چل سال سهرانی ساسانی و پیاوانی زهردهشتی، کهوتنه چهوساندنهوهی ههمه لایهنهی فهلهکان، ئەمهو له نامیلکهکهی "کورده مهسیحیهکانی سهردهمی ساسانی" دا هاتوو، که پیاوانی ئایینی زهردهشتی چییان بهسهر فهله کوردهکاندا هیناوه، ئەمهو قهرهداغی حاکیمی ئەدیاب، یهکی له قوربانیهکانی دهنهلاتی ساسانی زهردهشتی بوو^(٢).

١- رهشاد میرانزهرهوشی ئایینی و نهتهوهیی له کوردستاندا، ل ٢٦

٢- بۆ زیاتر شارهزایی لهم بابته، له بابتهی سێیم ئەم خالهمان به درێژ تر باس کردوو...

كاك شوان دهنووسی: ((نایینه گانی کورد - زهردهشتیهت و مهسیحیهت- ره گیتی میژویی و گیانی کۆن و قوولیان له دهروونی خه لکدا هه بوو، هارکات ببون به به شیک له پیکهاتهی کولتوری کۆمه لگای کورد))^(١).

ئهمه و وهك له سه ره مه ئاماژه مان پێدا ئهم دوو ئایینه کوردی نه بوونه، کورد چ زهردهشتی بووی، یان مهسیحی، هه ر باجی داوه به ده ست ده سه لاتی ساسانی و پۆمی، چونکه هه ردوو ئایین (ئایینی ره سمی) ده وله تی ساسانی و پۆمی بوون، بۆیه کورد ناچار بوون له ئه قلیمی جیبال زهردهشتی بن، له ئه قلیمی جه زیره مهسیحی، هه ر له هه مان لاپه ره دهنووسی" .. که چی له پرێکا هیتێکی سه ریازی هات و به زه بری ششیر، یا خود به چه رساندنه وی نابووری، یان به جیاوازی ئیتنیکی و کۆمه لایه تی، نایینیکی تازه و نامۆیان به سه ردا ده سه پاندن، که له زۆر لایه نه وه نامۆ بوو به پیکهاتهی کولتوری و گیانی و کۆمه لگای کوردی."

ئهم ده رپرینه ی کاک شوان له هه مبه ر ئیسلام و پیناسه کردنی به ئایینیکی عه سه کهری و نامۆ و داگیرکار، هه ولدانیکه بۆ شیواندنی میژوو، چونکه خۆی چاک ده زانی، ئه گه ر ئیسلام نامۆ و داگیرکه ر با، زهردهشتیهت و مهسیحیهت، به شیک پۆخی پیکهاتهی کۆمه لگای کوردی بووبان، ده بوو ئیستا ٩٨٪ زهردهشتی، یان مهسیحی بووبان، نهك موسلمان!

نازانم بۆ هه نده؛ هه ندی نوسه ری کوردی ئه مه پۆ زیاتر په سه ندی زهردهشتیهت و مهسیحیهت ده که ن، نهك ئیسلام. ئه گه ر مه سه له که ئایینی و پۆخی بی، ئه و هه ردوو ئایینه که به شیوه دروسته که یان، به شیکن له ئیسلام، هه ره ها باوه ر بوون به پینغه مبه رایه تی، کتیبی هه ر پینغه مبه ری ک

به‌شیکی گرنگی پیکهاته‌ی باوه‌پری موسلمان پیکدی‌نی، هه‌روه‌ها وه‌ك ئاماژه‌مان دا هیچیان ئایینی نه‌ته‌وه‌یی نین و به‌شیک له‌ كه‌لتوری نه‌ته‌وه‌یی كورد پیکناهی‌تن، به‌لام هه‌موو مه‌سه‌له‌كه‌ جو‌ری ئایینه‌كه‌ نیه. ئه‌گه‌رنا فهرهاد شاكه‌لی واته‌نی، ده‌بی چی زه‌رده‌شتیه‌ت به‌كه‌لكی ئه‌م‌پ‌ر‌وی كورد بی؛ تاكو بب‌و‌ژین‌ر‌یه‌ته‌وه. هه‌روه‌ها هه‌رچی مه‌سیحیه‌كانی كوردستان خ‌و‌یان به‌كورد نازانن و له‌پ‌ر‌وی نه‌ته‌وه‌یییه‌وه خ‌و‌یان به‌ ئاشووری ده‌زانن. به‌پ‌رای من مه‌سه‌له‌كه‌ هه‌ره‌سی ئاید‌و‌ل‌و‌ژ‌ی‌ای سیاسی كوردی‌یه، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌ره‌شه‌ش، ئیسلام به‌شیوه‌ سروشتیه‌كه‌ی جارێکی تر بو‌ته‌وه به‌شیک له‌ ژیان و بیر‌کردنه‌وه و شه‌ریعه‌ت و فیکری مرو‌فی كورده‌وه.

كاك شوان له‌ ز‌ۆر ج‌ی باسی هه‌لگه‌پ‌ر‌انه‌وه و یاخی بوون له‌ ده‌سه‌لاتی ئیسلامی ده‌كات، وه‌ك ب‌ل‌یی ئه‌مه‌ د‌ۆ‌زینه‌وه‌یه‌کی نو‌ی بی^(١)!

وه‌تا ئیسلام له‌گه‌ل خ‌ودی مرو‌ف تیکه‌ل نه‌بی، بیر‌کردنه‌وه و تی‌پ‌روانین و دنیا دی‌تنی مرو‌ف له‌سه‌ر ب‌نه‌مای خ‌و‌ه‌یشتی نه‌بی؛ هه‌لگه‌پ‌ر‌انه‌وه، یاخی بوون دوو دیارده‌ی سروشتی ده‌بن.

عه‌ره‌ب پ‌ی‌ش كورد له‌ ئیسلام هه‌لگه‌پ‌ر‌اونه‌ته‌وه، له‌ پ‌اش وه‌فاتی پ‌ی‌غهمب‌ه‌ر ﷺ هه‌ندی ه‌ۆ‌زی عه‌ره‌ب له‌ ئیسلام هه‌لگه‌پ‌ر‌انه‌وه، كه‌ ئاماده‌ نه‌بوون "زه‌كات" ب‌ده‌ن، هه‌روه‌ها كه‌سیکی وه‌ك "موسه‌یله‌مه" بانگه‌شه‌ی "پ‌ی‌غهمب‌ه‌رایه‌تی" ی‌شی ده‌كرد، له‌ به‌رامبه‌ردا خ‌ه‌لیفه‌ ئه‌بو‌به‌كر شه‌پ‌ری له‌گه‌ل كردن! هه‌رچی "هه‌لگه‌پ‌ر‌انه‌وه‌كانی" ناو كورده‌كانیشه‌ چه‌ند فاكته‌ری خ‌و‌ی هه‌بووه!!

یه‌ك: هه‌لگه‌پ‌ر‌انه‌وه‌كان زیاتر له‌ ده‌قه‌ری ده‌ره‌وه‌ی و‌لاتی كوردان بووه،

لهو نیوهش، لیڤه و لهوئ کاریهگری ئایینی کۆن له لایهك، وروژاندنی مهسهلهكه زیاتر به دهست ئهو كهسانهوه بووه، كه بهرژهوهندیان له دهسهلاتی ساسانی یاخود رۆمانی بووه؟!

دوو: ماوهی موسلمانبوونهكه ئهوهنده نهبووه، ئیسلام تهواو کاریهگری خوئی لهسهه ههموو تاکی دهقهرهكه بکات، ئههه له ههندی کاتدا بهتایبهتی له پاش خهلافهتی عومهه، یاخیبوونهکان "ریفرومی- چاکسازی" بوونه، ههندی له خهلکی دهقهرهكه ویستویانه ئیسلام تهواو بهرێك وپێکی پهیرهو بکری.

بابهتی دووهم

به عه ره بکردنی ولاتی کوردان

خویندنه وه و دیتنی میژووی کۆن به عه قلیهت و پیوه ری ئه مپۆ، یه کی له وه کاره ساتانه یه، که هه ره شه له عیلمیهت و ئه کادیمییهت ده کات، له لایه کی تر له پووی زانسته وه ده بی شته کان به پیوه ری بیرو که که لیک بدریته وه.

بۆ نمونه، که باسی ئیسلام ده کری، ده بی به گویره ی بنه ماکان و دیدی ئیسلام له ئیسلام پروانری. هه ره ها که باس له عه لمانییهت ده کری ده بی دیدی عه لمانی بۆ بنه ماکانی عه لمانییهت په پر وه بکری..

ئیسلام، که عه ره بایه تی به په تایه کی بۆگه ن و ئاژا وه دابنی، چۆن ده کری مروفیکی موسلمان خه بات له پیناوی بوژاندنه وه ی عه ره بایه تی بکات؟! کاک شوان له لاپه ره (٢٥٥) هه تا لاپه ره (٢٦٥) ده یه وی واپیشانبدا، که ئیسلام رۆلی سه ره کی بینیه وه له به عه ره بکردنی ولاتی کوردان، زۆر نووسه ره به ره له شوان، وه که جه مال نه به ز، ره فیک ساییر، خه لیل ئیسماعیل، جه زا توفیق و ئیدی، بانگه شه ی ئه وه ده که ن، که پرۆسه ی به عه ره بکردنی کوردستان، هاوکات بووه له گه ل هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ولاتی کوردان.

بابزانین ده بی راست بی به ره له ئیسلام، عه ره ب له ولاتی کوردان نه بوونه؟! له سه ره چا وه میژووی و جوگرافیه کان وه : "فتوح البلدان"، "تاریخ الطبری"، "المسالك و الممالك"، "مروج الذهب"، "الکامل فی التاریخ"، "البداية و النهایة"، "صبح الاعشی"، "صورة الارض"،.. هتد

باس لهوه دهکری، که بیجگه له کورد، فارس و پۆم و یۆنانی و
 ئهرمهنی و عهرهب، پێش هاتنی سوپای نیسلام له ولاتی کوردان ژیاون.
 (طبري) و (ابن کثیر) باس لهوه دهکهن، که پهيوهندی له نێوان
 ساسانیهکان و عهرهبهکان ههبووه، ههروهها له "الكامل" دا هاتوو، که
 پهيوهندی عهسکهریش له نێوان (شا یهزدهبرد) و (مونزری کوپی
 نهعمانی) عهرهبی مهناززه ههبووه، ههه ئهو پهيوهندیهش بهنهزهری
 حهسهن شهمسانی وایکردوو، که عهرهب بهرو ئهقلیمی جهزیره بێن.
 هینری فیلد له "جنوب کردستان" دهنووسی: زۆربهی ئهو عهرهبانهی
 بهرو ئهقلیمی جهزیره دههاتن مهردار بوون، ئهستهخری له "المسالک و
 الممالک" ههه ئهو حالته دوباره دهکاتهوه و دهنووسی: (ئهو عهرهبانه
 زیاتر مهه و ئهسپیان ههبوو، نهک حوشت)، ابن فقیه دهنووسی: که
 "عهرهب پێش نیسلام گهیشته بوونه شههرهزور"⁽¹⁾ ههروهها له ناوچهی
 (نامهه) کۆمهلی عهرهبی قهبیلهی (بهکر) و (مهزر) له پێش نیسلام
 ههبوونه، ههتا ناوی "دیاریهکر" یاخود "دیاری مضر" دهگهڕێتهوه بۆ
 بوونی ئهو قهبیلانه لهناوچهکهدا. ئهم دیاردهیه پالێ به ههندی نووسهر،
 وهك مهسعودی و ههندی نووسهری هاوچهرخ بنی، که ههه نهک
 "دیاریهکر" بهبهشیك له خاکی عهرهب دابنێن، بهلکو بنهچهی کوردیش
 بگهڕێننهوه بۆ عهرهب⁽²⁾!!

ئهم دیاردهیه زۆر سهیر نیه له میژوودا، چونکه ههتا کوردهکانیش له
 کۆندا له زۆر بهشی خاکی فارسی دا ههبوونه، زۆمهکانی کورد، هۆبهکانی

۱- مختصر کتاب البلدان، ص ۱۳۰، ن عب الله: موقع الاكراد و كردستان، ص ۵۶.

۲- سهلام ناوخۆش، سێكوچکهی ههرهس، بهشی دووهم.

کورد له دهقه رهکانی فارس و ئازرباینجان و ئهرمه نیا له کۆندا دیاردیهکی سروشتی بووه، ئیستاش کورد له ئوردن و یه مهن و میسر ههیه، دهبی عهرهب بلێن کورد داگیر کهن و هاتونه ولاتی عهرهب داگیر بکهن!!

با بگهڕینهوه سهر سوپای ئیسلام و پرۆسهی به عهرهبکردنی ولاتی کوردان، کاک شوان دهنووسی: "هارشان له گهڵ پرۆسهی له شکرکێشی و دهست به سهراگرتنی ههریمه کوردنشینه کان، دهولتهی خهلافهتی عهرهبی ئیسلامی سیاسی، به عهرهبکردنی پیاده ده کرد، ئه ویش به نیشه جی کردنی هۆزه عهرهبهکانی نیمچه دورگهی عهرهبی له ههریمه داگیرکراوه کان^(۱).

کاک شوان وای پیشاندهدا، که ئهم دهقه له "فتوح البلدان-ل ۱۸۲" و "الخراج و صناعة الکتابه-ل ۳۱۵" هاتووه....

لهم دهقه دا کاک شوان زۆر شت دهگوێ، یهک: "ئیسلامی سیاسی"، چه مکیکی نوییه به هیچ جوړی لهو دوو سهرچاوه نه هاتووه، دوو: به عهرهبکردنی نوییه؛ ئهوسا نووسه رانی ئهوکاته هاتنی سوپای ئیسلام بۆ دهرهوهی دورگهی عهرهبی، به "عهرهبکردن" یان دانه دهنه، سی: کاک شوان (فتح) به (داگیرکردن) ده زانی که چی "فتح" له تیروانینی ئیسلامیدا به (پزگارکردن) دی، پۆڕیه یانیش له "په شه خاک" (فتح) به داگیرکردن دهبینی، ره فیک سایریش له "به رهو میژوو" و "ئیمپراتۆری لم" هه رهو پایه ی ههیه. ئه ری پسیپۆرانی میژوو: کورد و ولاتی کوردان ئازاد و رزگاربوون؛ هه تا ئیسلام داگیری بکات، یان پیچهوانه له لایه ن رۆم و ساسانیه وه داگیر کرابوون و ئیسلام هات پزگاری کردن؟! کاک شوان لهو چه ند لاپه ره ی تایبه ته به "به عهرهبکردنی کوردستان" چه نده ها هۆکار

دهخاته پوو، گوايه "به عه ره بکردنی کوردستان" چه ندين مه به ست و مه رامي له پشته وه بووه، وهك:

- ۱- جيگيرکردنی دهسه لاتی رامیاری دهوله تی خه لافه ت.
- ۲- داگیرکردنی عه سكه ری، ئه ویش به دامه زرا ندى ئوردوی سه ربازی.
- ۳- مسوگه رکردنی دهسته كه وتی ئابووری.
- ۴- مه به ستی ئایینی و سه پاندى زمانى عه ره بی.
- ۵- به رپا کردنی دهسه لاتی چاودیری به سه ر جم و جو لی كوردان.
- ۶- هو كاری كو مه لایه تی و رزگار بوون له كیشه ی ناوخوی كو مه لگای عه ره بی^(۱).

له نه زه ری كا ك شو ان، ئه م هو كا رانه هه موویان به یه كه وه بوونه هو ی ئه وه ی، كه جارى سیاسه تی به عه ره بکردنی هه ری مه داگیركرا وه كا ن به دن. جارى به ر له هه موو شتی، ها تنی سو پای ئیسلام به هیج جو ری بو به عه ره بکردنی کوردستان نه بووه، به لكو بو به ئیسلام بوونی كو مه لگه و كه لتور و ئایین و تاکی كورد بووه. دهوله تی خه لافه ت دهوله تی دهسه لاتی عه ره ب نه بووه، به لكو دهوله تی سه رجه م مو سلمانان بووه، ئه و دهوله ته له سه رده می خه لیفه ی ئیسلامدا، شه ری دهسه لاتی عه ره بی كرد، كه ئاماده نه بوو (زه كات) به هه ژارانی دهوله تی ئیسلامی بدات. له گه ل مو سلمان بوونی كورد، كورد بووه به شیك له ئوممه ی ئیسلامی. له و پێودانگه وه، كورد به شیك بووه له رامیاری دهوله تی ئیسلامی، پاراستنی دهوله تی خه لافه تیش به شیك بووه له ئه رکی كورد له هه مبه ر سو پای داگیركاری ساسانی و پۆمی، بوونی ئوردوی عه سكه ری له ناوه وه و

ده‌روه‌ی شاره‌كان له سه‌ره‌تای پرزگارکردنی كوردستان، له ده‌سه‌لاتی ساسانی و رۆمی و ده‌ست و پێوه‌نده‌كانیان، پێویستییه‌کی عه‌سكهری و نه‌منی؛ هه‌ر ده‌سه‌لاتی‌کی نوێیه، ئیسلام نه‌ك هه‌ر نه‌منی مرفۆقی موس‌لمانانی له‌ لا گرنه‌گه، به‌لكو پاراستنی نه‌منی و سه‌لامه‌تی "اهل الذمه" ش له‌ ئه‌ستۆی ده‌سه‌لاتی ئیسلامیه، هه‌ندی له‌ پۆژه‌لاتناسه‌كان و نوسه‌رانی ناحه‌زی ئیسلام بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌كهن، كه مه‌به‌ست له فتوحاتی ئیسلامیدا، دا‌بین‌کردنی ئابوری و به‌ده‌ست‌هێنانی تالان و ده‌ستكه‌وت بووه. خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومه‌ری كو‌ری خه‌تاب هه‌موو جیهانی ئیسلامی له ژێر ده‌ست بوو، به‌لام خو‌ی یه‌كی له هه‌ژارانی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌تی خو‌ی بوو، یه‌كی له‌ والیه‌كانی ئه‌قلیمی جه‌زیره، كه (عومه‌یر) بوو، یه‌كی له‌ هه‌ژارانه‌ بوو، كه خه‌لیفه عومه‌ر سه‌د دیناری له‌ بوودجه‌ی ده‌وله‌ت پێدا، ئه‌ویش هه‌ر هه‌مووی به‌سه‌ر هه‌ژارانی كورد دا‌به‌شكرد⁽¹⁾.

ئهو ده‌ستكه‌وته‌ی له‌شه‌ر به‌ ده‌ست موس‌لمانان ده‌كه‌وی، به‌ پێی سوره‌تی (الأنفال)، هه‌ر خوا و پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆیان هه‌یه چۆن چۆنی دا‌به‌شی بکه‌ن.

پاشته ده‌قه‌ری كوردی له ده‌قه‌ری تر له هه‌ندی شت ده‌وله‌مه‌ندتر بووه، به‌لام به‌ره‌می ده‌قه‌ری كوردی له عه‌ره‌ب خه‌رج نه‌ده‌كرا و كوردی ئی بی‌به‌ش بکری، وه‌ك ساسانیه‌كان و رۆمه‌كان وه‌یان ده‌کرد.

هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی زمانه، كاك شوان وه‌ك فاكته‌ری‌کی سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی ده‌بینی، هه‌رگیز موس‌لمانه‌كانی سه‌رده‌می خه‌لافه‌ت، جو‌رنه‌تی ئه‌وه‌یان نه‌كردووه، كه زمانی قورئان (به‌ دیدی‌کی قه‌ومی) به‌سه‌ر

۱- بره‌وه‌ حه‌سەن عمو‌د، كوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا.

گهلانی عه‌ره‌ب دا ب‌سه‌پینن، چونکه ره‌تکردنه‌وه‌ی زمانی کوردی و هه‌ر زمانیکی تر؛ په‌تکردنه‌وه‌ی ئایه‌تیکی مه‌زنی خ‌وای گه‌وره‌یه!!

هیچ به‌لگه‌یه‌ک له ئارادا نیه، که زمانی کوردی پ‌یش به‌موس‌لمان‌بوونی کورد، هیچ پ‌ۆل‌یکی هه‌بووبی، ئه‌مه‌ش سه‌یر نیه، چونکه له ماوه‌ی نێوان (٥٥٠ پ.ن) هه‌تا (٦٣٧ ن) کورد هیچ ده‌سه‌لات‌یکی سیاسی نه‌بووه، هه‌تا زمانی کوردی له دام و ده‌زگا‌کان به‌کار بی.

هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کش نیه، که بی‌سه‌لم‌ین‌ی زمانی (ئاو‌یستا) زمانی کوردی بووبی، هه‌تا زۆر ژێ‌ده‌ر دو‌پاتی ده‌کن، که زمانی (ئاو‌یستا) زمانیکی تایبه‌ت به‌ خودی زه‌رده‌شت بووه، خه‌لک له پاشان له (زه‌ند) و (پازهند) له زه‌رده‌شتیه‌ت گه‌یش‌توون!! هه‌روه‌ها هه‌ر له ر‌ینگای زمانی عه‌ره‌بییه‌وه، ئه‌لف‌بای کوردی له‌سه‌ر ئه‌لف‌بای عه‌ره‌بی دامه‌زراوه، هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کی‌ش نیه جه‌خت له له‌سه‌ر هه‌بوونی ئه‌لف بایه‌کی کوردی به‌ر له ئیسلام ب‌کات؟! ئه‌گه‌ر هه‌ش‌بووبی له کاتی تالان‌بر‌وی ساسانی‌دا له‌ناو‌چووه یان ئه‌وه‌نده ده‌سه‌لات‌ی نه‌بووه.

هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر عه‌ره‌به موس‌لمان‌ه‌کان مه‌به‌ستی‌ان بووبی له پ‌ینگای زمانی قورئانه‌وه پ‌رۆسه‌ی به‌عه‌ره‌به‌کردنی ولاتی کوردان ب‌سه‌پینن، ئه‌وا ده‌بوو له‌ماوه‌ی ئه‌و چوارده سه‌ده‌یه‌دا، کورد له غه‌یری عه‌ره‌بی هیچ زمانیکی تری نه‌زان‌یب‌وايه؟!

هه‌روه‌ها ده‌بوایه ئیسلام‌یه‌کانی کورد هه‌رگیز "به زمانی کوردی" قورئانیان را‌فه نه‌کرد‌بوایه؟!

هه‌رگیز له ئیسلام دا نیه، که س په‌گه‌زی خ‌وی ب‌گو‌ی و خ‌وی ب‌کا به "عه‌ره‌ب"، چونکه "کورد بوون" ئایه‌تیکی خودای‌یه، ئه‌مه و ئه‌گه‌ر کورد

هێنده دژه عه ره ب بووبان، سه ر كرده كورده كان (به شانازيه وه) ره گه زى
خۆيان بۆ موسلمانن عه ره به كان نه ده گه پرانده وه؟! كه سيكى وهك خاليدي
كوپى وه ليد، كه هيج نه وهى له دوا به جى نه ماوه، به لام هه ندى له سه رانى
كورد زيدي بنه ماله ي خۆيان گه پراندۆته وه بۆ ئه و^(١)!

عه ره به كانى پيشوو، ئه وانن ئيسلام له گه ليان تيكه ل بوو، ئه و نه وه
قورئانييه بوون، كه شانازى هه موو موسلمانن، هه ر له و پوانگه وه ش
بووه كه سه ران و زانايانى كورد بنه چه ي خۆيان بردۆته سه ر ئه وان.
هه رچى زۆربه ي عه ره بى ئه مپۆيه له لايه ن زۆربه ي كورده وه ره مزى
دا گير كردن و چه وساندنه ون، چونكه به كورتى له "ئيسلام" لايان داوه،
بۆيه هيج كوردى ئه مپۆ، نهك شانازى به وه ناكات، كه ئه صلى عه ره بى بى،
به لكو ئاماده يه له زيدي خۆى به پرووت و قوتى ده ربچى، به لام نه بێته
عه ره ب!!

هه رچى كاك شوان (عه ره بى موسلمان) ي سه رده مى پيغه مبه ر ﷺ و
خه لافه ت له گه ل (عه ره بى به عس) له يهك جيا ناكاته وه، له مه شدا ئامانجى
خۆى هه يه، ده يه وى به نه وهى نوێى كورد بلى، جياوازييهك نيه،
هه ردوو كى هه ر دا گيركارن!!

هه ردوو ك هه ر به شمشير هاتونه ته كوردستان؟! ئه مه يه عه قليه تى
مه عريفى ئه كاديميه تى كاك شوان و ليژنه ي گفتوگو كه ي؟!

كورد، كه بووه به به شيك له ئيسلام، هه ر خۆى داكو كى له خاكى خۆى
كردووه، ئه مه ش هه ر به ر له هاتنى سوپاى ئيسلام بۆ هه ري مه كانيان به رپا
بووه!

جابان و مهیمون و دیلمی سهحابه، که چهندهها سال به نهینی
موسلمانیتی خوین پاراستوو، له هه مان کاتیش له ناو سوپای ساسانی
دا بوونه، دهگه پیتوه بو ئه و عه قلیه ته مه عریفی و عه سکه ریه ی ئه و
موسلمانان کوردانه ی به رای، که کوردهکانی جیبال و جهزیره موسلمان
بوون، بیگومان به شداریان له سوپای نیسلام دا کردوو. ههروهها به پیی
لۆژیک سهرانی ساسانی و رۆمانی و هندی له ناغای کورد، که
به رژه وهندیان له گه ل سهرانی ساسانی و رۆمانی دا بووه، هندی جم و
جۆلی سهربازیان کردوو، سوپای نیسلام ناچار بووه چاودیریان بخاته
سهر، سهربازیکی موسلمان ناتوانی چاودیری مالیکی موسلمان بکات،
چونکه نه که ههر پاراستنی ئه م ماله موسلمانان، به لکو پاراستنی مالی ئه و
گاورانهشی له ئه ستویه، که له قهله مپهوی دهسهلاتی نیسلامی دان!!

به لگه یه کی لۆژیکی بو کاک شوان دههینمهوه، پاشاپه پهرین ئه رکی
سهرشانی هه موو "کوردیکی دلسۆز" نه بوو، که چاودیری نه یارانی کورد
بکات بو ئه وهی تهناهی و ئاسایش به رقه رار بی؟!

کیشه ی کۆمه لایه تی و ناکۆکی نیوان تیره و هۆزهکان دیارده یه کی
سروشتی بووه، ئه و کیشه یه ههر له ناو عه ره بدا نه بووه، به لکو هه تا له ناو
ساسانی و رۆم و کوردهکانیش دا هه بووه، له نیوان ساسانیهکان؛
ناریشهکان ههر ته نیا له نیو هۆزهکاندا نه بووه، به لکو له نیو قهله مپهوی
دهسهلاتیشدا به رپا بووه.

بو نمونه ساسانیهکان، ململانییهکی زۆریان له سهر دهسهلات هه بوو و
تووشی گیچه لی ببون. له ماوه ی ته نیا هه شت سالدا ۶۲۸ز تا ۶۳۶ز نو
پاشا و دوو شارن فرمانپه واییان کرد.. ته نیا له سالی ۶۳۴ز دا پینج

شا و شازن فرمانپره وایيان کرد^(١). بیزه ننتیه کانیس به هه مان دهردی ساسانیه کان چوبوون، له لایه کهوه شهر پیرژی له بهر پریبون، له لایه کی تریشه وه توشی زنجیره یه ک ناکوکی ئایینی و دابهش بوونی که نیسه ببون^(٢). ئەمه و ههروهک له زۆربه ی سهرچاوه کۆنه کانداهاتووه، که گاور و جوله که له قهله مپه وی ساسانیدا له رهوشیکی زۆر ناخوشدا بوونه، بیگومان کورده غهیره گاوره کانیس له ژیر دهسه لاتی رۆمانه کان - بیزه ننتیه کان - دا باریان خراپ بوو!

ئەمه و زهرده شتیته "ئایینی رهسمی" دهوله تی ساسانی بوو، مه سیحیه تیش "ئایینی رهسمی" دهوله تی بیزه ننتی بووه، جا ئەگه ره دوو دهوله تی "شارستانی" و "ئایینی" ئەو هه موو کی شه ئایینی و مه زه بی و نه ته وه یی و کۆمه لایه تییه به ریابی، بیگومان له دورگی عه ره بی، که بقیه رستی عیبادت بووه، رهوشی کۆمه لایه تی خراپتر بووه. هه ره له کۆنه وه هه تا رۆژگاری ئەمڕۆش، چه نده ها هۆز و قیره، ناچار له به ره هه ندی کی شه ی تیره گه ری و هه ندی ئاری شه ی کۆمه لایه تی، زیدی خویان به جیه یشتووه.

کاک شوان دهیه وی ئەو دیارده شی به هوکار و فاکته ریکی دی به عه ره بکردنی کوردستان بزانی؟ بۆچی هه ره کوردستان؟ ده بی نه هاتین بۆ ولاتی فارس و پۆم؟! ئەگه ره ئەوانه به ناوی "داگیرکردن" و "عه ره بکردن" هاتین، ئەوه ده بوو هه ره گاڤ له گه ل کورد له کی شه دا بووبان؟!

١- بۆ زانیاری زیاتر بپروانه: مفید رائف محمود العابد: معالم تاریخ الدوله الساسانیه، عصر الاکاسره

٦٥١-٢٢٦.

٢- بپروانه خه سرۆ گۆزان، کوردستان له میژوودا.

دیاردە ی موسلمانیت ی کورد، میژوو یکی نوی ی بۆ کورد تۆمار کردووه، هەر هیچ نه بی بهر له وه ی کورد موسلمان بی، به شیکی زهردەشتی، به شیکی ناگر په رست، به شیکی مانی، به شیکی مه زده کی... به شیکی ش گاور و به شیکی (مه سیحی) بووه. هیچ کام لهم دینانه ش (دینی قهومی) نه بوون وه هه ندی بانگه شه ی بۆ ده که ن، کوردستانی ش به شیکی له ده ست ساسانی (که هه ندی ئەوانیش به کورد داده نین!) ^(١)، به شیکی له ده ست بیژهن تیان بوو، ئەو دوو ده سه لاتە ش چه نده ها سال بوو شه ری یه کتریان ده کرد... به لام نیسلام زۆربه ی هه ره زۆری کوردی به نیسلام ناشنا کرد، کوردستانی ش که وته وه ژیر ده سه لات ی خودی کورد.

ئەگەر نیسلام، عه ره بایه تی بوایه، بۆچی ده سه لات ی خێله کی عه ره بی، پێش کورد شه ری "نیسلام" یان ده کرد؟! له راستیدا نه که هەر ده سه لات ی عه ره بی شاری، به لکو ده سه لات ی خێله کی و په وه ندی عه ره بیش، باش له وه حا لی ببون، که نیسلام نه ری (نه فی) ده سه لات ی ناشه ری ئەوان به سه ر مرقفه وه ره تده کاته وه.

هەر له وه پێودانگه وه، نه که هەر عه ره بی نیمچه دورگه ی عه ره بی شه ری نیسلامیان کردووه، به لکو عه ره بی مه سیحی ده ره وه ی نیمچه دورگه ش، شه ری نیسلامیان کردووه، هەر کاک شوان خو ی له لاپه ره (١٥٣) له باره ی گیرانی (تکریت) ده نووسی:

"زۆر له میژوونوسان له سه ر ئەوه کۆکن، که گیرانی تکریت له سالی ١٦/٦٣٧ز دابوه، کاتی که هه وال گه یشت به (سعد بن أبی وقاص)، که خه لکی موصل و کورده شه ارجه کان و هه ندی هۆزی عه ره ب به هاوه لی سوپایه کی بیژهن طی

١- شاسوار هه ره شه می: میژووی نارامییەکان له کوردستان، ل ٣٩.

به فرماندهی (نه نطق) له تكریت ئۆردویان خستوه، سه عد نامهیه کی بۆ خه لیفه (عومەر) نارد و ئاگاداری کردوه^(١).

هر لیڤه وه ده کری پراستییه کی مه زن بو روژینین، ئه ویش ئه وه یه، که ئیسلام به هیچ جوړی ده مارگیری عه ره بی قه بول نه کردوه، ئه وانیه له دیدگای عه ره بایه تییه وه له ئیسلام ده روانن، عه ره بایه تی به ئیسلام ده بینن، ته واوله ئیسلام نه گه یشتوون.

نکولی ناکری، که هه ندی شۆفینی عه ره ب هه ره په خنه یه که له "عه ره بایه تی" و "زمانی عه ره بی"، به زه ندیق و شعوبیه ت له قه له م ده دن. هه ره ها په گه زی عه ره ب و زمانی عه ره بی له لایه که له ئایین به رزتر ده بینن، ئه وه تا (ساع ئه لحه سه ری) باوه ری وایه، که عه ره بایه تی له ئایین به هیز تره و ره گیکێ توندتری له ئایین هیه، پاسا وه که شی بۆ رایه که ی خوی ئه وه یه، که عه ره ب هه ره به عه ره ب مایه وه، هه ره چه نده سی دینی ئاسمانی جیهانی (جوله کایه تی، فه لایه تی، ئیسلام) له ده قه ر و زیدی ئه وان سه ری هه لداوه، له لایه کی دی که سانی دی به جوړیکێ تر، عه ره بایه تی به "جه وه ری" ئیسلام ده بینن، به زاری پیغه مبه ر ﷺ بانگه شه ده کن، که عه ره ب چاکه ی به سه ر غه ی ره عه ره به وه هیه به وه ی "پیغه مبه ر ﷺ خوی عه ره به، قورئان به عه ره بییه، زمانی ئه هلی به هه شتیش عه ره بییه!"^(٢) ئه مه ش ته واوله پیچه وانیه ی بنه ماکانی ئیسلامه، پیغه مبه ریش ﷺ هه ره له حه جی مآلئاوایی ده فه رموی: "نه عه ره ب فه زلی به سه ر غه ی ره عه ره به وه هیه، نه به پیچه وانه ش". کاک شوانیش، که چه ند ئایه تی ده یینته وه

١- شوان عوسمان، ل ١٥٣.

٢- پروانه محمد سلام، شۆفینییه تی عه ره ب له مپه ره له به ر ده م چاره سه ری مه سه له ی کورد.

بهوهی قورئان بهزمانی عهرهبی دابهزیوه؛ هیچ له راستی ناگوپی، بهلی قورئان به زمانی عهرهبییه، بهلام هر له قورئاندا هاتوو، که بۆچی قورئان به عهرهبییه، له ئایهتیکدا هاتوو: "..... لعلکم تعقلون!! ئایا ئههه به فهزلی عهره و عهرهبايهتی و پهسهندی عهره ب بهسهر غهیری عهره دی؟!"

هر لیروهه پرسیاریک له کاک شوان دهکهم، ئهگهر گومانی بهریت له جیی خووی بی، دهبايه له زهمهنی ناسیونالیزم دا عهره ب له ههموو گهلانی دی ئیسلامی تر بوان؟! ئهری لهو (٢١) دهولهته عهرهبییهی ئهمرۆ کامهیان دژی "دهسهلاتی ئیسلامی، دهولهتی ئیسلامی، شهریعهتی ئیسلامی، بیری ئیسلامی.. نییه؟! ههروهها کام لهم ریکخراوه ئیسلامیانهی لهو (٢١) دهولهته ناسیونالیستهی ولاتانی عهرهبی، دژی دهسهلاتی ناسیونالیستی نادینی عهرهبی نییه؟! ئهری زیندانهکانی ئهو دهولهتانه لهسهدا نۆههتی ئیسلامی تیدا نییه؟!

له چهرخ (ئهنتهرنیت) لۆژیک زۆر گرنگه، ههندی شتی پی شروقه بکری، بهلام چی دهکهی لهگهل عهقلیهتی "بشفری هر بزنه؟! ئهوهندهش دهلیم: "عهقلیهتی نهعامهش" بهسهر چوو، عهقلیهتی "شهستهکانیش" بهسهر چوو، ههرجی بوتری "بهچهپله" وهلام بدریتهوه؟! ئیسلام زۆر مهزتره لهوهی له بوتقهی "عهرهبايهتی" بچووک بکریتهوه؟! شهرمه تیروانیی عهرهبی له بهرامبهر تیروانیی ئیسلامی دا بنری؟! له دهرهوه، بهسهدان توژیینهوه و کتیب لهسهر چهندهها لایهنی ئیسلام ئههجامهدری، ئهفسوس له زانکویهکی وهک زانکوی سلیمانی "ماستهر

نامه یهك" ته رخانبكری بۆ دیتنی ئیسلام له عه ره بایه تی! به لام چی دهكهی
ئوه ئه و رۆژه لاتیه، كه ئه مپۆ له سه ره هیج نییه ته نیا چاولیكه ری شته
سواوه كان و مردووه كان نه بیئت.

له جیهانی ئه مپۆ باس له كۆمه لگهی مه ده نی و ململانیی ژیاره كان و
گفتوگۆ و دایه لۆگی نیتوان ژیاره كان و ئایینه كان ده كری.. هه ره له هه موو
ئو بابته تانه، ئیسلام چ له پۆژئاوا، یان پۆژه لات به شیکی هه ره گرنگی
ئو پرسه جیهانییه نه داگیر ده كات؟!

بابهتی سیهم

رهوشی ئایینی و سیاسی کورد پێش ئیسلام

یه کهم: رهوشی ئایینی

یهکی له نه دگاره هه ره کرێتهکانی نیمچه دورگی عه ره ب بته پرستی بووه، به لام له ژێده ره میژووییه کانه وه دهرده کهوێ، که زۆریه ی گهلانی کۆن بته پرست بوونه، سه باره ت به بته پرستی کوردیش، کاک شوان دهنووسی:

چهند به لگه یه کمان له هه گبه ی لاپه ره کانی میژوو له بهر ده ست دایه، (جرجیس) ناویک ده بیته پادشای موسل و خه لکی ده قهری جه زیره بووه، پیاویکی توند و تیژ و یاخی بووه، نه م پادشایه بته پرست بووه و خه لکیشی ناچار کردوه، که بت به پرست، هه ره ها بته پرستی له شاره زوریش دا بوونی هه بووه^(١) هه ره ها (شه مه ستانی) دهنووسی، که له هه ندێ دیارده ی سروشتی وه ک خۆر، ئاگر و بروسک- بتيان بۆ دروست ده کرا و ده پرستران!

ئه مه و (زرقانی) و (میترايی) دوو دینی کۆنی ده قهری ئیران، ژێده ره کان ئاماژه به وه ده کهن کورد، بهر له زه رده شتییه ت، له سه ره ئه و دوو دینه بوونه، هه تا هه ندێ بۆ ئه وه ی ئیزیدیاتی بکه نه دینیکی کۆنی کورد، ئه وه (میترايی) ده که نه بنه مای ئیزیدیاتی، ئه مه ش ئه وه ده که یه نی، که کوردیش بهر له وه یه که خوا بوو بن، چهند خودا وه ندیکیان هه بووه و بته پرست بوونه.. ئه مه ش به شیك بووه له که لتوری کۆنی کورد!

له قورئاندا چهنده ها ئایه ت هه ن باس له وه ده کهن، که خوای گه وره بۆ

هر نه ته وهیه که پیغه مبه ریکی به زمانی خو یان بو ناردوون^(١). به واتای کوردیش وه که هر نه ته وهیه کی دی پیغه مبه ری خو ی مه بووه، به لام کی بووه نه مه پرسیاریکه وه لامی ئاسان نی.یه. نه گهر بلین زه رده شت؟ کام زه رده شت؟ نه ری (ئاویستا) کتیبی کی پیروزی کوردی بووه؟! له یه که نزیکه گهلانی ولاتی ئاریان وه که کورد، فارس، نه خمینی، نه شکانی، فیرسی.. له لایه که، له لایه کی تر به حوکی نه وهی نه م گهلانه هه موو له قوناغی کی ژیاناندا زه رده شتی بوونه، بویه حوکی یه کلاکه ره وه ئاسان نیه. ناتوانین بلین زه رده شت پیغه مبه ریکی نه ته وهی کورد بووه؟! هر له پوانگه ی روداوه کانی میژووییه وه، نا کرئ بلین نه خمینی و فیرسی و ساسانی هه موو کورد بوونه؟! نه مه ته نها چهند ئاماژیه کن و چی تر نه، هه ره ها ده روزه که بو زیاتر تیگه یشتن له رهوشی ئایینی کورد پیش نیسلام.

له پاش زرقانیهت و میترا یی، زه رده شتی هت له ناو کورد پهیدا بووه. زور له سه رچاوه کان جه خت له سه ر نه وه ده که ن، که زه رده شت له ده قهری ورمی له دایک بووه، ورمی به شیکی کوردستانه، نهو زه رده شته ش گهر کورد بی، واتای نه وه نا گه یه نی، که کورد له ریگای زه رده شت خو یه وه بوونه ته زه رده شتی، چونکه هر ژیده ره کان ده لین، که خه لکی ده قهره که وایان له زه رده شت کردووه ده قهره که به جی بهیلی^(٢). نا کرئ

١- وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا " (النحل ٣٦) هه ره ها " وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ " (ابراهیم - ٤).

٢- کورد گه لیک کی چیا یی و شوانکار و پیشه ی مه ر و مالات به ختو که ر بوونه، بزیه بایه خت کی نهوتزیان به زه رده شتی هت نه داوه و له سه ر ژیا نی جارانی خو یان به رده وام بوون، له نه زه ری خودی زه رده شت نه مانه دیو په رست بوونه، پروانه د. په شاد میران، پهوشی ئایینی و نه ته وهی له کوردستاندا، ل ٢٦.

نكولى له وه بگرى، كه زهردهشتيه ت ئاينىكى ئاسمانى بووه و زهردهشتيش پيغه مېهر بووه، ههروهها به حوكمى ئه وهى زهردهشتيه ت "ئاگر"ى بهشتىكى پيرو زهزانى، ئه و پيرو ز و ته قديسه له پاشان بوته جورىك له په رستن. ههروهها ساسانيه كان به تايبه تى له سه رده مى شابورى دووم (٣٧٩-٣٠٩ز) دا هه ندى گوپانكارى له زهردهشتيدا كرد و برياريدا ئاينه كونه كانيش -بت به رستى-، كه خه لكى لادى و چيانشينه كان په يره ويان ده كرد، له خو بگرىت^(١). به مجوره په يتا په يتا زهردهشتيه ت ئاسمانيه تى خو ى له ده ست دا، بووه به شيك له ده سه لآتى شاكانى ساسانى و پياوانى ئاينى، يا خود موغله كان. به راي من ليروه زهردهشتيه ت گوپردا بوو به "ئاگر په رستى" مه جوسى، نه ك زهردهشتيه ت خو ى مه جوسيه ت بى^{[[[}

به واتايه كى دى زهردهشتيه ت ئاينىكى ئاسمانى بووه، هه رچى "مه جوسيه ته" ئاينىكى مرو فكرده ى ده سه لآتى ساسانى بوو!

له كاتى ولا تگيرى ئيسلاميدا، كورد، نه ده وله تى مابوو، نه ئاينى خو ى مابوو، ئه وه ى هه بوو مه جوسيه ت بوو، نه ك زهردهشتى. هه ركاك شوان خو ى له چه ند ژي ده ري كه وه باس له وه ده كات، كه چه نده ها ئاگر داني زهردهشتى له ده قه رى كوردى هه بوونه، هه ر بو نموونه، ده نووسى: ئاگر دانيك له ده شتى شاه زور دوزرايه ره^(٢). له ئو ستانيكى (هه مه دان) رستاقى (فه رهان) - دوو ئاگر داني گه وreh زهردهشتى ئى بووه، پاشماويه كى ئاگر دانيكى زهردهشتى له شارى (كه نكاور)، ههروهها شارى (ئه شتر)

١- شوان عوسمان، ل ١٠٥ نويش له كريستنسن، ول ديورانت و ره شاد ميران وه ريگرتوه.

٢- شوان عوسمان، ل ١٠٠

ئاگر دانیکی زه‌رده‌شتی لی‌بووه^(١)، ئه‌مه و هه‌تا ئاگردانی مه‌جوسه‌کان له هه‌ولێریش هه‌بووه. یاقوتی حه‌مه‌وی شیعرێکی هه‌جوی عبدالرحمن بن مستخلف- ناویکی نووسیوه، که ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر ئاگردانی زه‌رده‌شتی ده‌کات له هه‌ولێر^(٢)

اربل دار الفسق حقا، فلا

يعتمد العاقل تعزیزها

لوم یکن دار فسوق لما

اصبح بیت النار ده‌لێزها^(٣)

ئه‌مانه هه‌موو به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که سوپای ئیس‌لام هاتۆته کوردستان، کورد له ژێر ده‌سه‌لاتی ساسانی له‌سه‌ر دینی ره‌سمی ده‌وله‌ت بوونه. به‌واتای مه‌جوسی ئاگر په‌رست بوونه، نه‌ک زه‌رده‌شتی خودا په‌رست، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا خه‌لیفه‌ی ئیس‌لام عومه‌ری کوپی خه‌تاب داوای له‌ سه‌رکرده‌کانی موس‌لمانان کردووه، که مامه‌له‌ی "ئه‌ه‌لی کیتاب" یان له‌گه‌ڵدا بکری^(٣).

له به‌رامبه‌ر ئه‌و گوێڕانکاریه‌دا دوو بزافی ئایینی- ریفرومی- چاککاری له زه‌رده‌شتیه‌ت سه‌ریان هه‌لدا، (مانه‌ویه‌ت) یه‌کی له‌و بزافانه‌ بوو، که چیت به‌ بنه‌ماکانی زه‌رده‌شتیه‌ت رازی نه‌بوو، دامه‌زینه‌ری بزافه‌که (مانی فتک) که پێشتر بنه‌ماله‌که‌ی له‌سه‌ر رێبازی (مغتسله) بوون، به‌لام (مانی) خۆی

١- شوان عوسمان، ل ١٠٠

٢- هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌ره.

٣- کارل بروکلمان، تاریخ الشعوب الاسلامیه، ل ٧٩.

ببوه زەردەشتی^(١). ئەو زەردەشتییەى ساسانیەکان و مۆغەکان بانگەشەیان بۆ دەکرد، وەلامى پرسیارەکانى کەسانى وەك (مانى) نەدەدایەو، بۆیە مانى بزاڤىكى بەناوى خۆى بەرپا کرد، شەنگستەکانى رێبازەكەى "تیکەل" بوو لە زەردەشتیەت و مەسیحیەت و بوزیەت، (مانى) بانگەشەى ئەوەى دەکرد، کە ئەو "مەسیحى پەسەنە"^(٢) و ئەمەش ئەو دەگەینەى، کە مەسیحیەت زۆر کارى لە رێبازەكەى کردووە، هەتا ئەویش باوەرپى بە "باوەرپى سییانە- عقیدە التثلیث" هەبوو، (شاپور) بەرگەى پاریەکانى (مانى) نەگرت و دەسگیرى کرد و لە دەفەرى دەولەتى ساسانى دوورى خستەو. ئەمە وەنەبى رۆمە مەسیحیەکانى دەفەرى جەزیرەش بەرگەى مانەویەتیان گرتبى، ئەمەش دەگەرپتەو بۆ ئەگەرى ئەوەى، کە زەردەشتیەت و مەسیحیەت، ئەوسا دوو دینی پەسمى دەولەتى ساسانى و پۆمى بوون.

بەرگەى هیچ دینیكى نەدەگرت، لە ئاکام لە سەر دەمى بەهرامى براى هرمزى کوپى شاپور، مۆغەکانى زەردەشتى دەرفەتیان وەرگرت و فەتوایان دا، کە (مانى) زەندىقە، ئەو تۆمەتە بەس بوو بۆ مۆغەکان، کە سەرى (مانى) بە حەلال بزائن، ئاکامیش هەروا کەوتەو، ساسانیەکان بەقسەى مۆغەکان (مانى) یان گرت و تیر ئازاریان دا و لە کۆتاییدا کوشتیان و هەلیانواسى^(٣).

١- کثومة جميل، الحياه اللدنيه و الاجتماعيه و الاقتصاديه لبلاد الكرد فى عهد الساسانيين ٢٢٤-٦٣٠، ص ٣٠.

2-10-Goring, dictionary of belefs and Religion, p.319

٣- شوان عوسمان، ل ١٠٨.

له سهر ده می شا قوبادی یه کهم (۴۸۸-۵۳۱)ن دهسه لاتی مۆغه کان له نیو دام و دهزگای ساسانیه کاندا زۆر به هیز ببو، زیاتر له دوو سده بوو بزاڤیککی دی له دهقه ره که له دژی دهسه لاتی مۆغه کان بهرپا نه ببو، ئەمه و هه ندی ژیدەر ئاماژه به وه ده کهن، هه تا دهسه لاتی ساسانی ترسی له دهسه لاتی مۆغه کان هه بووه^(۱). دهسه لاتی مۆغه کان، که هه م ببوه دهسه لاتیکی سیاسیش، ریی به هیچ گۆرانیکی له سیسته می کۆمه لایه تی و سیاسی و ئابوری نه ده دا، وه ک بلیی ده وله تی ساسانی ببوه "ده وله تیکی ئایینی"!

له سه رده می شا قوباد (قوباد له هه ندی سه رچاوه دا) مه زده ک جاری بزاڤیککی سیاسی و کۆمه لایه تی دا، بنه ماکانی ریبازه که ی ته وای ته ختی ساسانی ده هه ژاند، بزاڤه که به قه ولی ئه مپۆ جوریک له کۆمونیستی بوو، دژی چینایه تی بوو، باوه ری وابوو، ده بی مروڤ له هه موو شتی هاوبه ش بن، هه ره ک چۆن له ئاو وه وا هاوبه شن، له ژن و مالییش ده بی هاوبه ش بن^(۲).

له به رامبه ر ئه و بزاڤه دا (مۆغه کان) که وتنه خو، که ئه و بزاڤه ش به ده ردی مانه ویه ت ببه ن، سه باره ت به له ناو به ردنی (مه زده ک) دوو پای پیچه وانه هه یه، کریستنس باوه ری وایه، که هه ر له سه رده می قوبادی یه کهم دا نه وشیروانی جینشین قوباد، که هه ستی کردووه دهسه لاتی که وتته خه ته ر، له کۆتایی ۵۲۸ز یان به رای ۵۲۹ مه زده کیه کان، که

۱- أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، ص ۱۰۸-۱۱۰ پیاوونی ئایینی چینی سییه می دهسه لاتی ده وله تی ساسانی بوون.

۲- الشهرستاني، الملل و النحل، ج ۲، ص ۸۷.

دهیانوئیست (کاوس) بکه نه جینشینى دهولته و (کسرا) لا بدهن، بویه به سهروکایه تی قویاد کونگرهیه کی ئایینى یان ئاماده کرد و زۆریه ی گه وه پیاوانى مه زده کیه ت و مه جوسیه ت ئاماده بوون، ههروه ها (بازیان) ی ئه سقه فی مه سیحیه کانی ئیرانی ش ئاماده بوو، ئه ویش دژى مه زده کیه ت بوو، له و کونگره یه دا به قسه ی نه وشیروان مه زده کیان کوشته وه^(١)، هه رچی (ابن الاثیر)ه باوه رى وایه مه زده ک له سه رده می نه وشیروان کوژراوه، نه ک له سه رده می قویاد^(٢) له ئاکامیش هه ر نه وشیروان به سه ر لایه نگرانى مه زده ک له ده قهرى خو ی زال بووه^(٣).

هه ر له سه رده می ساسانیه کاند ا (٢٢٤-٦٣٧) جوله کایه تی و فه لایه تی هه بوون.

سه باره ت به جوله کایه تی له ولاتی کوردان زۆر پاهه ن، که له سه رده می ئه مپراتۆریه تی بابلی نو ی-ه وه جوله که ره وانیه ی کوردستان کراون. ههروه ها رایه که هه یه، که له سه رده می (میدیا)، جوله که له کوردستان هه بوونه، هه تا باوه رى هه یه که زه رده شتیه ت له پووی یه کخواییه وه سودی له "جوله کایه تی" بینیبی. به واتای شه نگستی یه کخوایی زه رده شتیه ت له سه ر یه کخوایی جوله کایه تی بو نیاد نراوه. ههروه ها ده گو ترى نه وه ی جوله که به خوایی تی ده گه ن زۆر جوداییه له هی زه رده شتیه ت!!!!

به حوکمی نه وه ی جوله کایه تی ئایینکی ئه تنیکی - نه ته وه یی بووه،

١- کریستنسن: ایران، ص ٣٤٦-٣٤٧.

٢- لطری: تاریخ الطبری، ج ٢، ص ٥٨، الشهرستانی: الملل و النحل، ج ٢، ص ٨٦.

٣- ابن الاثیر: الکامل، ج ١، ص ٢٧٣، کلثومه، ص ٣٨.

نەك تەبشیری. بۆیه به به‌راورد له‌گه‌ڵ مانەویەت و مەزەکیەت، جیگای ترس نەبووه بۆ مۆغەکان، بە‌لام له‌گه‌ڵ ئەوەشدا هەموو شاکانی ساسانی و مۆغەکان، یەك سیاسەتیان لەسەر جوله‌کایەتی نەبووه. ئەردەشیری دامەزرێنەری دەولەتی ساسانی رۆی به مەجوسەکان دا، کە ئازاری جوله‌کەکانی دە‌قەرە‌کە‌ی ب‌دەن، چونکە ئەو جوله‌کانه یارمەتی "فیرسی" یەکانیان داوه له دژی ئەردەشیر.

هەرچی یەزد گوردی دووهم بوو له سالی (٤٥٤) رۆی به جوله‌کان نەدا له رۆژی "شەممە" خودا پەرستی بکەن، هەرچی قوبادی یەكەم بوو (مارزوترا)ی حاخامی جوله‌کان و هەندی له مامۆستایانی کتییی جوله‌کە‌یانی زیندانی کردن و، له پاشان هەمووی کوشتن^(١).

له باره‌ی گاورە‌کە‌نی کوردستان یاخود فە‌لایە‌تی، له ئینجیلی مە‌تی دا هاتوو، کە کۆمە‌ڵی مە‌جوسی له سەر‌دە‌می شا هیرودیس دا بە‌رهو فە‌لە‌ستین چوونه، چونکە باوهریان وابوو عیسا پیغه‌مبەر، له فە‌لە‌ستین له بە‌ره‌ی جوله‌کان له دایک دە‌بی، ئەو کۆمە‌ڵە مە‌جوسە (پیاوانی زە‌ردە‌شتی) عیسا پیغه‌مبەر و مە‌ریه‌می دایکیان بینوو و باوهریان پیه‌یناوه^(٢).

هەروە‌ها سەر‌کیس ئاغا جان لەم باره‌یه‌وه دە‌نووسی: "له سالی (٣٥)ی زاییندا (تۆما)، کە یە‌کیک بووه له دوا‌زده نێ‌رراوه‌کە‌ی حە‌زرتی مە‌سیح، له‌سەر رێ‌گای خۆیدا بۆ (هیندستان) سە‌ری له خە‌لکی (ماد) داوه و په‌یامی حە‌زرتی مە‌سیحی به خە‌لکە‌که‌ راگە‌یان‌دوو. هەروە‌ها (ماری) کە پاتریارکی کە‌نیسه‌ی پۆ‌ژه‌لات بوو، له سالی (٣٥-٤٩)ی زایینی، له‌گه‌ڵ

١- ابن الاثیر، الکامل، ج ١، ص ٢٧٣، کلتومه، ص ٣٨.

٢- الکتاب المقدس، العهد الجديد، اصحاب متی، ص ٥.

چهند که سیڅ مزگیننی په یامی چه زره تی مه سیحی گه یاندووه ته شاری (اریل) واته (هولیری ئیستا) و ناوچه کانی دهوروبه ری زئی گه وره وه و^(١) به گویره ی ئینجیل و پای هندی نوسه ری مه سیحی، کورد یه که م نه ته وهن، که هر له به رای ی راگه یاندنی فه لایه تیدا باوه پریان به و دینه نوییه هیئاوه^(٢).

هه روه ها کورده کان له شاری هولیر میرنشینی ئه دیابییان دامه زاندوه.

له سه رده می ساسانیه کاندا، فه لایه تی له هندی به شی ژیر ده سه لاتی ساسانی له ناو کوردان بلا بو ته وه، ئه دی شیر ده نووسی: له سه رده می ده قیانوس (٣٠٣-٣١١) فه له ی غه یره کورد هاتونه ته ده قهری کوردی^(٣). ئه وساش دوو زله یز له گوړه پانه که هه بوون: ده وله تی ساسانی، که مه جوسیته دینی ره سمی ده ولت بوو، ده وله تی بیزه نتی که له پاش مه سیحی بوونی قوسته نتین، وهک زه رده شتیته یه کخواپه رستی خوی له ده ستدا و، له پاشان بووه دینی ره سمی ده وله تی بیزه نتی. هه روه ها پای تر هه یه که وهک طبری ده نووسی: کاتی شابور هندی له ولاتی رومی داگیر کرد، هندی دیلی فه له ی له گه ل سوپاکه ی خوی بو ده قهره که ی هیئا، ئه مانه وازیان له دینی خویان نه هیئا، به لکو هر له سه ر دینی خویان به رده وام بوون^(٤)، کورد له سه رده می ساسانیه کاندا، که ولاتیان بو

١- سرکیس ناغاچان، کورده مه سیحیه کانی سه رده می ساسانی، ل ٥.

٢- سه رچاوه ی پیتشوو.

٣- ادی شیره تاریخ کلمد و اشور، ج ٢.

٤- بروانه طبری و ابن الاثیر و ابن الکثیر.

دوو به شى سهره كى دابه شكرا: نه قليم جيبال، نهو به شه له ژير ده ستي
ساسانيه كاندا دابوو، كورد دهبوو لهو ده قهره (مه جوسى) بن، چونكه
دينى ره سمي ده ولت بوو، نه مهو پاشماوه دى مانه وه دى مه زده كيش ليړه و
له وى هه بووه، هه تا مه سيحيه تيش هه بووه. هر چى به شى نه قليمى
جزيره يه، هر دهم ملامان دى له سهر بووه، به لام به زورى مه سىحى بوونه،
چونكه مه سيحيه ت دينى ره سمي ده ولت بووه

له نښان موغه كان و پياوانى فله ناريشه دى زور هه بوون. موغه كان له
غهيرى خويان هيچى تريان قه بول نه بوو، هر چى مه سيحيه ت بوو.
دينكى (ته بشيرى) بوو، نه مهش وه مانه وه دى مه زده كى، كورسى
ده سلا تى موغه كانى ده هه ژاند، بويه ليړه و له وى مه سيحيه كان كه وتنه
بهر هيړشى درندانه دى مه جوسه كان؛ هر ته نها شابورى دووهم له سالى
٣٤١ هه تا ٣٧٩ كه وته چهوسان دنه وه دى مه سيحيه كان و هه تا نه مرد وازى
لى نه هينان. نه مهش له ميژوودا به "چهوسان دنه وه دى چلى" به ناويانگه^(١).

سر كيس ناغا جان له ناميلكه دى "كورده مه سيحيه كان له سهرده مى
ساسانيه كان دا" باس له چهنده ها هه لويستى درندانه دى پياوانى
زهرده شتى له مهر مه سيحيه كان ده كات، له لاپه ره (٨ هه تا ١٤) باس له
هه ندى "پياوه مه زنه كانى كورد له نايينى مه سيحيه كاندا" ده كات وه:
(مارپتيون، مارباسا، عهبد يشوع، بارسوما، مارقهر داغ.. نه م پياوانه
زور به ده ست مه جوسه وه نازار دراون و هه نديكيشيان كوژراون^(٢)).

هه روه ها چهنده ها پياوانى دى دينى كوردي مه سىحى به ده ست

١- ادى شير، ص ٦٥، كريستنن، ص ٢٥٤.

٢- مارپتيون و مار قهره داغ كوژراون و چمن داني تر.

مۆغه‌کان کوژران، وهك: ئه‌سقه‌فی شاره‌زوور، كه له سالی (٦٠٤) دارا شا كوشتی^(١).

له‌م چهند دێره ده‌فامریته‌وه، كه نهك هه‌ر كوردستان، به‌لكو ته‌واوی ده‌قه‌ره‌كه له مملانییه‌کی ئایینی و سیاسی توند دا بووه، هیچ كام له‌م دینانه به‌هانای کورد نه‌هاتوون.

ساسانی و کورد هه‌ردووك، زه‌رده‌شتی له پاشان مه‌جوسی بوونه، به‌لام هه‌ر کورد چه‌وساوه و ژێر ده‌سته بووه، هه‌رچی ساسانیه‌كانیش بوون سه‌ر ده‌سته بوونه!

كه‌وابی لیڤه "ئه‌گه‌ری دین" نه‌بۆته هۆی ئه‌وه‌ی کوردیش هه‌ر له‌سالی ٢٢٤-٦٣٧ ده‌سه‌لاتیکی سیاسی هه‌بی له ده‌وله‌تی ساسانیدا! ئه‌مه و كه کورد به‌شداری له بزاڤی مانه‌وه‌ی مه‌زده‌کی دا کردووه، باجی خۆی داوه، ساسانیه‌کان و پیاوانی ئایینی زه‌رده‌شتی و مه‌جوسی، كه ئاماده‌بن مانی و مه‌زده‌ك بکوژن، پیاوانی مانی و مه‌زده‌کی کوردی؛ هه‌ر ده‌کوژن؟! هه‌روه‌ها فاکته‌ری دینی له ده‌قه‌ری ژێر ده‌سه‌لاتی بی‌زه‌نتیش به‌هانای کورد نه‌هاتووه، کوردی ده‌قه‌ری جه‌زیره زۆربه‌ی "مه‌سیحی" بوونه و رۆمه‌کانیش بی‌زه‌نتی بوونه، به‌لام هیچ پۆلیکی سیاسی نه‌بووه، ئه‌گه‌ر زانای کوردیش له مه‌سیحیه‌ت دا هه‌بووبی؟! كه ساسانیه‌کان و مه‌جوسیه‌کان، مه‌سیحیه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیان ئازار دابی و كوشت بی، له به‌رامبه‌ر رۆمه‌کانیش، کورده زه‌رده‌شتیه‌کانی ژێر ده‌ستی خۆیان ئازار داوه و كوشتووه!

له لایه‌کی تر، کورد له به‌رایی بته‌په‌رست بووه، له پاشان زه‌رده‌شتی،

١- مؤلف مجهول: التاريخ الصغير للقرن السابع الميلادی، ص ٦٩، شوان عوسمان ل ١٢١١-١٢٢٢

ئاگر پەرست، مانەوى، مەزەكى مەسىحى بوو، ئەو ھەموو دىنانەش لەگەل ھاتنى ئىسلام مۆركە ئاسمانىيەكەيان لە دەست دابوو. بوونى ئەو ھەموو ئاگردانە و پەرستگايانە، ئاگر پەرستىتى كورد دەگەيەنى، نەك خودا پەرستى. لەوانەيە مۆغەكانىش ھەروەك قورەيشىيەكان بلىن: ئىمە ئەوانە نا پەرستىن، بەلكو بۆ تەنھا نزيكبوونەو لە زاتى خوايە؟!

ھەرچى سىنكۆچكەى پەرستنى فەلايەتییە؛ حالەتییكى دى ھەلەشانەنەو ى ئىنجىلى يەزدانىيە، كە بۆ عيسا پىغەمبەر ھاتوو، بۆيە بە ھەموو لۆژىكىك مرقايەتى چاوەرپى رحەمتییكى دى خوايى بوو، بە واتاى ھاتنى ئىسلام زەرورەتییكى مێژووییى بوو بۆ مرقايەتى.

كاك شوان دەنووسی: "ئىسلام لە زۆر لایەنەرە نامۆ بوو بە پىكھاتەى كولتورى و گىيانى كۆمەلگای كوردى" نازانم لە چ پوانگەيەك؟! بەلى پىكھاتەى كولتورى و گىيانى كۆمەلگای كوردى بپەرستى و لە پاشان ئاگرپەرستى بوو. ئەو پىكھاتەش بە ھىچ جۆرى لەگەل ئىسلام ناسازى، نەك وەك كاك شوان گومانى وایە، كە ئىسلام ھۆفانىيەتە، پىكھاتەى كۆمەلگای كوردیش خوداپەرستى و تەناھىيە!!

ئىسلام لەگەل مەجوسىيەت و مانى و مەزەكى و جولەكايەتى و فەلايەتى ھەلۆيىستى نەرم بوو، ھەمووى بە ئەھلى كىتاب لە قەلەم داون و ئەوانەى لەناو قەلەمپەوى خەلافەتى ئىسلامیدا بوونە، وەك "ئەھلى زە" مامەلەيان دەگەل كراو، لەپاشانىش زۆربەيان موسلمان بوونە، ئەوانى تر لەسەر دىنى خۆيان ماونەتەو.

ھەر كاك شوان خۆى لە چەند جىيەك ئاماژە بەو دەكات، كە لە پاش ھاتنى سوپای ئىسلامیش بۆ دەرەكە، مەجوسى و مانى و مەزەكى و جولەكە و فەلە لە ھەندى شوین، ھەر لەسەر دىنى خۆيان ماون، ياخود

هەر به پوالت موسلمان بوونه.

له لاپهه (١٠٠-١٠١) كاك شوان دهنووسی:

" له شاره زووریش ئایینی زهردهشتی تیا دا بلا بوتهوه، كه له سه دهی حهوته می کۆچی / سیانزه هه می زایینی ناویان هاتوه. ههروه ها ئایینی زهردهشتی له ئاکری، تا سه دهی چواره می کۆچی، واته دهیه می زایینی بوونی هه بووه و ته نانه ت سه رۆکی ناینیشیان هه بووه و ناوی (پیر نه نز) بووه، كه له (شوش) دانیشتهوه، له سه دهی پیتنجی کۆچی / یانزه هه می زایینی له شاری (نه رزن) زهردهشتی لیبووه...
له لاپهه (١١٢) دهنووسی:

"ته نانه ت له دواي هاتنی ئیسلام و له سه رده می خه لافه تی نه مه وی ٤٠-١٣٢ ك پاشماوه ی مه زده کیه ت له ناو گه لانی ئییران هه رمابوو... له لاپهه (١٢٤) یش دهنووسی: خه لکی خۆزستان، تا دواي هاتنی ئیسلامیش له سه ر ئایینی خۆیان - مه سیحیه ت- به رده وام بوون".

هه روه ها وهك به لگه یه کی دی میژوویی له سه ر لیبوورده یی ئیسلام له هه مبه ر دینه کانی تر، مانه وه ی مه سیحیه کانی کوردستانه له سه ر دینی خۆیان هه تا رۆژگاری ئه مپۆ، ئه ری ئیسلام دینی ئی بوورده و ته ناھی و پیکه وه ژیان نیه؟!

بیگومان گه ر ئیسلام وا نه بوایه، ده بوو ئیستا مه سیحیه ک و ئیزیدییه ک و ئه هلی هه قه یه ک له کوردستان نه ما بوایه؟!

ئه گه ر به لگه ی میژوویی دادی هه ندی کهس نادات، ده با لوژیک دادی

بداتن؟!

دوهم: رهوشی سیاسی کورد

١/ رهوشی سیاسی کورد ییش فیسلام:

پیش ئىسلام، كورد لە ساڵى (٧٠٠ پيش زايىنى) لە پرووى سياسى و كهلتورىيەوه، شكويهكى مەزنى بۆ خۆى تۆمار كردووه، ئەو شكويهش دامەزراندنى دەولەتى (میدیا)، ياخود ماد بوو، دایاكو پاشا دامەزرێنەری ئەو دەولەتە بوو.

ئەو سائە سەرھەتای پزگاری کورد بوو لە دەست بێگانە، ئەو دەولەتە سەرھەتای دەرکەوتنی لایەنی ژیاڕیی و مەدەنی کورد بوو، لە پووی سەربازیشەو، هیندە بەهێز بوو، کە توانیویەتی ئیمپراتۆریەتی ئاشوری لە ناو ببا، ھەر وھا فارسەکان ناچار بکات دان بە دەسەلاتی میدیاکان بنین. ھەر چەندە فارسەکان لە نیۆ قەلەمپەروی میدیا دا بوون، ھەتا دوا پادشای (ماد)، کە ناوی (ئاستیاگ ھاوختەر) بوو، کچیکی خۆی دا بوو ھەمیشە میریکی ئەخمینی فارسی؛ بۆ ئەوێ فارسەکان زیاتر گوێپارێھێ پادشای میدی بن، بەلام "دەسەلاتی فارسی" لە دەر فەتیک دەگەرا دەسەلاتی میدی بپوختن، لە ئاکام لە دەوروبەری سالی (٥٥٠ ی.پ.ن) لە ئاکامی کودەتای (ھارپاک)ی سەر لەشکری ماد لە دژی (ئاستیاگ پاشا) ئەکباتانی، پایتەختی میدیا پشینی و سەر بزێوی سیاسی گرنگی تیکەوت، کودەتای (ھارپاک) و دەست و پێوەندەکی ھەرەسی ھینا، کۆرشی دووھمی ئەخمینی بەھانای ھارپاک ھات و لە سالی (٥٤٩ ی.پ.ن) توانیان ئاستیاگ پادشا بکوژن^(١). بە کۆژانی ئاستیاگ پادشا، دەسەلاتی کوردی،

کهلتوری کوردی کهوته بهر هه پره شە ی نه مان، ههروهه گۆپرانیکى بنه پره تی له پیکهاته ی کۆمه لایه تی کوردیش پوویدا، ناچار بوو له شار دهر بچی و ژيانى کۆچه ری، یاخود کۆیله یی بژی.

ئه خمینییه فارسه کان هه ر به پوخانی ده سه لاتی سیاسى کورد رانه وه ستان، به لکو پیشه پوه یان کرد بۆ هه موو به شه کانی کوردستان، هه ر له سه ره ده می دارای یه که م (٥٢١-٤٨٦ پ ن) توانیان ده ست به سه ر چیاکانى کورد دابگرن، هه تا هه ری می جه زی ره ش بگرن^(١). ئه مه و شه ری دارای سییه م و ئه سه که نه ده ری مه کدۆنى، نه گبه تیه کی دى گه وه ی به سه ر ره وشى سیاسى و کهلتورى کورد هیئا: فارس ده سه لاتی کوردی له سالى (٥٥٠ پ.ن) دا پوخاند، به لام مه کدۆنیه کان سه قافه ت و ئاسه واری کوردیان له سالى (٣٥٦ ی.پ.ن) سوتاند^(٢). لوتارک میژوونووسى یۆنانى، که له پیش زایندا ژیاوه ده لیت: (هیرۆ ستداتۆس) ئه و پیاوه یۆنانیه بوو، که له سالى (٣٥٦ ی.پ.ن) دا بۆ ئه وه ی ناوبانگ دهر بکات، په رستگا نایابه که ی (ئه رتیمیری) سوتاند له شارى (ئیفس) له ئاسیای بچوک (کوردستانی باکور)، ئه و په رستگایه، به یه کیك له جهوت شته سهیره کانی جیهان ده ژمیردرا.

ئه سه که نه ده ر خویشى له سالى (٣٣٢) له پاش شه ری (ئه ربیلا) له هه ولیر له شکری دارای شکاند و به ره و هه مه دانى پایته خت چوو، له تۆله ی په فتاره کانی ئه خمینى یه کاند، ئه سه که نه ده ر بۆ ئه وه ی ئه وه ی په یوه ندی به کهلتورى ئیرانى (فارسی-کوردی) هه یه نه هیلی، کتیبخانه

١- شوان عوسمان، ل ١٢٨.

٢- حسن عمود کریم: ناینى کورد، ل ١٩.

مهزنهكهى (دياربهرهكرى) كوردستانى سوتاند، كه سهدان ههزار بهرگ له دهسنووس و ئاسهوارى رۆشنيرى و شارستانى كوردى تيابوو^(۱). ئه مه و ههتا (ئاويستا)ش له هۆقانيهتى ئهسكهندهر و يۆنانيهكان رزگارى نهبوو، دوو دانه ئاويستا ههبوو، دانهيهك ئهسكهندهر سوتاندى، دانهيهكيش يۆنانيهكان بۆ خويان برديان.

ئهسكهندهر ههر بهوهنده نهووستا، بهلكو زمانى يۆنانى كرد به زمانى ههموو ناوچهكانى ئهمپراتۆريهت و فهرمانى كرد، كه (۷۰۰) شار دروست بكرى، نهك تهنيا وهكو ئوردوخانه، بهلكو وهكو بنكه و مهلبهندى بلاوكردنهوهى شارستانيهتى يۆنانيش^(۲).

له سهردهمى (سلوكى)يهكان و پارشهكان- فيرشىيهكان، جاريكى تر كوردستان كهوتهوه ململانى زلهيزهكانى ئهوسا، ئه مه و ئهگهر كورد له ههندى شوين بهشيك بوى له سوپاي ئه و دسهلاتانه، له ههندى شوين شهپى ئه و دسهلاتانهى كردوه، له سالى (۳۲۲ى پ.ن) ههتا دامهزاندنى دسهلاتى ساسانى له (۲۲۴ى پ.ن) و دسهلاتى رۆمانى (۳۳۰ى پ.ن)، كوردستان ببوه شهپگه و ململانى و چهوساندنهوهى ئاييىنى و كهلتورى، ئهتنيكى.

به حوكمى ئهوهى ئه م نووسينهى ئيمه زياتر تايبهته به رهوشى سياسى كورد له سهردهمى ساسانى و رۆمانى دا، بۆيه چى تر له سهر ماوهى پيش ئه و دوو دسهلاته نادوين.

۳- سهراچهى پيشوو.

۱- خهسره گوزان، ۱۰۷ل

٢/ ڤهوشی سیاسی کورد

له دهولتهتی ساسانی و ڤۆمانیدا :

له "تاریخ الرسل و الملوك" و "الكامل في التاريخ" هاتوو، كه ئهردەشیری پاكانی، یاخود بابەکی له چارهگی یهكهمی سهدهی سیی زایینی دهسهلاتی سیاسی و عهسكەری پهیداكردوو، بۆیه داوای له ئهردەوانی پێنجهم، یاخود (ئهرتابانوس ۳۱۶-۲۲۴) دوا پادشای فیرثیهكان كردوو، كه ملكهچی دهسهلاتی وی بی، ئهویش له وهلامدا به ئهردەشیری گوتوو:

"ئهی کوردی گهوره‌بووی دهواری کوردان، کێ ڤینگای پیدای تاج له‌سه‌ر نیتی.. " "ئهی کوردی گهوره‌بووی دهواری کوردان"، وای له هه‌ندی نوسه‌ری کورد و غه‌یره کورد کردوو، كه ئهردەشیری بابەکی دامه‌زێنه‌ری دهولته‌تی ساسانی به کورد بزائن^(۱)! به‌کورد زانینی ئهردەشیر ئامانجیکی سیاسی له پشته‌وه‌یه. بێگومان ئه‌گەر "ئهرده‌شیر" کورد بووبی، مه‌سه‌له‌كه له به‌رژه‌وه‌ندی ڤه‌وتی عه‌لمانی کورد دایه، چونکه ئه‌وان له به‌لگه‌یه‌کی وا ده‌گه‌ڕێن بۆ ئه‌وه‌ی بانگه‌شه‌ی ئه‌وه بکه‌ن، كه ئیسلام یه‌که‌م دهولته‌تی کوردی ڤوخاندوه و ئاوێستای سوتاندوه!! مه‌سه‌له‌ی سوتاندنی ئاوێستا له لایه‌ن ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدونی و بردنی دانه‌که‌ی تر له لایه‌ن یۆنانییه‌کان؛ هه‌موو سه‌رچاوه‌کان ئه‌وه ده‌سه‌لمیئن، بۆیه چیت له‌مه نادوین، به‌لام ئه‌وه‌ی گرنگه ساسانیه‌کان، ده‌بی کورد بن، یان فارس؟! "

له ڤووی نه‌ژاده‌وه هه‌چ ژێده‌ریک باسی ئه‌وه ناکات، كه ئهردەشیر کورد

۱- ڤروانه شاسوار هه‌رشه‌می: میژووی نارامیه‌کان له کوردستان

بووبى، ئەوهى (طبرى) و (ابن الاثير) باسى لىوه ده‌که‌ن، گومانى ئەوه ده‌کرى ئەو ئاخافتنه‌ى ئه‌رده‌وانى پىنجهم بۆ ئه‌رده‌شیر؛ يه‌که‌م جوین بى، ياخود به‌که‌مى ته‌ماشاکردنى ئه‌رده‌شیر بى! نکولى له‌وه ناکرى ئەوسا کورد، نه‌ ده‌سه‌لاتى سیاسى هه‌بووه، نه‌ ده‌سه‌لاتىكى کۆمه‌لايه‌تى و ئابوورى هه‌بووه، به‌لکو کورد زیاتر ده‌وارنشین و کۆچەر و په‌وه‌ند و شوانکاره‌ بوونه، هه‌تا له‌ هه‌ندى شوین کۆيله‌ بوونه^(۱)!!

ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌رى به‌په‌رسى کردنى زه‌رده‌شتیه‌ت له‌ ده‌وله‌تدا و کۆکردنه‌وه‌ى ئاوێستا بى، ئه‌مه‌ش له‌ راژه‌ى گومانه‌که‌ى ئەو که‌سانه‌ نیه‌، که‌ بانگه‌شه‌ى ئەوه ده‌که‌ن ئه‌رده‌شیر کورد بووبى، ئەو "ئاوێستا"یه‌ى ئه‌رده‌شیر له‌ "ته‌ورات" و "ئىنجیله‌کانى" جوله‌که‌ و فه‌له‌کان ده‌کات، هه‌روه‌ها وه‌ك چۆن قوسته‌نتین گۆرانی‌کارى بنه‌په‌رتى له‌ "مه‌سیحیه‌ت" کرد، ساسانیه‌کانیش گۆرانی‌کى عه‌قیده‌یان له‌ زه‌رده‌شتیه‌ت کرد، بېاریان دا زه‌رده‌شتیه‌تى بته‌په‌رسى، که‌ خه‌لكى لادى و چیا نشینه‌کان په‌په‌رویان ده‌کرد له‌ خۆ بگرى^(۲). هه‌روه‌ها ئەو به‌شه‌ى (ئاوێستا) که‌ مژده‌ به‌ هاتنى محمد دهدا لابرده‌را. هه‌روه‌ها له‌ ئاوێستادا باس له‌ پوخانى ده‌سه‌لاتى ساسانى به‌ده‌ست موسلمانان ده‌کات، که‌ ئه‌ویش لابرده‌راوه‌: "مولکى ساسان له‌ناو ده‌چیت به‌ده‌ست هاوړیکانى پیغه‌مبه‌رى عه‌ره‌بى.."^(۳) له‌ پووى نه‌ته‌وايه‌تیشه‌وه، ئەو ئایه‌تانه‌ى باس له‌ (میدیا) ده‌که‌ن ده‌ستکارى کراون و ئایینه‌که‌ کراوه‌ته‌ ئایینى فارس به‌تایبه‌تى و (ئارى) به‌

۱- بېروانه‌ په‌شاد میران: په‌وشى ئایینى و نه‌ته‌وه‌یى له‌ کوردستاندا.

۲- په‌شاد میران: په‌وشى ئایینى و نه‌ته‌وه‌یى له‌ کوردستاندا، ل ۲۷.

۳- حسن محمود، ل ۲۴.

گشتی^(۱). هر ئه و ئه گهرهش وای کردووه، که کورد له زۆر شوین واز له زهردهشتیهت بینئ و باوهر به مهزدهکیهت و مانیهت و مهسیحیهت بینئ!
له سائی (۲۲۶ن) ههتا سائی (۶۵۱ن) ساسانییهکان (۲۵) پادشایان ههبووه^(۲). با بزانی کام لهم پادشایانه کوردستانی داگیر نهکردووه و کوردی نهچهوساندۆتهوه؟!

خهسرو گۆران له لاپهره (۱۴۸) ی "کوردستان له میژوودا" دهنووسی:
"مهلیک ئهردهشیری پاپکانی یهکهه ((ئهرتهخشهتر)) (۲۲۶-۲۴۱) ی زایینی) خوی به میراتگری ئهخمینییهکان و ئالا ههلگری شکوی رهسهنی فارسان دادهنا. بهتایبهتی سهروهی و شانازییهکانی مهلیک داریوش، ههروا داوای گهپانهوهی سنوری دهولهتی ئهخمینی دهکرد. "هر لهسهه ئه و بنهما نهتهوه پهستییهدا، ئهردهشیر ولاتی کوردانیشی به بهشیک له دهولهتی ئهخمینی دهزانی، لیره ههتا کاک شوانیش ناچاره دان بهوه بنئ، که ئهردهشیر کورد نهبووه و شهپری کوردی کردووه: "ئهردهشیر توانی ئیمپراتۆریهتیکی گهوره دابمهزینیت، که به ئیمپراتۆریهتی ساسانی ناسرا و ناوی فارسی بهسهه موو شتیکی کۆندا بپی. و پهلاماری میدیا و ههمهدانی دا و گرتنی، دواتر هیرشنی کرده سهه ئهتروپاتین و ئهرمینیا^(۳).

هر لهداوای سائی (۲۲۶) ش مهلیک ئهردهشیر بهخوی پهبهرایهتی لهشکرێکی گهوهی کرد و ههلیکوتایه سهه کوردانی چپای (ماسیوس)

۴- حسن محمود، ل ۲۴.

۱- پروانه ۱۴۹-۱۵۰ ی مفید رائف: معالم تاریخ الدولة الساسانية.

۲- شوان عوسان، ل ۱۳۴.

له ناو جەرگه‌ی کوردستان دا.. هه‌روه‌ها له‌شکری ساسانی له‌گه‌ل -مادک- ی حوکمداری کوردستانی باشوردای تیگگیرا^(١)، په‌لاماری هه‌ریمی جەزیره‌شی دا و شاره‌کانی (حه‌ران) و (نوسه‌ییین) ی که‌وته ده‌ست^(٢). شاری موصلیش دوا‌ی به‌رگریه‌کی توند، ئینجا که‌وته ده‌ست ئه‌رده‌شیر^(٣). به‌حوکمی ئه‌وه‌ی هه‌ندی به‌شی کوردستان له ژێر ده‌ستی رۆمه‌کانه‌وه بوو، ئه‌و ناوچه‌نه‌ش گرنگیه‌کی ستراتیژیان هه‌بوو بۆ ده‌وله‌تی ساسانی، بۆیه هه‌ر له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا، پاش ئه‌وه‌ی ئه‌رمینیا بووه به‌شیک له ده‌وله‌تی ساسانی، له ده‌سپیک‌کی سالی (٢٣٧) فارسه ساسانیه‌کان هه‌لیان کوتایه سه‌ر کوردستان و میسۆپۆتامیا و چ سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌ریزی رۆمانی هه‌بوو له‌ناوچه‌که‌دا، هه‌موویان پامالی و پاک کرده‌وه^(٤)، له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا دیارده‌یه‌کی نوی به‌رپابوو ئه‌ویش راگواستنی کوردبوو له ولاتی خۆیان و نیشته‌جی کردنی فارس له ولاته‌که‌یاندا، هه‌ریمی فارس که‌مترین پو‌به‌ری هه‌بوو له‌حه‌وت هه‌ریمه‌که‌ی، که ئیمپراتۆریه‌تی ساسانی ئی دروست ببوو، به‌لام له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیر و خه‌لیفه‌کانی توانیان هه‌ریمه‌که‌یان فراوان بکه‌ن و زۆر له‌خاکی هه‌ریمی چیا (کوردستان) به‌زۆر دا‌به‌رن و بیخه‌نه سه‌ر هه‌ریمی فارس^(٥).

ئه‌مه هه‌لۆیستی "کوردی گه‌وره‌بووی ده‌واری کوردان" بوو له هه‌مبه‌ر

٣- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٤٩.

٤- محمەد نه‌مین زه‌کی، خولاصه‌یه‌کی تاریخی کورد و کوردستان، ل ٨٥.

١- شوان عوسمان، ل ١٣٤.

٢- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٥٠.

٣- حسن محمود کریم، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی نێسلامی دا، ل ٤٩.

کورد ۱؟ با بزانی هه ئویستی پادشاکانی دواى خوێ هه ئویستییان چی بووه ۱؟

شاپوری یه کهم (۲۴۱ز-۲۷۲ز) کوپی ئه رده شیرى یه کهم بوو، له ژێده رهکان هاتوو، که شاپور یه کێ له پادشا هه ره به ناوبانگه کانی ساسانی بوو، له به رایى فه رمانه وایی ویدا (ئه ره نیا) و شانشینى (الحضر) له دژی راپه رپوون، به لام هه ردووکی ده مکوت کردوون^(۱). شاپوری یه کهمیش وه ک باوکی، به شه کانی کوردستانی به به شیک له ده وه ته که ی خوێ ده زانی، بویه ئه ویش هی رشی کرده هه ردوو به شی کوردستان، دواى ده سه لات وه رگرتنی؛ یه کهم کاری نه وه بوو هی رشی کرده سه ر کورده چیا ییه کانی (ئاتروپاتین)، دواتریش په لاماری کورده کانی هه ریمی چیاکانیدا^(۲). موحه مه د ئه مین زه کی ده نووسی: هه ریمی جه زیره له دواى مردنی ئه رده شیر له ده سه لاتى ساسانی یاخی ببوون^(۳). رییته ده چی ئه م هه لکه رانه وه ی بیجگه له ئه گه ری تامه زوی کورد بو سهر به خو یی، پالپشتیکی رۆمانیشی له پشته وه بوو بیته، چونکه هه ریمی جه زیره له زور کاتدا ئه گه ر له ژێر ده ستی رۆمه کانیش نه بووی، ده سه لاتى رۆمانی له ده قه ره که نزیک بووه. هه روه ها کورده کانی ئه و هه ریمه ش زۆربه ی مه سیحی بوونه، با وه رپان به زه رده شتی ه ساخته که ی ئه رده شیر نه بووه. هه ریمی جه زیره ش بو شاپوور پیگه یه کی عه سه کهری گرنگ بووه بو هه ره شه کردن له ده سه لاتى رۆمانی، بویه دواى هی رشکردنه سه ر ئه رمینیا

۱- مفید رائف، معالم، ص ۴۱.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۳۴.

۳- محمه د نه مین، ل ۸۵-۸۶.

و ئەتروپاتین و الحضر وەك (طبری) و (ابن الاثیر) دەنوسن : شاپور
هیرشی کردۆته سەر شارەکانی (حەران) و (نوسەیین) و (جەزیرە) لە
پاش کوشتاریکی زۆر توانیویەتی ئەو دەقەرەش بخاتەوێ ژێر دەسەلاتی
خۆی، ئەو پشێوی و سەرگەردانی سیاسیی دەسەلاتی پۆمانی گرت
بۆو، بە بەرژەوێندی شاپور تەواو بوو. لە پاش تیرۆکردنی گۆردیان
(۲۳۸-۲۴۴) هەم شاپور پایتەختەکەی (تەیسەفۆن - مەدائین) لە هەرەس
رزگاریان بوو، هەم ئەلەرناتیقی (گۆردیان) ئەمپراتۆریکی لاوازی وەك
(فیلیپی) عەرەب بوو، فیلیپی دەستبەرداری (ئەرمینیا) و ئەو بەشە
کوردستانی ئەوێ بوو بۆ شاپور، پاش ئەوێ بەسەر (قالیریانوس)
ئەمپراتۆری پۆماش زال بوو، ناوی لەخۆنا "شای ئێران و غەیرە
ئێران"^(۱)!

لە سەر دەمی شاپوری یەكەمدا لە بیابانی سووریدا عەرەبێك
فەرمانڕەوایی شاری (تەدمری) دەکرد، ئەو پاشا عەرەبە ناوی "ئەذینە
(ئەدنا توس) عەرەبی بوو، ئەم شیخە توانی عەرەبە دەشت نشینەکان
کۆبکاتەوێ و بەگژ ساسانیەکانیانەوێ وەبنی و سالی (۲۶۳) لەشکری
ساسانی بێهزینی و تا سەر پوباری دیجلە لە (مینرۆپوتامیا) بکەوێتە
دوایان و راویان بنی^(۲). لەم شەڕەدا عەرەبەکان دەستکەوت و ئافەرەتیکی
زۆری شاپوریان بە دەست کەوت شاپور خۆیشتی زۆر بە زەحمەت رزگاری
بوو^(۳).

۱- رائف، ص ۴۲.

۲- پروانه خەسرۆ گۆزان، ل ۱۵۳، رائف ص ۴۳.

۳- رائف، ص ۴۳.

له پاش نه مانی شاپوری یه کهم له سالی ۲۷۲ ههتا ۳۱۰ دهولهتی ساسانی به قوناغیکی ترسناک له میژووی خویدا تیپه‌پری، له م ماوه‌یه‌دا ههوت پاشا بوونه‌ته پادشای دهولهتی ساسانی: هورمزدی یه کهم (۲۷۲-۲۷۳)، به هرامی یه کهم (۲۷۳-۲۷۶)، به هرامی دووهم (۲۷۶-۲۹۳)، به هرامی سییه‌م (۲۹۳-۲۹۳)، نیرسی (۲۹۳-۳۰۳)، هورمزدی دووهم (۳۰۳-۳۱۰).

له سه‌رده‌می ئه‌و ههوت پاشایه‌ش ململانی ساسانی و پۆمانی هه‌ر به‌رده‌وام بووه، له‌و ماوه‌یه‌دا هاوسه‌نگی هیژ زیاتر به‌لای پۆماکاندا بووه، بۆیه ده‌بینین پادشاکانی ساسانی ناچار بوونه ده‌ستبهرداری هه‌ندی له خاکی کورد بن بۆ پۆمانه‌کان، به هرامی دووهم ده‌ست به‌رداری (ئه‌رمینیا) و (جه‌زیره) بوو بۆ رۆم^(۱).

هه‌روه‌ها شا نیرسی له به‌رامبه‌ر سوپای رۆمانی دا ناچار بوو ده‌سه‌له‌گرێ له پینچ ویلایه‌تی ساسانی له کوردستان بۆ رۆمانه‌کان، ویلایه‌ته‌کانیش ئه‌مانه بوون: ئه‌رزان، موکس، زاب‌دیک، ریه‌یم و کوردۆ (کاردۆیان کوردۆئین)^(۲). له زه‌مه‌نی شاپوری دووهم دا (۳۱۰-۳۷۹) (ململانی ساسانی و پۆمانی) هه‌ر له سنووری ته‌سکی نه‌ته‌وه‌یی نه‌ما، به‌لکو مۆرکیکی دینی‌شی وه‌رگرت، هه‌ندی ژێده‌ر ئاماژه به‌وه ده‌که‌ن، که قوسته‌نتینی ئه‌مپراتۆری رۆمانی (۲۷۴-۲۳۷) له کاتی راگه‌یاندنی ری و په‌سمی میلانو له سالی ۳۱۳ بۆته مه‌سیحی^(۳). هه‌ندیکی تر ده‌لێن سالی

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۵-۱۳۶.

۲- خه‌سرو گۆزان، ل ۱۵۴.

۳- رانف، ص ۴۷.

۳۳۷ پاش ئه وهى له سه ره مه رگدا شه هاده تى به مه سيحيه ت هينا و مرد^(۱). له حه فتا سالى فه رمانه وايى شاپورى دووه مدا، ده وله تى ساسانى پوبه پوى چهنده ها هي زي ناوه خو و ده ره وه بووه. سه ره تا كه وته شه پرى عه ره به كانى به حرين، به حوكمى ئه وهى عه ره به كان هم پالپشتى رومانیه كانيان كرد بوو، هم به ده سه لاتى ساسانى پازى نه بوون، شاپور ئه وه عه ره بانهى ده كه وتنه به رده ستى؛ شانى هه لده كي شان، بويه به شاپورى (ذو الاكتاف) له ناو عه ره باندا ناسرا بوو^(۲). له سالى ۳۵۰.. هه تا ۳۵۷ شه پرى هو زي (هو ن)ى كرد، له وه موو شه پرانه ش سه ركه وتوو بوو، بويه له هه ر شه پرى كدا رومانه كان داواى (ئه ره نيا) و (ميتوپوتاميا) و گه پرانه وهى پينچ ويلايه ته كه ي ده كرد، كه (نيرسى) له ده ستى دابوو^(۳).

له به رامبه ر كورديش زور توند بوو، هه ر بو نمونه كه سىكى وهك "مار قه ره داغ" كه له دايك و باوكيكي زه رده شتى له دايك ببوو، خو يشى ماوه يهك بانگه شه ي بو "زه رده شتیه ت" ده كرد و ببوه ميرى ميرنشینی (ئه دياب) يا خود هه ولير^(۴). پاش بلاو بو نه وهى مه سيحيه ت له كوردستان، كه سىكى وهك قه ره داغى باوه پى به مه سيحيه ت هينا و مه سيحيه تى كرده دينى ميرنشینی ئه دياب، له ئاكامدا شاپورى دووه م هي رشى كرده سه ر هه ولير و مير قه ره داغى كوشت^(۵). له سالى ۳۶۰ پاش ئه وهى له شه پرى هو زي (هو ن) ته واو ببوو، په لامارى قه لای سه رسه خت و قايمى ئامه د

۴ - خه سرۆ گۆزان، ۱۵۸.

۱ - رائف، ص ۴۷.

۲ - خه سرۆ گۆزان، ۱۵۸.

۳ - كلثومه، ص ۴۸.

۴ - سه رچاوه ي پيشوو.

(دياربهك)ى بندهستى پۆمهكانى دا و داگيرى كرد، له پاشان توانى بازبدا (جهزيره) له دهقهري (زايديك) له كوردستانى باكور و چەند شارى ديكەى داگير كرد^(۱)، له پاش ئەم شەپەرە، چونكه دەولەتى پۆمانيش تووشى هەندى پشيوى سياسى ناوخويى ببو، ناچار لەگەڵ شاپور پێككهوتن، كه بۆ ماوهى سى سال (سولج) ياخود ئاگر بەست له نيوانياندا هەبیت، بەپيى ئەم سولحه دەبوو رۆمانەكان دەستبەردارى قەلاى نوسەيبين ببن، ئەرمينيا و ميتوپۆتاميان بەساسانيەكان بدەنەوه^(۲).

له پاش مردنى شاپورى دووهم (۳۷۹) جاريكى تر دەولەتى ساسانى دوچارى حالەتى پاشا گەردانى سياسى و حوكمرانى بوو، لەو ماوهيهدا دە پاشای ساسانى لەسالى (۳۷۹) هەتا (۵۴۱) حوكمى دەولەتى ساسانيان كرد^(۳).

هەرچى دەسەلاتى پۆمانيش بوو، ئەويش دوچارى پشيوى و ليكترازان هاتبوو، له سالى (۳۹۵)دا، يەكيتى ئيمپراتوريای رۆمانى لەبەر ترازى و بەشيوهيهكى يەكجارى و رەسمى بووه دوو دەولەت:

۱- ئيمپراتوريای رۆمى رۆژئاوا، كه هۆنوريوس حوكمرانى تیدا گرتە دەست.

۲- ئيمپراتوريای رۆمى رۆژ هەلات (بیزەنتى)، كه (ئەركا ديۆس) حوكمرانى گرتە دەست^(۴).

پۆمانەكانى رۆژئاوا لەسەر ئايىنى خويان مانەوه هەرچى بیزەنتىيەكان

۵- خەسرى گوزان، ل. ۱۵۹.

۱- سەرچاوهى پيشوو.

۲- رائف، ص ۴۷-۴۸.

۳- خەسرى. ل. ۱۶۲.

بوون له سهر ئایینی مه سیحی بوون، مه سیحیه تیش سنوری ده وله تی
ساسانیشی گرتبؤوه. ئه مهش په یوه ست بوو به رهوشی نا له باری سیاسی
ساسانیه کان، نهک لیئوردهیی وهک هه ندی وای بو ده چن.

هر له و قوناغه دا پشیوی ئایینی به تایبه تی (مه زده کی - زهرده شتی)،
زهرده شتی مه سیحی زۆربه ی ده قهرهکانی ده وله تی ساسانی گرتبؤوه،
کۆمه لکوژی مه زده کییه کان، که مه سیحیه کان پالپشتیان ده کردن، ئه و رایه
په تده کاته وه، که لیئوردهیی ئایینی له ده وله تی ساسانی و بیژه نتی
هه بوو بی. سه باره ت به رهوشی سیاسی کوردیش، به حوکمی ئه وه ی
ده قهری جه زیره هه ر ماوه یه که له ژیر ده سه لاتی داگیرکه ریک دا بووه،
هه رده م شه رگی نیوان ئه و دوو هیزه بووه، هه ر له و ره وشه ناله باره ی
هه ردوو لاش، ساسانیه کان له دوباره داگیرکردنه وه ی ده قهری جه زیره
نه سه له مینه وه. له سه رده می کیسرا نوشیروان (۵۴۱-۵۷۹) جاریکی تر
ده وله تی ساسانی هه یبه تی خۆی په یدا کرده وه، هه ر چه نده له سه رده می
ئه ودا چه نده ها ئاریشه ی ناوخۆیی و ده رکه ی له ئارادا بوون، به لام
نوشیروان توانی به سه ر زۆریه یان زال بی، له پووی دینییه وه دریککی
کوشنده ی له مه زده کیه کان دا، هه روه ها توانی تورکه کان و عه ره به کان
ته مبی بکات و هه رچی شه ری به رده وامی له گه ل بیژه نتییه کان بوو،
بیژه نتییه کان ناچار بوون هه ر له سولج و ئاگر به س دابن له گه ل نوشیروان
دا. نوشیروانیش وهک پادشاکانی دی ساسانی، هه لۆیستی نه گۆپی له
به رامبه ر کورده کان هه بوو، هه رچی کوردهکانی ئه قلیم جیبال بوو، زۆربه ی
هه ره زۆری له سه ر دینی ده وله ت بوون و ناچاریش بوون، که ببه نه
سه ربازی سوپای ساسانی، هه رچی شارهکانی ده قهری جه زیره بوو

چاره نووسیان په یوه ست بوو به رهوشی سهر بازی شه پری ساسانی و رۆمانی. له سالی (٥٤٠ز) هیرشی کرده سهر جه زیره و توانی شاری (الرها) (نورفه) و (مهنبهج) و (دارا) بگریخت، دواتریش شاری (نوسه یبین) ی گرت^(١).

له پاش نه مانی نوشیروان (٥٧٩ز) سهرده می شوپشی ناوخواهی ته وای دهوله تی ساسانی گرتوه، هه تا فتوحاتی نیسلامی (٦٢٧ز) شهش کهسی دی بوونه پادشای دهوله ت، دوا پاشاش، که پرووبه پروی سوپای نیسلام بووه، یه زدگردی سییه م (٦٣٢-٦٥١) بوو.

له م کورته پانۆرامایه دا، چ له سهرده می بهر له زاین، چ له سهرده می دامه زانندی دهوله تی ساسانی و پۆمانیدا، که زیاتر له چوار سهد سالی خایاند، کورد له هه مووگه لیکی دی زیاتر باجی ئهو شه پانهیدا، چونکه ولاته که ی به تایبه تی دهقهری جه زیره، هه رگاڤ شه رگه و پیگه ی ململانی عهسکه ری و دینی و قهومی هه ردوو دهوله تی ساسانی و رۆمانی بووه.

کاک شوان له زۆرتیرین شوین له کتیبه کهیدا ئاماژه ی بهو شه پانه کردوه، به لām له کو تای ی باسه کهیدا ته وای داکوکی له دهسه لاتی داگیرکه ری ساسانی و پۆمانی دهکات: "نابینین حاله تیکی وا پرویدابی سهرباره ت به به خشین یا له جیاتی دانی شاریکی فارسی، یا بیژهنی، بۆیه هیچ کام له م دوو لایه نه شاره کوردیه کانیان به ولات و شاری خو یان دانه ناره، بۆیه ئه م حاله ته له میژوودا به زهقی دیاره"^(٢).

ئه گه ر هه ر یه که له م دوو دهوله ته دهقهری کوردانی به به شیک له

١- شوان عوسمان، ل ١٣٧.

٢- شوان عوسمان، ل ١٤٠.

دهسهلاتی خۆی دانه نابێ، دهبوو ئهم ههموو شهپهريان له پیناو چي
 كردبێ؟! ئایا پادشاکانی ساسانی چەندان جار خه‌لکی کوردییان له
 ده‌قه‌ره‌ ره‌سه‌نه‌کانیان رانه‌گوازتوه‌ بۆ ده‌قه‌ری تر، فارسیان له‌جی
 نیشته‌جی نه‌کردووه‌؟ ئه‌ری بوونی ئهو هه‌موو زۆم و هۆبه‌ی کورد له
 ئه‌قلیمی فارس له‌ ئه‌نجامی چي بووه‌؟

کورد به‌ خۆه‌یشتنی خۆیان زیدی خۆیان به‌جی ه‌یشتوووه‌ و له‌ناو
 فارسان ژیاون؟! ئه‌ری ئه‌قلیمی فارس به‌ر له‌ ده‌سه‌لاتی ساسانیه‌کان
 ئه‌قلیمیکی بچوک نه‌بوو، ساسانیه‌کان به‌هۆی داب‌پینی خاکی کوردان له
 ئه‌قلیمی جییال و فراوان و گه‌وره‌یان نه‌کرد؟! ئه‌ری (مانی) و (مه‌زده‌کی)
 و (زه‌رده‌شتی) و (مه‌سیحی)، کورد له‌ هه‌ردوو ده‌وله‌تدا ده‌یان‌توانی
 عیباده‌تی خۆیان بکه‌ن؟!

کاک شوان و زۆرانی وه‌ک ئهو ده‌یان‌ه‌وی میژووی کورد بشیوینن و
 واپیشان بده‌ن، که به‌ر له‌ ئیسلام کورد له‌ ده‌وله‌تی ساسانی، خاوه‌نی پله
 و پایه‌ی خۆی بووه‌، هه‌روه‌ها کورد زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زه‌رده‌شتی بوونه‌،
 به‌لام له‌ راستیدا ره‌وشی ئایینی و سیاسی کورد به‌ر له‌ ئیسلام ه‌یچ
 بوونیکی سه‌ربه‌خۆیی نه‌بووه‌، به‌لکو کورد وه‌ک میلله‌تیکی نه‌توه‌ و دین
 داگیر کرا، پاشکویه‌ک بووه‌ له‌ دوو ده‌سه‌لاته‌دا، به‌پای من هه‌ر ئهو
 راستیه‌ بووه‌، که کورد له‌ (عه‌ره‌ب) یش ئاساتر موس‌لمان بووه‌، عه‌ره‌ب و
 فارس و رۆمانی، که شه‌پری ئیسلامیان ده‌کرد ده‌یان‌زانی ئیسلام هه‌ره‌شه
 له‌ ده‌سه‌لاتی ناشه‌رعی و دینه‌ شیواوه‌کانیان ده‌کات، به‌لام ده‌بی کورد
 له‌به‌ر چ شه‌پری ئیسلامی کردبێ؟! کورد به‌ر له‌ ئیسلام به‌چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک
 دین و نه‌توه‌ و زمانی، نه‌ک هه‌ر داگیر کرابوو، به‌لکو خه‌ریک بوو

ناسنامه‌ی خۆیشی له بوتقه‌ی ساسانیهت له ده‌ستبدا، له‌و پێودانگه‌وه ده‌توانین به‌پاشکاوێ بڵێین: کورد وه‌ك نه‌ته‌وه و خاوه‌ن دینی سه‌ربه‌خۆ، هه‌رگیز شه‌پری ئیسلامی نه‌کردوه، ئه‌گه‌ر بوونی چه‌ند ئاغا و ده‌ربه‌گه‌یک له‌ سوپای ساسانی و رۆمانی بکریته‌ پاسا و بۆ به‌شداری کورد له‌ شه‌پری ئیسلامدا هه‌یج له‌ مه‌سه‌له‌که‌ ناگۆی، چونکه‌ ئه‌وانه‌ به‌ قه‌ولی ئه‌م‌رۆ "جاشی ساسانی" یاخود "جاشی رۆمانی" بوونه‌!! بۆیه‌ پاشا شکانی به‌رای ده‌وله‌تی ساسانی، کورده‌کان به‌ خۆ هه‌یشتی خۆیان ئیسلامیان په‌سه‌ند کردوه.

بابه‌تى چواره‌م

"پزگارکردن" و "داگیرکردنى" کوردستان له هه‌ردوو کتیبى: "کوردستان له به‌رده‌م فتوحاتى ئىسلامى دا" و "کوردستان و پرۆسه‌ى به‌ ئىسلام کردنى کورد"

مامۆستا حه‌سه‌ن محمود نوسه‌رى کتیبى "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتى ئىسلامى دا" له‌سه‌ره‌باسىكى به‌ناوى "کوردستان و ئاينى ئىسلام کتیبىكى هه‌لبه‌ستراو" دا، ئامانجى سه‌ره‌كى خۆى له‌مه‌ر نوسينى کتیبه‌كه‌ى خۆى "کوردستان له‌به‌رده‌م.." ده‌خاته‌ پوو. له‌ باسه‌كه‌يدا پاش توێژينه‌وه و به‌دوا داگه‌ران، گه‌يشتۆته‌ ئه‌و راستیه‌ى كه "مه‌لا ره‌ئوف سه‌لیم هه‌ویزی" نوسه‌رى هه‌قیقى کتیبى "کوردستان و ئاينى ئىسلام" نیه و ئه‌و کتیبه‌ هه‌ر کتیبى "فتوح سواد العراق" ه‌ له‌گه‌ل هه‌ندى گۆرانی كه‌مدا، كه (واقیدى) نوسیویه‌تى و (واعیظى) له‌ عه‌ره‌بییه‌وه بۆ فارسى وه‌ریگێراوه و مامۆستا جه‌میل رۆژبه‌یانیش کردویه‌تى به‌ کوردی^(١). له‌ نه‌زه‌رى واقیدى و مه‌لا ره‌ئوف و مه‌لا واعیظى و مه‌لا جه‌میل رۆژبه‌یانى، کوردستان به‌زه‌برى شمشیر داگیر کراوه و کوردیكى زۆر کوژراوه، هه‌روه‌ها کورد ژماره‌یه‌كى زۆر له‌ سه‌رکرده و هاوه‌له‌کانى پیغه‌مبه‌ریان کوشتووه، مامۆستا حه‌سه‌ن له‌ کتیبه‌كه‌ى خۆیدا دوپاتده‌کاته‌وه، كه ئه‌و زانیاریانه‌ى له‌و کتیبانه‌دا هه‌ن، هه‌چ ژێده‌ریكى می‌ثرووی پالپشتیان ناکات و پای بى‌ به‌مان. هه‌روه‌ها "رېیتیده‌چى"، كه سیاسه‌ت و

١- حه‌سه‌ن محمود، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتى ئىسلامى دا، ل ٣٢٣-٣٣٩.

مه زه به كارى له پال بلا و كردنه وهى ئه و جوړه كتيبانه بن^(۱)!

جا ماموستا حه سهن بو ئه وهى له بنج و بنه وانى مه سه له كه بگات، زۆربهى ئه و كتيبانهى باس له "فتوحاتى ئيسلامى" ده كه ن ده خوينا ته وه و له سه ر بنه مايه كى ميژووى بو چوونه كانى واقيدى و مه لا ره ئوف و مه لا واعىظى و مه لا جه ميل هه لده وه شينا ته وه و ده نوسى: ئيسلام شه پرى كوردى نه كردوه، له ئاكاميش هه موو شاره كورديه كان به ناشتى له ده ست ساسانى و رۆمانيه كان رزگاريان بووه، بوونه ته به شيك له ئوممه تى ئيسلامى. ئه مه و به رگى كتيبكه كى ماموستا - حه سهن - يش ده لاله تى ئه وه ده دات كه، كورد پيشوازيان له سوپاى ئيسلام كردوه، نه ك به ره نگاريان كردبى.

ئهم كتيبهى ماموستا حه سهن له ماوهى چوار سالداسى جار چاپكراوه ته وه، ئه مه ش ئه وه ده گه يه نى، كه خوينا نه ران و پو شني يرانى كورد په رۆشى ئهم جوړه باب ته نه ن له باره ي به شيك له ميژووى ون و شاراوه و شياوى باوك و باپيرانى خويان! به لام بى گومان ئه و حال ته به دلئى هه ندئى له په وتى عه لمانى كورد نيه و، ده بى ره دى كتيبكه كى ماموستا حه سهن بدرېته وه، هه موو په دانه وه يه كيش كاريگه ر نيه. خو مه لا جه ميل رۆژبه يانى له سالى ۱۹۹۷ كتيبى ولا تگيرى ره شه خاكى عيراقى بلا و كردوه، به لام سه دايه كى ئه وتوى نه بوو، به لام ئه گه ر وه لامى ماموستا حه سهن له "حه رهمى زانكو" بدرېته وه چه ند دكتوريك "ئوبال له مل" بو قوتابيه كى خويندنى بالا بكه ن، حه تمه ن وه لامه كه به ميژ تر ده بى. هه ر له و پيودانگه وه به ناوى ئه وهى له باره ي فتوحات نوسراوه به شيوه يه كى

۱- سه لام، نايا راسته نيسلام كوردستانى داگير كردوه؟ نالائى نيسلام ژماره (۲-۳).

لایهنگرانه و نازانستی و نا ئهکادیمی نووسراوه و، دووره له میتۆدی توێژینهوهی میژوویی^(۱). د. نه بهزی پاگری پێشجوی کۆلیژی زانسته مروّقایه تییهکان، به بهردهوامی هانی دکتۆر (شوان عوسمان) ده دات "ماسته رنامهی" له سه ر "فتوحات" بنووسی^(۲)!! له ناوه پۆک دا ئه وهی مامۆستا (شوان) نووسیویه تی هیچ جیاوازیه کی ئه وتۆی له گه ل کتییی ولاتگیری (ره شه خاکی عێراق) و (کوردستان و ئاینی ئیسلام) نییه. ئه وهنده نه بی ئه م دوو کتیبه به شیوازی گیرانه وهی کۆن نو س راو ن، ئه وهی دکتۆر شوان پهیره وهی "میتۆدی توێژینه وهی میژوویی" کردووه!!

ههروه ها هه ر بۆ ئه وهی ره دی مامۆستا هه سه ن له "به رگه وه" ش بداته وه، به رگیکی ره شی بۆ کتیبه که ی کردووه و نووسینه کانی شی به رهنگی سو ر نه خشانده!

له م کورته لی کۆلینه وهیه دا هه ولده ده ی ن به راوردی ک له نیتوان هه ردوو کتیب بکه ی ن، بۆ ئه وهی بزانی ن ئاخۆ شاره کانی کورد رزگار بوونه له ده ست ده سه لاتی ساسانی و رۆمانی، یا خود ئه و شارانه به ده ست سو پای ئیسلام داگیر کراو ن؟!

خه لیفه ی ئیسلام عومه ری کوپی خه تاب پێش شه ری قادیسیه، شانیدی کی دوا زده که سی ره وان ه ی لای (یه ز دگ رد) ی دوا پاشای ساسانیه کان کرد و داوای لی کرد، که موسلمان بی، یا خود سه رانه بدات.

۱- شوان عوسمان، کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد، ل ۴. ئه و پایهی کاک شوان ئه وه ده گه یه نی که کتیبه که ی کاک هه سه ن زانستی و ئه کادیمی نیه، به لām ئه وهی خو ی ئه کادیی و زانستی و بی لایه نانه نو س راوه؟!

۲- شوان عوسمان، ل ۴.

یه‌زگورد نه‌ک هه‌ر رازی نه‌بوو، به‌لکو گالته‌شی به‌شاندکه‌که کرد^(١). ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، که ده‌وله‌تی نیسلاڤ هه‌تا ریگه‌ی چاره‌سه‌ری سولج و ناشتی هه‌بووی و ناچار نه‌بووی، په‌نای نه‌بردۆته به‌ر چه‌ک. ئه‌وه‌ی لی‌ره گرنگه ئاماژه‌ی پی بکری ئه‌وه‌یه، که شه‌ری نیسلاڤ له‌گه‌ل ده‌سه‌لات بووه، نه‌ک له‌گه‌ل خه‌لکی بی تاوان و بی چه‌ک و کۆیله و ژێر ده‌سته.

له‌به‌شی "په‌وشی ئایینی و سیاسی کورد" ئه‌وه پوون کراوه‌ته‌وه، که کورد پیش هاتنی نیسلاڤ بۆ ده‌قه‌ره‌که و لاتکه‌کی له‌ نێوان هه‌ردوو ده‌وله‌تی ساسانی و پۆمانی دابه‌شکراوه. هه‌روه‌ها کورد خاوه‌نی دینیکی یه‌کگرتوو نه‌بووه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا بابزانی گيرانی شاره کوردیه‌کان چۆن بووه.

یه‌که‌م پووبه‌پووبونه‌وه له‌ نێوان سوپای نیسلاڤ و سوپای ساسانی له (١٣)ک/(٦٣٧ز)^(٢) بووه، ئه‌و شه‌ره له‌ می‌ژوودا ناسراوه به‌شه‌ری قادسیه^(٣). ئه‌و شه‌ره ده‌روازه‌ی ده‌وله‌تی ساسانی له‌به‌رده‌م سوپای نیسلاڤی دا کرده‌وه، ئه‌و شه‌ره شه‌ریکی قه‌ومی نه‌بووه وه‌ک هه‌ندی "قه‌ومی" له "عه‌رب" و "فارس" و "کورد"، که هه‌ریه‌کی به‌نیازیک بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌کات! عه‌رب پیشتر شه‌ری ده‌وله‌تی ساسانی‌یان کردووه،

١- مفید رائف العابد، معالم تاریخ الدوله الساسانیه، ص ٧٧.

٢- عه‌رب و ساسانیه‌کان زۆر پیش شه‌م می‌ژووه پووبه‌پووی یه‌کتر بوونه‌ته‌وه، له‌ زۆریه‌ی جاره‌کانیش، عه‌ربه‌کان له‌شه‌ردا دۆراندویه‌نه به‌واتای هه‌تا عه‌رب له‌ ژێر نالای "عه‌ربه‌ییتی" شه‌ری ساسانی یاخود پۆمانی کردووه، له‌شه‌ردا هه‌ر دۆراو بوونه.

٣- له‌ پیش شه‌ری قادسیه‌دا، له‌ سالی (١٣)ی کۆچی شه‌ری (الناروق) و (السقاطیه) و (باقسیانا) و (بەرد) له‌ نێوان له‌شکری نیسلاڤ و له‌شکری ساسانی پووی داوه، أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، ص ١٠٦-

به لّام شکستیان هیناوه، ئه مه و له هه ندی ژێده ردا هاتووه بیجگه له فارس و کورد، ئه رمه نیش له سوپای ساسانی دا بوونه، به جوړیک ئه سقوف سیبیوس له (میژووی هه رقل) ده نووسی:

دوو که تیه ی ئه رمه نی یه کی سی هه زار و ئه ویدی هه زار که س بوونه، پالپشتی سوپای ساسانیان کردووه^(١). هه روها هه ندی عه ره بیش پالپشتی ساسانییه کانیان کردووه، ئه مه و له (امجاد الاکراد) یش دا هاتووه، که سوپایه کی پینچ هه زار که سی له کوردان، که به شیکی سه ره کی سوپای تایبه تی کیسرا بوونه، پیشتر به نه ئنی موسلمان بوونه و پالپشتی سوپای ئیسلامیان کردووه^(٢)، که وایی ئه و کوردانه ی له سوپای ساسانی دا بوونه، ده بی "جاشی ساسانی" بووین، چونکه به رگریان له ده ولته ی ساسانی کردووه، له نه زه ری مه لا جه میل پوژبه یانی، ئه و کوردانه ی هاوکاری سوپای ئیسلامیان کردووه، "جاشی ئیسلامی" بوونه!! به لّام له راستیدا ئه و کوردانه ی به رگریان له ئیسلام کردووه "پیشه مرگه" بوونه، چونکه باوه ریان به سه ره بخویی کورد و کوردستان هه بووه، نه ک کوپله و بی ده سه لات و بی دین بن و، له ژیر ئالای ده ولته ی ساسانی دا گیرکه ر بن!!

له پاش قادسیه، سوپای ئیسلام توانی "مه دائینی" پایته ختی ده ولته ی ساسانی بگریت، ئه م گرتنه ته وای له شکری ساسانی خسته ترسه وه، بۆیه سوپایه کی گه وه ریان کو کرده وه بو به رگریکردن له

١- فرست مرعی اسماعیل: الکرد مصادر و معالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ص ١٠٨.

٢- د. عبدالله مصطفی: امجاد الاکراد، ص ٣٤.

دهوله تهكه يان. كاك شوان له لاپههه (۱۴۹) ههتا (۱۵۳) باسى گيرانى جهلهولا دهكات، بهلام پيمان نالى نهو شههه كهنگى بووه؟! دهبوو كاك (شوان) گرنگيههكى زورى بهشههه جهلهولا بدابايه، چونكه نهو شههه دهروازهههك بوو بوو گرتنى ناوچه كورديههكان له نهقليمي جيبال دا. سهبارت به ميژووى گرتنى نهو شاره، ميژوونوسه موسلماننهكان كوڤ نين، (طبري) و (ابن الكثير) و (بلادري) و (ابن خلدون) باوهريان وايه له سالى شازدهى كوچى بووه، هههچى (خليفة بن خياط) بووه دهلى: سالى ههقهه بوو، يههقوبيش دهلى: سالى نوزده بووه^(۱).

وهك دياره پاى زوربه لهسهه سالى شازدهى كوچيهه^(۲)، شههه جهلهولا له ههريمى كوردان بووه، بويه شتيكى سروشتيهه، كه كورد ناچار بكرين وهك چههه بهكار بهننرين، نهك وهك كاك شوان دهنوسى، ههلبهته نهو لهشكره (لهشكرى ساسانى) زوربهه كورد بوون^(۳). كاك شوان ليژهدا دهيهوى بلى: كورد بهخوهيشتى خويان، وهك بللى سوپاي ساسانى سوپاي كوردان بووه، بهههريان ليكهردوهه. كاك شوان له لاپههه (۱۵۲) دان بهوه دهلى، كه شارى (مهندهلى) به سولح گيراوه، بهلام كه ديته سهه شارى خانههين دهقيكى (بهلازى) دهكوپى "اعاجم" بهكورد تهئويل دهكات، بهلازى له لاپههه (۲۶۴)ى "قتوح البلدان" دهنوسى: "واتى جرير بن عبدالله خانهين وبها بقية من الاعاجم فقتلهم" كهچى كاك شوان له لاپههه (۱۵۲-۱۵۳) دهنوسى:

۱- الطبري: تاريخ الطبري ج ۴/ص ۲۴، ابن الاثير: الكامل في التاريخ ج ۲/ص ۳۴، ابن كثير: البداية و النهاية، ۷-۸، ص ۷۲-۷۳، بلاذري: فتوح البلدان، ص ۲۶۴، خليفة بن خياط: تاريخ خليفة بن خياط، ص ۱۲۶-۱۲۷، اليعقوبي: تاريخ ج ۲، ص ۱۵۱.

۲- فرست مرعى، ص ۱۰۹.

۳- شوان عوسمان، ل ۱۵۰.

ههروا (جهريز بن عبدالله البجلي) توانی پاشماوهی کوردهکان -عجم-ی که له خانه قینهوه مابوونهوه هه موویان بکوژیت!! ماموستا حهسه ن له باره ی شهري جهلهولا ده نووسی: "سوپای نيسلام له مانگی سه فده ی سالی (۱۶) ی کوچی بهرام بهر مانگی ماری سالی ۶۳۷ زاینی به رهو جهلهولا که وته ری، له ریگه له گهل هندی خیل و عهشیه تی ناوچه که ریگه وتنیان مۆر کرد (رهنگه وهفد و نوینه ری کوردهکان، که (نه مین زهکی) باسی دهکات لهم کاته دا به موسلمان هکان گه یشت بن و ریگ که وتبن!^(۱)

هه لگی سانی شهري "جهلهولا" هه ربۆ زیاتر به شه رگه کردنی کوردستان بوو، تا کورد باجی شه رگه بدهن. یه زگوردی پاشای ساسانی خو ی له حهلوان بوو، نه گه ر نا، هه تا کاک (شوان) ییش دان بهوه ده نی که خلیفه عومه ر له گهل نه وه دا نه بووه، که سوپای نيسلام به رهو هه ری می کوردی بجیت^(۲)، به لام ساسانییه کان سوپای نيسلامیان ناچار کرد هه ره شه ی ساسانییه کان له سه ر خو یان دوور بخه نه وه.

۱- حه سه ن عمود، ل ۵۳، شه ره فخان و مرجه مه د نه مین زه کی، د. عبدالله موسته فا پالپشتی نه م پرایه ی کاک حه سه ن ده کهن.

۲- کاک شوان عوسمان ته نویلکی سه ر بۆ نهو هه لو یسته ی خلیفه ی نيسلام دهکات، له نه زه ری خلیفه "گیانی مرۆفی موسلمان زۆر گرینگتر بووه له ده ستمو تی شه ر"، بۆیه هه ر له به را یی نه گه ر یه زگورد موسلمان بوایه، یاخود ناماده بی جزیه بدات هیچ شه رێک به ریا نه ده بوو. که چی شوان ده لی: نه مهش مانای به جیهانیبونی پرۆسه ی فه تح و گه یاندنی نایینی نيسلام ناگه یه نی (شوان، ل ۱۵۰). شوان ده بی و با لی چونکه نهو له سه ری بووه خلیفه وا پێشان بدات، که شه ر له دیدی نيسلامدا نامانجی سه ره کیه، له م باره یه وهش چه ند نایه تیکی قورنان به هه له راه دهکات، هه ربۆ نهوه ی به نهوه ی نو ی با لی نيسلام دینیکی جیهانی نریه هی هه موو نه ته وه یه ک نه! راگرتنی شه ر له لای خلیفه دوو نه گه ری سه ره کی له پشت بووه، وهک وغان گیانی مرۆ لا ی خلیفه به به هاتر بوو له ده ستمو تی جه نگ، دوو: خلیفه نه یه ده یست له شه ری نيسلام شه ری خه لکی ره سه نی ناوچه که بکات که کورد بوون. که چی یه زگورد و (کاک شوان) وا دیاره پێتان خو ش بووه شه ر له کوردستان بی!

ماموستا حسن له باره ی خانه قینه وه ده نووسی: قه عقاعی کوپی
عه مریش له ولاره کهوته دوا ی دوژمن، تا گه یشته خانه قین، هرچی
هیزیکی پهرته وازه ی فارسی هه بوو لهو ناوهدا له ناوی بردن و خانه قینی
به ناشتی گرت^(۱)، ئەم پرایهش دهقا و دهق له گهل دهقه که ی (به لازری)
یه کده گریته وه، له پاش گرتنی خانه قین، یه زگورد حهلوانیشی به جی
هیشته و به رهو چیا و شاره کانی دی هه لات^(۲)، هه ره له کتیبه که یدا
ماموستا حسن ده نووسی: شاری "حهلوان" یش، که یه زگورد کرد بوویه
پایته ختی خو ی (هاشم) به بی شهر گرتی^(۳).

ئهو پرایه ی ماموستا حسن هه ره له ژیدهره میژووییه کاندای سهرچاوه ی
گرتووه^(۴). ئەمه و به حوکمی ئه وه ی کوردی جهله ولا و حهلوان پشتیوانی
کوردیان کردووه، ده قهره که دراوه به کورده موسلمانان، هه ره له
باره ی وه له کتیبه کانی (طبری) و (ابن الاثیر) دهرده که وی، که سه عد
کوردیکی (قوباد) ناوی کردو ته سهرداری حهلوان له جیات ی (قعاغ)^(۵) دا.
ئهمین زه کی میژوونووس ده نووسی: "له گرتنی حهلوان یه کهم په یوه ندی

۱- حسن عمود، ل ۵۷.

۲- محمد ئەمین زه کی، ل ۹۰-۹۱.

۳- حسن عمود، ل ۵۷.

۴- بلازی، ص ۱۱۱.

۵- ئەمهش به رای خه لیفه بووه، ههروه ها ئەمهش دویاتده کاته وه، که کوردی جیبال پۆلنکی گرنگیان
هه بووه له پرۆسه ی ولاتگیری کوردستاندا. ههروه ها ئەمهش ده گه یه نی له شکری نیسلام هاتووه بو
ئه وه ی گهلانی ژێر دهسته له ژێر سته می داگیر کاران و زالمای پزگار بکات و خا که که یان پی
بداته وه.

کورد و گه‌لی کورد له‌گه‌ل سوپای ئیسلاڤدا پویدا^(١).

مامه‌له‌ی سوپای ئیسلاڤ ده‌گه‌ل کورد، حاله‌تیکی زۆر نا‌ئاسایی له‌ نێو کورد دا دروست کردووه، به‌ جو‌زی زۆربه‌ی می‌ژوونووسانی کورد ئاماژه‌یان به‌وه داوه، که ئیسلاڤ کاریگه‌ری زۆری له‌ کورد کردووه، ناچار نه‌ک هه‌ر مو‌س‌ل‌مان بوونه، به‌‌ل‌کو شه‌ری ده‌سه‌لاتی ساسانی‌شیان کردووه^(٢). ئه‌مه‌ش له‌وانه‌یه دوو ئه‌گه‌ری له‌ پشت‌ه‌وه بووبی:

یه‌که‌م: خه‌لیفه‌ی ئیسلاڤ نه‌یو‌ی‌ستووه سوپای ئیسلاڤ شه‌ری کورد بکات، وه‌ک ده‌لی^٣: "خۆزگه له‌ نێوانی ئی‌مه و چیا‌دا شاخیک، یان شو‌ریه‌ک له‌ ئاگر هه‌بوایه، نه‌ ئه‌وان بیان‌توانیا‌یه ب‌ینه سه‌ر ئی‌مه، نه‌ ئی‌مه‌ش ب‌چینه سه‌ر ئه‌وان"^(٤) ب‌ی‌گومان خه‌لیفه ده‌رکی به‌وه کردووه، که کورد شه‌ر‌پ‌که‌رن، شیمانه‌ی ئه‌وه‌ش ده‌کری خه‌لیفه زانی‌بی رافه‌ی ئایه‌تی (١٦) سو‌په‌تی (الفتح) مه‌به‌ست کورد بی، که له‌ به‌رامبه‌ر ئیسلاڤ، یان شه‌ر ده‌که‌ن، یان مو‌س‌ل‌مان ده‌بن، خه‌لیفه پ‌یی باش بی گه‌لیکی ئاوا به‌بی شه‌ر مو‌س‌ل‌مان بی، هه‌روه‌ها له‌ نه‌زه‌ری خه‌لیفه گیانی مرۆ‌قیکی مو‌س‌ل‌مان زۆر گرنگ‌تر بووه له‌ ده‌سکه‌وتی مادی.

دووه‌م: به‌شیک له‌ کوردان پ‌یشت‌ر مو‌س‌ل‌مان بوونه وه‌ک د. عبدالله ده‌نووسی، که پ‌ینچ هه‌زار کورد له‌ سوپای ساسانی به‌نه‌ینی مو‌س‌ل‌مان بوونه^(٥) هه‌روه‌ها زه‌رده‌شتی خودا‌په‌رست (نه‌ک ئاگر په‌رست) باسی ئیسلامی کردووه، ئه‌مه و کورد خۆی له‌ ده‌وله‌تی ساسانی دا خاوه‌ن هیچ

٦- مو‌حه‌مه‌د نه‌مین زه‌کی، ٩٠-٩١، هه‌روه‌ها پ‌روانه أحمد عادل، سقوط المدائن، ص ٨٣.

١- حه‌سه‌ن مح‌مود، ل ٦٧.

٢- حه‌سه‌ن مح‌مود، ل ٨١.

٣- د. عبدالله مصط‌فی، ص ٣٤.

نه‌بووه، جا له‌سه‌ر چ بنه‌مایه‌ك به‌رگری له‌و ده‌سه‌لاته بکه‌ن؟ هه‌روه‌ها سه‌رکرده‌کانی سوپای نی‌سلام له‌ مه‌دائین و جه‌له‌ولا و حه‌لوان، سه‌رکرده‌ی عه‌ره‌بیان نه‌کردۆته سه‌رداری ئه‌و شارانه.

بی‌گومان ئه‌و هه‌لۆیسته‌ش کاریگه‌ری خۆی هه‌بووه.

هه‌ر چه‌نده كاك شوان بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌كات، كه ئه‌و په‌په‌ره‌وی میتۆدی توێژینه‌وه‌ی میژوویی ده‌كات، كه‌چی باسی گیرانی (تکریت)، پیش گیرانی "حه‌لوان" ده‌خات. یه‌كی ناگای له‌و به‌شه‌ی میژوو نه‌بی‌وا ده‌زانی "تکریت" پیش "حه‌لوان" گیراوه، نازانی كه "گرتنی حه‌لوان" وه‌رچه‌رخانیکی ستراتیژی بوو له‌ په‌وتی پوداوه‌كان، به‌ به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان، هه‌رچی "گرتنی تکریت" بوو، "گرتنی موسل و نه‌ینه‌وا" ی ئی كه‌وته‌وه.

له‌ باره‌ی گرتنی "تکریت" وه‌ كاك شوان وا باس ده‌كات، وه‌ك بلیی ئه‌و شاره‌ له‌ ژێر ده‌ستی ده‌سه‌لاتی كوردی بووه، نی‌سلام هاتوو هه‌په‌ی كوردی كردوو، به‌لام له‌ راستیدا ئه‌و شاره‌ له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی پۆمانیدا بوو، سوپای پۆمانی به‌یارمه‌تی عه‌ره‌بی (ئیاد و تغلب و نه‌م) خه‌ریکی خۆ ناماده‌کردن بوون له‌ دژی سوپای نی‌سلام، كه‌چی سه‌یركه‌ كاك شوان له‌ په‌راویزی لاپه‌ره (۱۵۳) چۆن میژوو چه‌واشه‌ ده‌كات: "كورد هه‌هه‌رجه‌كان بریتی بوون له‌ كورد هه‌سیحیه‌کانی هه‌ریمی جه‌زیره، كه‌ به‌هاوکاری دانیشتیوانی كوردی موسل هاتبوون بۆ یارمه‌تیدانی كورده‌كانی تکریت.

كاك شوان له‌پێی خوا، ئه‌گه‌ر ئه‌و كوردانه بۆ یارمه‌تی كورده‌كانی تکریت هاتبوون، ئه‌دی عه‌ره‌به‌كانی جه‌زیره و پۆمانه‌كان بۆ چ هاتبوون؟!

بۆ پاستی نالی، ئەو کورد و عەرەبانه گەلی ژێر دەسته و مەوایی پۆمەکان بوون، بە زەهیری هیز هینرا بوون بۆ تکریت بۆ ئەوەی بەرگری له دەسه‌لاتی پۆمانی بکەن!

له مەسەله‌ی گرتنی (حەلوان)یش، کاک شوان زۆر ئەملا و ئەولا دەکات هەر بۆ ئەوەی سەرە داویکی بە دەست بکەوێ بەوەی، که (حەلوان) بە شەپ گێراوه، بە‌لام هەر خۆی ناچار دەبی له بەرامبەر پای (طبری) و (ابن الاثیر) و (ابن خلدون) و (بلاذری) بە‌چۆ کرابێت و دان بەوه بنی، که دانیشتوانی حەلوان بە‌سۆلج له‌گەڵ عەرەبه موسلمانەکان رێککه‌وتون^(١). هەر‌وه‌ها هەر کاک شوان دان بە‌وه دەنی، که سەرداریی ئەو شارە دراوه بە کوردێک بە‌ناوی (قوباد)^(٢). بە‌لام لێره‌دا به‌هه‌له‌ ده‌چی، که ده‌نووسی: "سورەکان - الحمره - بریتی بوون له جەنگاوه‌ره کورده‌کانی نێو له‌شکری ساسانی، که به‌دیل گێرابوون، له بەرامبەر ئازادکردنیان ببون به موسلمان و جەنگاوه‌ره له‌نێو له‌شکری عەرەبه موسلمانەکان". ئەمه‌ رایەکی زۆر ناماقوله، چۆن خەلیفه "دیل" یەک دەکاته سەرداری شارێکی وه‌ک حەلوان.

حەلوان ده‌که‌وێته‌ نێوان (په‌شه‌ خاک) و هەرمی چیا. واته‌ ئەوسا پێگه‌یه‌کی ستراتیژی گرنگی هه‌بووه، به‌لکو له راستیدا ئەو سورانه، ئەو کورده جەنگاوه‌رانه بوونه، که پیش هاتنی ئیسلام بۆ ده‌قه‌ره‌که له رێگای جابان و مه‌یمون و دیلم موسلمان بوونه، سەرکرده و فهرمانده بوونه له سوپای ئیسلام دا، بۆیه خەلیفه که‌سیکی وه‌ک قوبادی کردۆته سەرداری

١- شوان عوسمان، ل ١٥٧.

٢- کاک شوان عوسمان نه‌گه‌ر خه‌لکی حەلوان یشتگیی ساسانیه‌کانیان کردی، چۆن له‌شکری ئیسلام کوردێکی ده‌کرده سەرداری ئەو شارە، نایا ئەمه‌ هه‌قدزی و نا‌کۆکی نیه، جەنابتی تی که‌وتووه؟!

شاری حەلوان.

سەبارەت بە گیرانی "ماسبەزان" کاک شوان لە لاپەرە (۱۵۸-۱۶۰) پینچ را لەسەر گرتنی ماسبەزان دەخاتە پوو: بە بۆچوونی بەلازری و خەلیفە بن خەیات و قودامە بن جەفر و ابن کثیر و الذەہبی، شارێ ماسبەزان بەبێ شەڕ گیراوە، کەچی (طبری) باوەڕی وایە شەڕ لە نیتوان سوپای ئیسلام و فارس قەوماوە.

کاک شوان پای بەلازری و خەلیفە و قودامە و ابن کثیر و الذەہبی پەسەند ناکات، بەلام پای طبری پەسەند دەکات، "طبری" دەنوسی شەڕ لە نیتوان موسلمان و فارس بوو ئەک موسلمان و کورد!

هەرچی مامۆستا حەسەنە لە لاپەرە (۸۴-۸۵) باس لە جەنگی (ماسبەزان) دەکات، ئەو جەنگە دوو سی قوناغی هەبوو، لە ئاکام سوپای ئیسلام بەسەر سوپای ساسانی سەرکەوتوو، لە پاش کوژرانی (هورمان) سوپاکەیی بە تەواوی شکاوە و پاشماوەکەیی بەرەو چیا رایانکردووە، بەلام ساسانییەکان، هەر هێرشیان بۆ دەرکە دەهینایەو. لە لاپەرە (۸۵) مامۆستا حەسەن دەنوسی:

جاریکی تریش فارسەکان بەرەو شارەزور هاتنەو بۆ سەرکوتکردنی ئەو کوردە پاپەرێوانەیی، کە دژی دام و دەزگای فارس جەنگا بوون و مەیلیان بۆ سوپای ئیسلام هەبوو.

ئەو هاوکارییە کوردان دەگەڵ سوپای ئیسلام لەلای کاک شوان تەواو پینچەوانە بۆتەو، ئەو دەنوسی: کورد لە ئیسلام هەلگەراوەتەرە و لە

ده سلاتی نیتسلام راپه ریون^(۱).

(طبری) و (ابن الاثیر) دهنووسن، که له پاش ئه وهی (ضراری کوپی خه تاب) (ئه زینی کوپی هورمزان) ده کوژی، پاشماوهی سوپای فارس به ره و چیاکانی نزیک هه لدین، له پاشان (ضرار) داوا له خه لکی کوردی هه ریمه که ده کات، که بگه رینه وه بۆ شاری خویان (سیروان) و ببنه موسلمان، خه لکه که ش به دهم بانگه وازه که ی (ضرار) دین^(۲).

له شه پری (نه هاوه ند) دا، که له سالی (۲۱) ی کوچی پوویدا، تا راده یه ک شه پریکی یه کلاکه ره وه بوو بۆ ئه و شه پر، ژیده ره کان باس له وه ده که ن، که یه زگورد (۱۵۰) هه زار که سی کوکری ده وه، ماموستا حه سه ن له لاپه ره (۱۵۸) دهنووسی، که له نامه ی یه زگورد و سه رکرده فارسه کان داوا له خه لکی شاره زوور و هه ریمی چیا (کوردستان) و هه ریمی جزیره نه کراوه. به مه رجی کوردستان ئه و کاته ئه و سی هه ریمه بوه.. هه ر ماموستا حه سه ن نه گه ری به شداری نه کردنی کورد له شه پری نه هاوه ند، یاخود داوا نه کردنی کورد له لای یه زگورده وه، ده گه رینه وه بۆ دوو نه گه ری سه ره کی: یه که م: وادیاره راپه رینه که ی شاره زوور کاری خوی کردوه و مه جالی نه هیشته وه بۆ یه زگورد و سه رکرده کانی، که به شویناندا بنیری و زوریان لی بکات..

دووه م: ده کری یه زگورد ناردویه تی به شوین کورده کان، ئه وانیش به ده میه وه نه هاوون، هه ر بۆیه له لیسته کانی سه ره وه دا ناویان

۱- کاک شوان له لاپه ره (۲۳۶) هه تا (۲۵۴) باس له هه لگه رانه وه ی شار و هه ریمه کوردیه کان ده کات، له دوا به شی نهم نووسینه دا وه لایمی ده ده یه وه.

۱- فرست مرعی، ص ۱۲۱.

نه هاتوو^(١).

سه بارهت به رهوشى سياسى سوپاي ئيسلاميش، خهليفه عومەر گهروه پياوانى ئيسلامى کو کردهوه له بارهى شهري نه هاوه ندرسى پيکردن، نهو راپرسییه تهواوی چه مکی شوپا دهگهیه نی و تاکرهوی ره تده کاتهوه، له ئاکامیش خهليفه راکهی (عهلی کوپی ئه بی تالیب) په سه ند دهکات^(٢).

با بزانی کاک شوان چون مه سه له کان ئاو ده ژوو دهکاتهوه، جاری با بزانی له باره ی هه لویستی کورد له هه مبه ر سوپای ئيسلام له دوا ی شهري نه هاوه ند چ ده نووسی: .. به م شیویه پیگه یه کی سه ره کی و به هیز بو دامه زانندی ئیمپراتزیه تی ئيسلام دانرا، کورد به ر له هه موو گهلانی تر روویه پرووی نه م هیزه بۆه^(٣).

نه م رایه بیبنه مایه ی کاک شوان له هیه چ ژیده ریك ئاماژه ی بو نه کراوه، مه گه ر ته نها له خه یالی کاک شوان خو ی نه بی؟! نه گه ر نا هه ر خو ی ده نووسی: له پاش شه ری نه هاوه ند له شکری ده ولته تی ساسانی کوتایی پته ات، ده ولته تی ساسانی هه ر وه ک نازناو مایه وه، نه گینا له سه ر نه رزی واقیعه دا هیه شتیکی نه ما بوو، ته نانه ت کیسرا ولایه تیک نه بوو بیگریته خو ی^(٤) کاک شوان، که ده ولته تیکی ته مه ن زیاتر له چوار سه د سال، خو ی له به ر ئيسلام پی نه گیری و به روخی و کیسرا هیه چ شوینی نه بی خو ی تی دا بگریته وه، کوردی ژیر ده سته ی ساسانی و رۆمانی، چون پروو به پرووی ئيسلام بۆته وه؟! نه مه چ لۆژیکیکه؟!

٢- حه سه ن محمود، ل ١٥٨-١٥٩.

١- حه سه ن محمود، ل ١٦٣.

٢- شوان عوسمان، ل ١٧٢.

٣- شوان عوسمان، ل ١٧١.

نهری دهبی "کورد" چ سوپا و دهوله تیکی هه بووبی، تا بتوانی پووبه پروی سوپای نیسلام بیتهوه؟! سه بارهت به شوپاکه ی خهلیفه ی موسلمانان له گهل موسلمانان، نهوه ی کاک شوان ده نووسی، مه گهر ته نها خو ی باوه پی پی بی، رازی بوونی خهلیفه به پای نیمام عه لی له لای کاک شوان: "په لگه یه بۆ نهوه ی که هیشتا له نیمچه دررگه ی عه ربه ی ناینی نیسلام وه که عه قیده له نیتو خه لکه که یدا جیگیر نه بیوو، چونکه به بۆ چونه که ی (علي بن ابي طالب) و جهخت کردنه وه ی خهلیفه ی موسلمانان و، رازی بوونی موسلمانان به پیشنیاره که ی عه لی جهخت له سهر نهم رایه کرایه وه..^(١)

هر له باره ی میتودی تویرینه وه ی میژوویی، پرسپاری له کاک شوان ده کهم؟

نه هاوهند له سالی (٢١) ی کوچی گیراوه، که چی ههریمی نه هواز له سالی (١٥-٢٠) ی کوچی گیراوه، به لام نازانم کاک شوان به چ پیوه ریگ و له سهر چ بنه مایه که له لاپه ره (١٦٣) باسی نه هاوهند ده کات، که چی له لاپه ره (١٧٧) باسی گیرانی ههریمی نه هواز ده کات؟! نه ری ههر خویشت دان به وه نانینی، که شه پی نه هاوهند شه ریکی یه کلاکه ره وه بوو، له شکری ساسانی کو تای پیهات؟ نه ری نه گهر کو تای پیهات بی (که واش بوو) چون له پاشان شه پی نه هوازی پی کراوه؟! نه مه یه میتودی تویرینه وه ی میژوویی، نه وه ی ماموستا حه سه نیش، که به ریگ و پیکی له سهر شیوازی گیرانه وه و له سهر دوان و شروقه کردنی رووداوه کان نووسراوه، "نا زانستی" و "نا نه کادی می" یه؟!

له نه قلیمی فارس میژوونوووسان ده نووسن، که چوار- پینج زومی

کورد و چەند هۆبه‌یه‌ک هه‌بوونه، له‌و ده‌قهرانه، هه‌ر شه‌رێکیش بووبی (که بووه) له‌گه‌ڵ کورد و ده‌سه‌لاتی کورد نه‌بووه، چونکه ئه‌و ده‌قهرانه نه‌ کوردی بوونه، نه‌ کوردیش ده‌سه‌لاتی سیاسی سه‌ربه‌خۆی خۆی هه‌بووه، تا‌کو پای خۆی هه‌بی له‌سه‌ر شه‌ر، یا‌خود ناشتی!!

گیرانی شاره‌کانی هه‌ریێمی جزیره:

ده‌قهری جزیره له‌ هه‌ندی پوو له‌به‌شی ئه‌قلیم جیبال جودا بوو، جزیره له‌ میژ بوو له‌ نێوان به‌رداشی ململانیی رۆمی و ساسانی له‌لایه‌ک و زه‌ردهشتی و گاویری و بته‌رستی له‌لایه‌کی تر دابوو.

پۆژه‌ه‌لاتناسیکی وه‌ک (برۆکلمان) له‌باره‌ی ره‌وشی خه‌لکی جزیره‌وه - که له‌ نه‌سلدا کوردن - پێش نیس‌لام ئاوا باس ده‌کات: ئه‌وسا خه‌لکی په‌سه‌نی ده‌قهره‌که له‌ ژێر سته‌می که‌نیسه‌ی ئه‌رسۆدۆکسی دابوون^(١). ئه‌مه و سوپای رۆمی باجیکی زۆری به‌سه‌ر خه‌لکدا سه‌پاند بوو، هه‌روه‌ها له‌ پاش ئه‌وه‌ی گاویری بیه‌ ئاینی په‌سه‌نی ده‌وله‌ت، هه‌موو عیباده‌تیکی دی یاساغ بوو^(٢). هه‌ندی سه‌رچاوه‌ش ئاماژه‌ بوو ئه‌وه‌ ده‌که‌ن، که خه‌لکی جزیره پێش ئه‌وه‌ی سوپای نیس‌لام بگاته‌ وی، له‌سه‌ر ده‌ستی پیغه‌مبه‌ر ﷺ موس‌لمان ببون.

ئه‌و ئه‌گه‌رانه زۆر له‌ جیی خۆن، بوو ئه‌وه‌ی گیرانی شاره‌کانی ده‌قهری جزیره گران نه‌بی.

ماموستا هه‌سه‌ن له‌ لاپه‌ره (١١٣) هه‌تا (١٣١) باسی "رزگارکردنی"

١- کارل بروکلمان: تاریخ الشعوب الاسلامیه، ص ٩٧-٩٨.

٢- خه‌سره‌ گۆزان: کوردستان له‌ میژوودا، ل ١٦٢.

شاره‌کانی ده‌قهری جزیره به "ناشتی" ده‌کات. له پووی میژوویییهوه شاری (رقه) یه‌که‌م شار ده‌بی ده‌گیری.

ماموستا حه‌سه‌ن ده‌نوسێ، که شاری (رقه) له ریڤای سولحی نیوان به‌تریقی رقه و (عه‌یازی کوپی غه‌نه‌م) به سولح و ناشتی گیراوه، ئه‌و جوژه سولحه‌ی نیوان عه‌یاز و به‌تریقی رقه، ده‌بیته ده‌روازه‌یه‌ک بۆ رزگارکردنی شاره‌کانی دی وه‌ک ئورفه: (ره‌ها) حه‌ران، به‌هار و شاری حه‌ران نه‌ک هه‌ر به سولح گیراوه، به‌لکو له ریڤای پاشای شاره‌که، که کورد بووه و زانای ناوچه‌که، که ناوی (یوقه‌ننا) بووه، موسلمان بوونه، له پاشان سوپای ئیسلام ناوچه‌که به‌جی ده‌هێتی، کاروباری به‌ریوه‌بردنی شاره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی شار خۆیان^(۱). پاش ئه‌وه‌ی شاری "راس العیون" له سوپای عه‌ره‌بی و رۆمی رزگار ده‌کری، وه‌ک (بلازی) و (ابن الکثیر) ده‌نوسن، عومه‌یر ده‌قهره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی ره‌سه‌نی ناوچه‌که (قدفعت الارض الى اهلها الاصليين)^(۲).

له پاش گیرانی شاری "راس العیون" و موسلمانبوونی (ئه‌رسالوس) حاکی شار له‌گه‌ڵ پیاوانی ئایینی شاره‌که و، شاره‌کانی دی وه‌ک (دارا) و (بیرحا) و (باعما) و (سنجار) و (ئامیدی) و (میا فارقین) و (نوسه‌ییین) به‌سولح و ناشتی له‌گه‌ڵ سوپای ئیسلام ریکه‌وتون له جزیره‌ی کوردان، ئه‌مه هه‌لویستی کورد بووه، که‌چی عه‌ره‌به‌کانی ده‌قهره‌که و شام و هه‌ندی پێیان کرابی پالێشتی پۆمه‌کانیان کردووه، تا دره‌نگ موسلمان نه‌بوونه، به‌تایبه‌تی به‌شیک له عه‌ره‌بی هۆزی ئیاد، ئه‌مه و پێش‌گرتنی جزیره‌ش

۱- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۱۹-۱۲۱.

۲- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۲۱.

عهره به کان له گرتنی شاری هیت و تکریت و موسل پانپشتی سوپای پومیمان کردووه^(۱).

ماموستا حه سه ن، که باس له گرتنی شاره کانی جزیره دهکات، هیچی له خووه نالی، به لکو پشت به کتیبه کانی (بلازری) و (ابن الاثیر) و (ابن اعثم) و (طبری) و (یه عقوبی)، هه تا واقیدیش له هه ندی شوین ده به سستی. بلازری ده نووسی: "جزیره ئاساترین ولات بوو، که به ناشتی فه تح بووه..^(۲) ابن الاثیر ده نووسی: "هه ری می جزیره ئاساترین ولات بووه، که به ناشتی فه تح بووه..^(۳)"

(ابن اعثم) ده نووسی: "به مجوره موسلمان ه کان، رومه گا وره کانیان له رهگ و پیشه ی کوردستان ده رهینا وه^(۴)"، واقیدی ده نووسی: "هه ری می جزیره به ناشتی گیرا".

طبریش ده نووسی: "فکانت الجزيرة اسهل البلدان امرا، و ایسره فتحا"^(۵)

بیجگه له ژیده ری ئیسلامی، ژیده ری تریش باس له وه ده که ن، که جزیره به ناشتی گیرا وه: الرهاوی المجهول: رضی کل من راس العین و مار دین و امد^(۶). ئیلینا برشینایا و ابن العبری ئاوا باسی گیرانی هه ندی له شارانی جزیره ده که ن:

۱- سه رچا وه ی پیتشو و.

۲- بلازری، ص ۲۰۴.

۳- حه سه ن عمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.

۴- حه سه ن عمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.

۵- طبری، ج ۴، ص ۴۵۷.

۶- فرست مرعی، ص ۱۳۴.

"وفیها دخل عیاض بن غنم (سروج) و (الرها) صلحا. وفیها افتتاح ایضا (الرقه) و (امد) و (نصیبین) و (طورعبدین) و (ماردین) صلحا." ^(۱)

با بزانی گیرانی ئەو شارانە ی جزیره له کتیبەکە ی کاک شوان چۆن باسی لیۆه کراوه: سەبارەت بە گرتنی شاری (رهقه) دوو سەربەرە دەهینیتەوه، بەلام ئەویش هەر جەخت لەسەر پای (بەلازی) و (ابن الاثیر) دەکات، بەوهی ئەو شارە له رێگای سولحی نیتوان (عیان) و بەتریقێ شارەکه رێککەوتون و بەبێ شەڕ گراوه ^(۲).

کاک شوان له چەواشە کردن، تەکنیکی ئاشکرا بەکار دینى، چونکه هەر خۆی له لاپەرە (۲۱۶-۲۱۷) باسی گرتنی شاری ئۆرفە -رهها- و حەران و (بەهار)، بەبێ بەرگری و شەڕ دەکات، لەم بارەیهوه پای (طبری) و (ابن الاثیر) و (بەلازی) و (قدامە بن جعفر) و (ابن خلدون) دینیتەوه، بەلام له لاپەرە (۲۱۸) دەنوسی: لەو هەموو بۆچوونانە ی باسمان کرد بۆمان دەردەکەوی، که حەران دواى بەرگری و گەمارۆدان و رەوپێکردن ئینجا کەوتۆتە دەست لەشکری عەرەبه موسلمانەکان؟!

بە واتای ژێدەرەکانی کاک شوان دەلێن: (حەران) و (رهها) بەسولح و ئاشتى و دانى جزیه پزگار کراون، که چى کاک شوان تەئویلى ئەو سولحانە بە "بەرگری!" و "گەمارۆدان!" و "رەوپێکردن!" دەکات!

کاک شوان له لاپەرە (۲۱۷) دان بە زیرەکی (عیان) کوپی غەنەم (دەدانى بەوهی، که توانیویەتی "بەیهک رێککەوتن دوو شاری بکەوێتە دەست" ..

۱- فرست مرعی، ص ۱۳۴.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۱۵-۲۱۶.

عەياز چوۋە شارى ئۆرفە و ئاشتى نامەى لەگەل دا بەستىن^(۱). ھەر خۆى
 لە پەراوینى (يەكى) لاپەرە (۲۵۰) دەنووسى: "لە کاتى پرۆسەى فتوحاتى
 ەدرەبە موسلمانەکان، زۆربەى شارەکانى جەزیرە لەسەر بنەماکانى ئاشتى نامەى
 شارى ئۆرفە -الرها- لەگەل ەدرەبە موسلمانەکان ریککەوتون.

کەچى کاک شوان لە لاپەرە (۲۱۸) دەنووسى: "سەربازى رۆمە
 بێزەنتىيەکان نەک ھەر (ئۆرفە)، بەلکە ھەموو جەزیرەیان چۆل کردبوو، بەرگریان
 تێدا نەکرد و خەلکى شارەکیان بۆ چارەنووسى نادىار جێھێشت، ئەوە بوو ھەر
 خەلکە کە شەرى ەدرەبە موسلمانەکانیان کرد."

ماموستا شوان: لە کتێبەکانى (طبرى) و (ابن الاثير) و (ابن الکثير) و
 (بەلازى) و (قدامە بن جعفر).. ھتد. زانیارى ئەوھا ھەيە؟!

ئەگەر ھەيە ئەدى چۆن وەلامى لاپەرە (۲۱۷) و (۲۵۰) خۆت دەدايەو
 کە ژێدەرەکان دەلێن: خەلکى ئۆرفە بەسولج لەگەل عەياز ریککەوتن و ئەو
 ریککەوتنە بوو بىنەمايەک بۆ گىرانى تەواوى جەزیرە؟!

کاک شوان لە لاپەرە (۲۱۸) دەنووسى: رۆمەکان جەزیرەیان چۆلکردبوو
 کەچى لە لاپەرە (۲۱۹) دەلێ "ئىنجا شەر و کوشتار لە نيوان ھەردوو لادەستى
 پىنکرد!" لە باسى گرتنى شارى (شميشات) ژێدەرەکان لە غەيرى سولج و
 ئاشتى باسى ھىچ جۆرە شەرىک ناکەن، بەلام کە موسلمانەکان بەسەر
 زۆربەى قەلە و دىھاتەکانى شميشات زال دەبن.. ئەو حالەتە وای لە کاک
 شوان کردوو ھەلوئىستەکەى ئاوا شىکار بکات: "ئەمەش بەلگەى ئەوێە کە
 خەلکى شارەکە شەریان کردوو و بەرگریان لە شارەکیان کردوو، بۆيە

موسلمانەكان قەلە و ديهاته كانيان گرتوو. (۱).

ليڤه دا گرنكه پرسيارى بوروژينين، دهبى خەلكى ئەو شارانه، كه زۆربهى هەره زۆرى كورد بوونه، له پيناو چى شەريان كردبى؟! دهبى دهولەتى بيزەنتى تەعبيرى له ويستى كورد كردبى؟! دهبى عەرەبەكانى جەزيرە - كه زۆر دژى ئيسلام بوون - ئاموزاي كورد بوونه و كورد له پيناو رۆم و عەرەب شەپرى ئيسلامى كردبى!؟

سەبارەت بە گرتنى (ئامەد - دياربەكر)، كاك شوان دوو پاي جياواز دەهينيتەوه. بۆچوونىك ئەوهيه: كه شارى (ئامەد) له سەر بنچينهى ئاشتى نامەى شارى (ئورفە) لەگەڵ لەشكرى عەرەبە موسلمانەكان پىكەوتون^(۲). ئەمەش له كتيبه ميژووييهكانى (فتوح البلدان - ل ۱۸۰) / (كتاب الفتوح (۳۳۹-۳۴۰) الخراج و الصناعة - ل ۳۸۳)، هاتوو. (عياضا فتح امد بغير قتال على مثل صلح الرها..)، كاك شوان هەر له لاپەرە (۲۲۳) دا بۆچوونى دووهم دەنووسى: عەرەبە موسلمانەكان گەمارۆى نامەديان داوه و ئينجا شەپ و كوشتار دروست بوو. ئەم بۆچوونى دووهم له راستى نزيكتره.. بەلگەى كاك شوان بۆ ئەو پايە ئەمهيه، گەر تەماشاي لاپەرە (۲۱-۲۲) كتيبهكهى خۆى بكەين، دەبينن لەو دوو لاپەرەيهدا، نه ناوى (ئامەد) هاتوو، نه باسى شەپش كراوه!! ئائەمهيه ئەكاديميهت!!

كاك شوان له گرتنى شارەكاندا شىوازىكى چەواشەكەر بەكار دىنى، بەلام له كارەكهيدا زيرەك نيه، چونكه ئەمه ميژوووه و ژيڤەرى دەوى. هەروەها عەقلىهتيكى شروڤەكارى ساخلەمى دەوى.. له لاپەرە (۲۱۴)

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۱.

۲- سەرچاوهى پيشوو، ل ۲۲۳.

دهنوسى: "ژماره‌ی هیژى پشتگیری کورد بۆ پۆمه‌کان به ۳۰ سى هه‌زار جه‌نگاوه مه‌زنده کراوه"، یه‌کى لهو ژێده‌رانه‌ی کاک شوان ئهو زانیاری‌یه‌ی ئی وه‌رگرتووه گوايه (تاریخ الرسل و الملوك) ی (طبرى) یه‌ج ۴ ل ۲۳۲-۲۳۳ . له‌ئاکام ته‌ماشای ئهو به‌شهو لاپه‌رانه‌م کرد، هیچ زانیاری ئهوهای هه‌ر تیدا نیه، له‌ باسی (فتح الجزیره) ج ۳ ل ۴۵۶-۴۵۹ طبرى، باسی گرتنی جه‌زیره ده‌کات، یه‌ک پرسته‌ش لهو باره‌یه‌وه نالی!^(۱)

له‌ زیه‌نی کاک شوان هه‌ر شارێک، ئه‌گه‌ر جارێک له‌ دژی ده‌سه‌لاتی خه‌لیفه‌ راپه‌ری، ئه‌وا به‌لگه‌یه‌ که‌ جارى یه‌که‌میش به‌شه‌ر و کوشتار ده‌ستی به‌سه‌ر داگیراوه، لهو باره‌یه‌وه (مه‌لاتیه) به‌ نموونه ده‌یه‌یتته‌وه^(۱) . له‌ باره‌ی گیرانی شارى (میا فارقین) کاک شوان (لیکدانه‌یه‌کی سه‌یر ده‌کا، به‌لام نازانم به‌چ پێوه‌ریکی توێژینه‌وه‌ی میژوویی!) ده‌نوسى:

"عه‌یاز له‌شکرێکی ۵۰۰ پینج سه‌د سواره‌ی نارده‌ سه‌ر شارى فارقین، به‌فه‌رمانده‌ی "چه‌ بن عدى"، هه‌تا ئێره‌ له‌ لاپه‌ره (۱۸۰) (فتوح البلدان) وه‌رگیراوه، به‌لام کاک شوان ئهو مه‌سه‌له‌یه‌ ئاوا لیکده‌داته‌وه: هه‌لبه‌ته‌ شه‌ر و پینکدادان هه‌بووه، چونکه‌ له‌شکری سواره‌ی نارده‌وته سه‌ر، که‌ مه‌به‌ست لێره‌ له‌ ناکاو و خێرایه! هه‌روه‌ها له‌مه‌ر گرتنی شارى نوسه‌ییین، ده‌نوسى: شه‌ر و کوشتاریکی زۆر دروست بووه^(۲)

به‌لام کى وه‌ده‌لى؟! خۆی له‌ راستیدا شارى (نوسه‌ییین) وه‌ک شارى (ئورفه) به‌سولج پزگار کراوه: وفتح (عیاض) نصیبین.. وفتح قردی و

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۴.

۲- هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

بازیدی علی مثل صلح نصیبین^(۱).

ههروهه ها سه بارهت به گرتنی شاری (ماردین) ده نووسی: (۱۷۶۶) کهس کوژراوه، نه مه له کتیبی (فتوح الشام) دا هاتوو، به لام گریمان پای (واقیدی) راسته؟! به لام ده بی نهو (۱۷۶۶) ه کی بووین؟ رومی داگیرکه، عه ربی جاشی پومی، یاخود کوردی ده ست به سه؟! ههروهه ها له لاپه ره (۲۲۶) ده نووسی: دواي مارویهك له گه مارۆدان، که هه لته شه و کوشتار پویداره (کی وا ده لی؟!) له لایه ن دانیشتون و له شکری عه ره به موسلمان ه کانه وه ناشتی نامه یه که به ستر له سه ره ه مان مه رج و بنچینه کانی ناشتی نامه ی (نورفه)، هه رچی شاری (سه رکانی- راس العین)، له پاش کوژرانی شه هریازی پادشای پۆم، حاکی شاره که به خۆی و نه حبار و خه لکی زۆری شاره وه موسلمان بوون.. خه لکی نه م شاره به پیچه وانه ی ناوچه کانی تر به ئاسانی پووین له نیسلام کرد، که چی له نه زه ری کاک شوان: "شاری سه رکانی له هه موو شاره کانی تری جه زیتر له دژی له شکری عه ره به موسلمان ه کان^(۲) به رگری کرد

نه م پایه ی کاک شوان له ژیده ره کۆنه کانه وه نه هاتوو، به لکو له (کارل بروکلمان) و (مسعود الخوند) وه رگیراوه؟!

پاش نه م کورته به راوردیه، نهوا تهواو ئاشکرا ده بی، که له شکری نیسلام هه ردوو هه ری می کوردستانی له ژیر دهستی ساسانی و رومی پزگار کردوو. زۆربه ی هه ره زۆری شاره کوردیه کانی به ره نگاری له شکری نیسلامیان نه کردوو، هه ره شه ریکیش پوی دابی له گه ل کورد

۱- بلاذری، ص ۱۸۰.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۲۷.

نه بووه، به لکو له گهل دهسه لاتی داگیر کهری ساسانی و رومی و دهره به گ
و ئاغای عهره ب و کورد بووه. ئهوانه وهك له پیشوو پونمان کرده وه ئه
عهره ب و کوردانه ی له ههندی جی به پالپشتی دهوله تی ساسانی و رومی
شهری لهشکری ئیسلامیان کردبی له پیناو کورد نه بووه، به لکو له پیناو
مانه وه ی حاله تی داگیر کردن بووه له کوردستاندا!

بابه تی پینجه م

چه مکی جزیه و پۆلی جزیه له رزگارکردنی کوردستان به ناشتی

نه یارانێ ئیسلام زۆر رافه بۆ "جزیه" دهکهن و وا پیشان ددهن، که "جزیه" جوړیک بێ له ماف خواردن و سزا و لیکدانهوهی ئیسلام له سهر بنه مایه کی ماددی. له راستیدا "جزیه" له میژووی فتوحاتی ئیسلامیدا رۆلێکی گرنکی بینیهوه، سهرهتا شیوازیك بووه بۆ پیکهوه ژيان و لیبوردهیی ئایینی، له پاشان قهبولکردنی یهکتر.

پیدقیه تهواو له چه مکی جزیه بگهین، ئینجا باس له کاریگهری وی بکهین به سهر پهوتی فتوحاتی ئیسلامی دا. ئه وه قلیه ته مه ده نییه ی ئیسلام له بونیادی کۆمه لگه دا فه راهه می هیناوه، ده گهر پیته وه بۆ ئه و لایه نه مه عریفیه ئازادیخوازی و مرو قایه تییه ی خودی ئیسلام خوی.

جزیه له زماندا واتای سزا ده دات، له کوردیدا پیتی ده گوتری "سهرانه" له ئینگلیزیش "poll tax".^(١) له ئه سلدا ئه م جوړه باجه له پیاوانی خاوه ن کتیبه ئاسمانییه کان به رامبه ر به سه ربازی نه کردن له له شکری ئیسلامدا وه رگیراوه، هه روه ها له به رامبه ر ئه و باجه دا، ده و له تی ئیسلام ده بی گیان و مالی ئه و که سانه له هه ره شه ی ناوخۆ و ده ره وه پیا ریژی. هه ر له سه ر ئه م بنه مایه هه ندی شه رعناس جزیه، یا خود سه رانه به "باجی

به رگری لی کردن یا خود داکوکی کردن" داده نین^(۱). هر له میژووش چه ندان جار پروویداوه، که سوپای نیسلام نه ییتوانییی به رگری له "ئه هلی ذمه" بکات جزیه ی لی وهر نه گرتوون، به لکو بوی گیراونه تهوه^(۲).

ابو یوسف، که له سه دهی دووه می کوچی ژیاوه و کتییکی پر به های، له سهر داوای خلیفه ی عبباسی هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳/ک/ ۷۸۹-۸۰۹ ز) داناوه^(۳)، بری ئه و (جزیه) یه ی دیاری کردووه به م شیوه یه:

"دهوله منده کان (۴۸) درهه میان دها، چینی ناوه پراست (۲۴) درهه م، کریکار و دهست رهنگینه کان (۱۲) درهه میان دها، ئهوسا هر (۲۴) درهه م یه ک دیناری عیراقی ده کرد" ئه هلی ذمه له سهریان نه بوو، نه زهکات بدهن، نه "صدقه" ش بدهن، به لام له سهر تاکی موسلمانان، که زهکات و صدقه بدات، زهکات له نیسلامدا زور گرنگه و پایه که له پایهکانی نیسلام، هر موسلمانن نهیدا و باوه پری به وه نه بی، که زهکات پایه که و ده بی بدری، ئه و له باز نه ی نیسلام در ده چی. کاتی خو ی له پاش وه فاتی پیغه مبه ر^ﷺ هندی هوز، که موسلمانیش بیون، ئاماده نه بوون زهکات به دهوله تی خهلافهت بدهن، بویه خلیفه ی نیسلام ئه بو به کری صدیق شه پری ئه و هه لگه پراوانه یان کرد. له پووی دراوی به وه، ئه وه ی موسلمانان له سه ری تی پیدا، به هیچ جو ری له گه ل سهرانه به راورد ناکری، ئه وه ی دوا یی به به راورد به زهکات و صدقه هیچ نه.

۱- هه مان سه رچاوه

۲- بنواره: أبو یوسف، الخراج، ص ۸۱.

۳- الخراج، ص ۶۹-۷۱.

له سه‌ر ئهم بڼه‌مايه، با زياتر له ماهيه‌تی سه‌رانه بکۆلینه‌وه:

۱- سه‌رانه به‌هايه‌کی مادی نيه به‌رامبه‌ر به‌بی باوه‌ری، له هه‌ردوو ژێده‌ره سه‌ره‌کيه‌که‌ی ئیسلام: قورئانی پي‌رۆز و فهرمووده‌کانی پي‌غه‌مبه‌ر ﷺ مه‌سه‌له رۆحی و مه‌عنه‌ويه‌کان زۆر له به‌ها مادديه‌کان گرینگتر هاتوون. به‌واتای له پوانگه‌ی ئیسلام، پزگارکردنی مړۆف له زوڵمی مړۆف به پله‌ی يه‌ک دی. ئیسلام موسلمانبوونی تاك و کۆمه‌لگا به‌گرینگتر ده‌زانى له‌و بېره پاره‌یه‌ی، که ئه‌هلی ذمه به "بيت المال"ی ده‌وله‌تی ئیسلامی ده‌دات. له کاتی خه‌ليفه عومه‌ری کوپری عبدولعه‌زیز والييه‌کی موسلمان له نامه‌یه‌که‌دا بۆ خه‌ليفه، ناروچه‌تی خو‌ی ده‌رده‌بېرى به‌وه‌ی، که ئه‌هلی ذمه موسلمان ده‌بن، ئه‌مه‌ش کار له ره‌وشی "بيت المال" ده‌کات. خه‌ليفه زۆر به توپه‌یی وه‌لامی ئه‌و والييه ده‌داته‌وه به‌وه‌ی، که موسلمانبوونی ئه‌و که‌سانه کاری ئیسلامه، نه‌ک سه‌رانه وه‌رگرتن، له‌و باره‌یه‌ش قه‌وليکی به‌ناویانگ ده‌لی: پي‌غه‌مبه‌ری ئیمه هاتووه بۆ رزگاری مړۆف و بانگه‌واز کردن بۆ راستیی، نه‌ک پاره کۆ بکاته‌وه^(۱).

۲- سه‌رانه سزایه‌ک نيه به‌رامبه‌ر به‌باوه‌ر نه‌بوون به ئیسلام^(۲)، له ئیسلامدا ئازادی دین و لی‌بوورده‌یی دینی شه‌نگستیکی گرنگی ئیسلامه. "لا اکراه فی الدین"^(۳)، ئیسلام که‌س ناچار ناکات به‌خورتی باوه‌ر به ئیسلام بێنی، چونکه مړۆف سروشتی ئیسه‌فه‌نجی هه‌یه، ئه‌گه‌ر به‌خورتی

1- Studies of Theology, p.153

۲- توماس آرنولد، الدعوه إلى الاسلام، ص ۷۹.

۳- سوڤه‌تی البقره نایه‌تی (۲۱۶).

بئ هەر، که ئەو گوشاره نەما، تاکەکە دەگەریتەوه بۆ باری خۆی. له میژووی نیسلامدا بەدەگمەن شتیکی ئەوتۆ پروویداوه، له نیو کورد دا، جولهکە و دیانە (مەسیحی) کان، که پیشتر ئەهلی ذمە بوونە، پەیتا پەیتا موسلمان بوونە. ئەوانە ئیستاش لەناو کورددا پێیان دەوتری "بن جو" بۆ جولهکەکان، "بن دیان" بۆ مەسیحییەکان. ئەو سەبارەت بەوانە، که موسلمان بوونە، بەلام بوونی ئەو هەموو مەسیحییە له کوردستان بەلگەیەکی دیکەیه لهسەر ناچارنەکردنی (ئەهلی ذمە) نیسلام قەبول بکات.

ئەمە و ئەگەر سەرانی سزا بوایه، دەبوو ئەو سزایە هەموو کەسیکی جولهکە و مەسیحی و زەردەشتی.. بگرتەوه، بەلام لهبەرئەوهی سەرانی سزا نیه، بۆیه له ژن و مندال و هەزار و پیاوانی ئایینی و پەککەوتە و ئەو کەسانە، که پیشتر زەنگین بوونە، له پاشان نەدار بوونە، وەرەدەگیرا، بەلکو تەنها لەو پیاوانە وەرەدەگیرا، که توانای کارکردنیان هەبوو لهگەڵ کارکردنیان هەژارن.

٣- سەرانی قەرز نەبوو بەسەر تاکەوه، ئەگەر مەوێک بەمردبوایه و سەرانی نەدابایه، برا و کوڕەکانی، نەدەبوو له بری ئەو پارەکه بدەن. هەروها ئەو بێر پارە له مال و مندال وەرەدەگیرا، لهمه زیاتر ئەگەر زەمییەك نەدار و پەککەوتە بوایه، له "بيت المال"ی دەولەتدا موچەى بۆ دەبرایهوه^(١).

٤- سەرانی له جیاتى پاڤه‌ی عەسکەری بووه، سەربازی کردن بۆ

١- سەرچاوه‌ی ژماره (١) و ژماره (٣).

دەولەتى ئىسلام، پایەكى گىرنگ بوو بۇ پاراستنى گيان و مالى
موسلمانان. ھەرودھا لە ھەمان کاتدا چەند سوپای ئىسلام بەھیز بوو،
(ئەھلى ذمە) زیاتر لە تەناھى دابوونە، بۆیە لەسەر ھەموو موسلماننىكى
خاوەن شیان پێدقیە سەربازى بکات، ئەوھى شیانى ھەبى و سەربازى
نەکات، نەك وەك باوەر پى نەبوون، بەلکو مژۆل بوون بەکارى خویمان، ئەوا
لە ھەندى سەردەمدا سەرانی لەو موسلمانانەش وەرگیراوە، کە سەربازیان
نەکردوو. کەوابى مەسەلەکە زیاتر پەيوەست بوو بەسەربازى نەکردن،
نەك سەرانی بەدەن بەرامبەر بەوھى، کە ھەر بى باوەر بن و "بيت المال"ى
دەولەتى ئىسلام تژی بى!

لە کاتى ولاتگىرى ئىسلامیدا سەرانی بوو ھۆى ئەوھى کۆمەلگایەكى
نوی دروست ببى، کاک شوان لە زۆر جى ئامازە بە جزىە دەکات و
واپیشان دەدات، کە ئەو سەرانیە زیاتر بۇ دەفەرەکانى دى بوو، ئەمەش
لە راستیدا ھیچ بنەچەى نیە، چونکە لە دەولەتى ئىسلامدا، کە لەسەر
بنەمای باوەر دامەزراوە جیاوازی قەومیەت و ناوچەگەرى، ھیچ بەھایەكى
نیە.

جار ھەبوو ھۆزىك، یان کۆمەلێك نەسرانی، ئامادەیی خۆى پیشان
داوہ بۆ شەپرکردن شان بە شانى موسلمانان بۆ بەرگریکردن لە سنوورى
دەولەتى ئىسلامى، لەبەر ئەوھ جزىەى لەسەر دانەنراوە، نمونەش بۆ
ئەمە (جەراجیمە) کانن کە لە نزىك ئەنتاکیە نیشتەجى بوون (ئاکنجى
بوون)^(۱)، ھەرودھا ھۆزىكى نەسرانى ئاکنجى لەسەر سنوورى باکوورى

ولاتی فارس پهیمانی دا به موسلمانەکانەکه له کاتی فتوحاتی ئیسلامی له سالی ۲۲ک، ئامادهیه خزمهتی سهربازیی بکات، بهرامبەر بهمهش جزییهی لهسهردانهرا^(۱).

ئهو باج و سهراڤهیهی وهردهگیری، ههر له دهولەت و پهروشی باش کردنی کۆمهڵگای ئیسلامی خهرج کراوه، ههر بۆ نمونه: زۆریهه دهقهری جهزیره به سولج و ئاشتی و دانی سهراڤه پزگار کران، ئهگهر به قسهی کاک شوان بی، دهبی سهركردهکانی موسلمانان له جهزیره زۆر زهنگین بوو بن. من تهنیا نمونهیهک دههینمهوه بۆ ئهوهی وهلامی کاک شوان بدهمهوه: (عومهیری کوپی سهعدی ئه نصاری ئهوسی) والی (جزیره)ی کوردستان و (حومص)ی سوریا بووه، له پاش رزگارکردنی جزیره، عومهیری کوپی خهتاب نامه ی بۆ نووسی، که ناوی ههژارهکانی ناوچهکه ی بۆ بنووسی، عومهیری ئه نصاری والی جهزیره ی کوردستان، خۆی یهکی لهو ههژارانه بووه، کاتی عومهیری کوپی خهتاب ئهوه دهزانی سهردیناری بۆ دهئیری، ئهویش ئهوه سهردینارهش بهسهرخه لکی ههژاری ناوچهکه دابهش دهکات.. ههر ئهوه والیه ناوچهکه له رۆمانهکان دهسینیتهوهو دهیداتهوه کوردان!^(۲)

وهک وتمان سهراڤه شیوازیکی نوێ له بهرژهوهندی ههموو لایهک و، له بهرژهوهندی ئیسلام دا بوو، چونکه ئهگهر مهسیحیهکان شهپرین بکردبوایه، بینگومان موسلمان دهکوژران، خهلیفه ههردهم دهیگوت گیانی

۱ - الطبری، مصدر سابق، ج ۱، ص.

۲ - حسنه محمود، ل ۱۲۳، بلاذری، ص ۱۸۰.

موسلمانان له لام گرښنگره له دهسكهوتى ماددى.

ههروهها چهند زياتر خوښ له نښان ههردوو لا برېژتابايه پرژهى به موسلمانبوون درهنگتر دهبوو. ئيسلاميش موسلمانبوونى مروڤ به پيښښهكى زوو دهزانى، له بهرژهوهندى نا موسلمانهكانيش دا بوو بهوهى گيان و مال و مولكيان له كارهساتى شهپر رزگاريان بوو. لهو پيودانگهوه دهكرى بلښن: سهراڼه گهپانهوه بوو بو عهقلى مهعريفى و دايهلوك و پيگهوه ژيان و لهيهكتري حالى بوون.

دهولهتى ئيسلام ههتا لهبهرايى شاندى بو يهزگوردى ساسانيش نارد، كه ئيسلام قهبول بكات، ياخود سهراڼه بدات، ئهگهر ئهو دووه نهكات، با ئامادهبى بو شهپر. بهواتاي ههتا دهرفهتى عهقل بووبى، ئيسلام پهناى نهبردوته بهر شهپر، بهحوكمى ئهوهى له كوردستاندا زهردهشتى و مهسيحى و جولهكايهتى ههبوو، بويه دهرفهتى عهقل زياتر لهئارادا بوو، ههه بويهش ههموو ميژوونووسانى ئيسلام باوهپريان وايه كوردستان به تايييهتى دهقهري جزيره به ناشتى و سولج له دهسهلاتى رومانهكان پاككراوتهوه، كورد بهخوھيشتنى خوڤى قوناغ به قوناغ، ئيسلامى قهبول كردووه. ئهو پاستيهش له تهواوى ژيډههه ميژوويهكاندا تومار كراوه. رزگاركردى شارى ئورفه و پهيمانى ئورفه، كه لهسهر بنهمايهكى ئاييڻى دارپژراو بوو؛ سهراڼه بهشيك بووه لهو پهيمانه و له ئاكام زۆربهى ههه زۆرى شارهكانى دى دهقهري جهزيرهى كوردستان رزگاركران ههروهها زۆربهى مهسيحى و جولهكه و كوردهكان موسلمان بوونه و لهناو كوردا بهبن ديان و بن جو ناسراون، ئهو موسلمانبوونهش له پيښاو پزگاربوون له

"جزیه" نیه وهك كاك شوان بۆی دهچی، بهلكو پروفیسۆریکی وهك (ول دیورانته) دهنووسی: موسلماننهكان چاكتر بوون له پۆم و فارس و، ههلویتیان نهرم بووه له بهرامبهر جولهكه و مهسیحیهكان^(١). ئهگهر وانهبی خۆ ئهگهر جولهكه و مهسیحی و کورد له ترسی جزیه بپانه موسلمان، باریان گرانتر دهبووا كه موسلمان بوون، دهبوو وهك ههر موسلمانیکى دى زهكات و سهدهقه بدهن، بپری پارهى زهكات و سهدهقهش زۆر زۆرتر بووه له بپری پارهى سهراڤانه!! ئهمهش ئهوه دهگهیهنى وهك بلیى كاك شوان بهشیوازیکی دۆنادۆن گهراپیتهوه بۆ میژووی چوارده سهده بهر لهئیستا و دلی ئهوه جولهكه و مهسیحیه کوردانهی پشکنی بی بۆ ئهوهی ئهوه واهیمهی خۆی بسهلمینی. ئهمه له لایهك، له لایهکی تر كاك شوان، دهبی بزانی بپری پارهى زهكات زیاتره له بپری پارهى سهراڤانه، جا ئهگهر مهسهله مادده بی، دهبوو ههرگیز ئهوه کوردانه موسلمان نهیان!!

ئهگهر مهسهلهی ترسی "عهربهكانیش" بوایه، دوباره له پاش نهمانی خهلافهتی راشیدی و دهولهتی ئهمهوی و عباسی، کورد جاریکی تر ههموو ههنگهراپانهوه سهر زهردهشتیهت و ئاگر پهستی و جولهکایهتی و مهسیحیایهتی!!

بابهتی شه شههه

هۆکاره کانی هه لگه پانه وهی شار و شاروچکه کوردیه کان

كاك شوان له لاپه ره (۲۳۶) مه تا (۲۴۱) بانگه شهی بهوه دهكات، كه هۆكاری ئایینی و سیاسیی و كولتوری و شارستانی و ئابوری و كۆمه لایه تی، پۆلی خۆیان بینیه وه له هه لگه پانه وهی كورد له دژی دهسه لاتی خه لافهت. پێش هه موو شتی، هیچ ژێده رێك له ژێده ره سه ره كیه كانی میژووی ئیسلامیدا باس له شتی ئاوا ناكه ن، بۆیه كاك شوان خۆیشی جورئهت ناكات هیچ شتی ته ئویل بكات له هۆكاری گیانی و ئایینی ده نووسی: "كه كورد بهر له ئیسلام (زه رده شتی) و (مه سیحی) بوونه ^(۱). ئه م دوو دینه ش به دینی كورد ناو ده بات وهك ده نووسی: ئاینه كانی كورد ره گیتی میژووی و گیانی و كۆن و قوولیان له ده روونی خه لك دا هه بوو ^(۲). هه رچی ئیسلام بوو وهك ده نووسی: "له زۆر لایه نه ره نامۆ بوو به پێكهاته ی كولتوری و گیانی كۆمه لگای كوردی، بۆیه ئه م هۆكاره، كاردانه وه یه کی گرنگی لای جه ماوه ری شار و شاروچكه كوردیه کان دروست كرد و بوو به به شێك له هۆكاره كانی راپه رین دژی ده وله تی خه لافهت ^(۳). ئه گه ر زه رده شتی و مه سیحی به دینی ئاسمانی مابان، ده بوو په یه ره وكه رانی ئه م دوو دینه زووتر موسلما ن بان، نهك وهك عه ره ب درهنگ موسلما ن بان، له (ئافیه ستا) و (ئینجیل) دا باسی هاتنی پێغه مبه ری ئیسلام كراوه، بۆیه هه رسی دین له رووی عه قیده وه یهك پێكهاته ی عه قیده یی پێكده هێنن، به لآم وهك پێشتر

۱- شوان عوسمان، كوردستان و پرۆسه ی به نيسلام كردنی كورد، ل ۲۳۶.

۲- سه رچاوه ی پێشوو، ل ۲۳۶.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۳۶.

باسمان کرد، زهردهشتی و مهسیحیهتی سهردهمی هاتنی ئیسلام، ئایینی ئاسمانی نهبوون، به لکو "دینی رهسمی دهولت" بوون و، تهنها له پاره‌ی دهسه‌لاتی ساسانی و رۆمانیدا بوون. له‌مه‌ش زیاتر زهردهشتی ببوه (مه‌جوس) (ئاگر په‌رست)، هه‌رچی مه‌سیحیه‌ت بوو له‌ناو خودی خۆیدا تووشی هه‌قدژی ببوو، ئه‌مه‌و بته‌پرستی به‌شیکی گرنگی پیکهاته‌ی کهلتوری گهلانی ئییرانی بووه و، کورد زۆر دره‌نگ په‌په‌ره‌وی زهردهشتیه‌تی کردووه^(١). له‌ نه‌زه‌ری ئیمه‌ هۆکاری ئایینی و گیانی، هۆکاریک بووه بۆ په‌په‌ره‌کرانی ره‌سه‌نی زهردهشتیه‌ت (نه‌ک مه‌جوسی) و مه‌سیحی، (نه‌ک گاوری)، که‌ چاوه‌پێی ئیسلام بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی له‌ دهسه‌لاتی دینی و قه‌ومی ساسانی و رۆمانی پزگاریان ببی. هه‌یچ ژێده‌ریک ئاماژه‌ بۆ ئه‌و هۆکاره‌ ناکات، که‌ کورد له‌ درژی خه‌لافه‌ت "راپه‌ڕین" به‌ لکو له‌ دهسه‌لاتی ساسانی و رۆمانی راپه‌ڕیون!

له‌ هۆکاری سیاسیدا شتی ده‌نووسی، که‌ له‌ هه‌یچ ژێده‌ریک نه‌ک باس نه‌کراوه، به‌ لکو ئاماژه‌شی بۆ نه‌کراوه، کاک شوان بانگه‌شه‌ی ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ "زۆریه‌ی شار و شارۆچکه‌ کوردیه‌کان، چ ئه‌وانه‌ی که‌وتبوونه‌ نیو سنوری ده‌وله‌تی ساسانی، یان ئه‌وانه‌ی که‌وتبوونه‌ نیو سنوری دهسه‌لاتی ده‌وله‌تی رۆمی بیه‌زه‌تی جوړیک له‌ سه‌ره‌به‌خۆیان بۆ خۆیان هه‌نابوه‌ دی"^(٢)، کاک شوان، ئه‌گه‌ر دهسه‌لاتیکی کوردی له‌ هه‌ردوو به‌شی کوردستان سه‌ره‌به‌خۆ بووبی و خاوه‌ن دینی خۆی بی، ده‌بی له‌ سه‌ر چ بنه‌مایه‌ک دهسه‌لاتی ده‌وله‌تی ساسانی له‌ هه‌ولێر به‌رگه‌ی مێر نشینه‌که‌ی قه‌رده‌اغی نه‌گرتبی؟! قه‌رده‌اغ، که‌ له‌ دهسه‌لاتی مه‌جوسیه‌تی ساسانی هه‌لگه‌پراوه، خۆی و مێر نشینه‌که‌ی

١- په‌شاد میران، په‌وه‌شی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستاندا، ل ٢٦.

٢- شوان عوسمان، ل ٢٣٧.

بوونه قوربانى!

به لّام نه گهر مهبهستى كاك شوان له ئاغهيهك، دهره به گيگ، ياخود مولكداريگ له شارپكى كوردى له ژيتر ئالاي ساسانى، ياخود رۆمانى دهسه لاتيگى ناوخويى بوخوى پيگهينابى، هر له سهر دينى ساسانى، ياخود رۆمانى بى و باج و سهرانهى له خهلكى وهرگتبي و به دهولهتى ساسانى، ياخود رۆمانى دابى، ئهوا له ميژوودا دياردهى وا ههيه، به لّام عهره بيش بهر له ئىسلام لهم جوړه دهسه لاتانه بى بهش نه بوونه. ئهوه تا دهولهتى مهنازيره و غهساسينه و ميرنشيني ته دمور و الحضر له ميژوودا زور باس كراون.

عهره ب له پيش ئىسلامدا دهسه لاتيگى سياسى و دينى به ميژيان له نيمچه دورگه عهره بيدا هه بووه، (بازاپى عهكان) يش به شيك له ميژووى كهلتورى عهره بى پيگدهيني، به لّام ههركيز دهولهتى ساسانى و رۆمانى ئهوه دهره ته يان به كورد نه داوه خاوهن دهسه لاتى سياسى و دينى و كهلتورى خويان بن. كاك شوان له لاپه ره (۲۳۸) مهبهستى خوى له مهر ئهم هوكاره دهخاته پوو و دهنووسى: " .. ئه مه بروه هوى له دهست دانى دهسه لاتى نيوخويى و نيمچه سهره خوڤيه كانيان".

به لّام راستى ته واو؛ پيچه وانهى ئه مه يه، چونكه كه له شكرى ئىسلام هاته كوردستان وهك (طبري) و (ابن الاثير) و (به لازرى) .. دهنووسن، له زور شوين كورد كراون به سهردارى شاره كانيان، به واتاي پرۆسه ي به ئىسلام بوونى كورد هوكارىك بووه بۆ دروست بوونى كيانيكى كوردى ئىسلامى^(۱)!

۱- كاك شوان خوڤشى باسى مير قوباد دهكات، كه بۆته سهردارى هه لوان، به لّام وادياره كاك شوان كه باسى شتيك له شوتنيك دهكا له بيري دهچى له شوتنيكى تر چى نووسيوه!

كورد و عەرەب پىش ئىسلام له نەزەرى ئىسلام خاوەن كەلتورىكى جاھىلى بوون. له قورئاندا باسى ئەو ھاتوو كە كۆچەرەكانو رەوئەندەكان، دواكەوتوون، بە بەراورد لەگەڵ شارىيەكان كافرتو و دووپو ترن. ئەگەر بەشىك له كۆمەلگای عەرەبى كۆچەرى و رەوئەند و دەوارنشین بووبن (كە وابوون)، كوردیش بە قەولى پەشاد ميران، كۆچەر و شوانكار و چىايى بوونە^(۱). له نەزەرى كاك شوان فاكتەرى كولتورى و شارستانی، پۆلى خوئى بينیو له ھەلگەپانەوئەى كورد (كە شارستانی بوونە) له دژى دەسەلاتى خەلافەت، (چونكە عەرەبەكان دەوارنشین بوونە!) لێرەدا كاك شوان كاریگەرى ئىسلام لەسەر ھەرز و رەفتارى عەرەبە مۇسلمانەكان دەسپێتەو، بەلكو واپیشاندەدات، كە عەرەبەكان "ئىسلامیان" بۆ بەرژەوئەندى عەرەبایەتى قورخ كردو.

ھیچ كەس ناتوانى نكولى لەو بكات، كە ئىسلام شۆرشىكى عەقیدەى و ھەرزى و كەلتورى گەنگى لەنێو مۇسلمانان بەرپا كردو و، بەسەر كەلتورى رەوئەندى كۆچەرى زالى بوو و، عەقلىيەتىكى مەعریفى شارستانی دامەزراندو. ھەر ئەمەش واى كردوو بەئاسانى قەبولى ئەو دەسەلاتە – ھابىلىيەى – ئىسلام بكات و بېیتە بەشىك له ئوممەى ئىسلامى. كاك شوان له پوانگەى رافەى ماددى بۆ مێژوو، ھۆكارى ئابوورى دەكاتە ھۆكارىك بۆ بڵاوكردنەوئەى ئىسلام له دەرەوئەى نيمچە دوورگەى عەرەبى، وەك بلىى ئىسلام ھاتوو باجىكى زۆرى بەسەر كورددا سەپاندو. كوردیش كە دەرەفتى بۆ رێكەوتو بۆ لاڤەردنى ئەو بارگەرانىيە، لە دژى ئىسلام راپەرپو! ئەمە ھەر راي كاك شوان نى، بەلكو پىش ئەو، رۆژەلاتناسەكان زۆر زوو ئەمەيان وروژاندو. ھەرەھا رەفیع ساير و (ج. كوردق) ئەمەيان دوبارە

کردۆتەوه، بۆیه ئەوهی کاک شوان (تەقلیدی تەقلیدە!)، لە کۆن و نویی دا باج هەبووه، بەلام باجی ئیسلام لەسەر هەندی مڕۆڤ بۆ بەرژەوهندی مڕۆڤه پیویستەکان و دەولەتی ئیسلامی بووه، کە رەمز و مائی هەموو موسلمانیکە، ئەمڕۆ لە ئەوروپا زۆر دەولەت لەسەر باج tax دەژین و مەسەلە ی باج بە دیاردەیهکی شارستانی دادەنێن!!

هەروەها کاک شوان بانگەشەیی ئەوه دەکات گوایه لە نەزەری عەرەبه موسلمانەکان عەرەبایەتی لە پیش ئیسلامەتی بووه بۆ یەکسانی غەیره عەرەب، بۆ نمونە کورد، "ئەگەر موسلمانیش بیان هیچ شتیکی ئەو توێ نەدەگۆڕی، بەلکو دەبوايه عەرەب بیت بۆ ئەوهی ریز و حورمەت و تایبەتمەندیاتی نابوری و رامیارشت هەبیت^(۱)، میژووی رەگەز پەسەندی هیندە کۆن نیه، هەروەها عەرەبایەتی هیندە پەسەند نەبووه، تاکو عەرەب شانازی پیوه بکەن، جا عەرەبه موسلمانەکان بەچ پیوهریک لەسەر ئەو مەسەلەیه کاریان کردووه؟! من لەوانە نیم، میژووی مڕۆڤایەتی بە پیروژ ببینم، مادام میژوو مڕۆڤکردە بی، حەتمەن چاوهڕینی شتی جیاوازی ئی دەکری، کەوابی خودی مەسەلەکه پڕژەیییه و مۆتەلق و پەها نیه. ئەو عەرەبه موسلمانانە ی لە سوپا و کارگێری ئیسلامیدا کار بە دەست بوون، لە میژبوو لە نەفامی عەرەبیاتی شورابوونەوه، ئەوانە ی هەر لە بازەنی ئەو جاهیلیهتە دا بوون، هیچ پله و پایەکیان نەبووه، لەم پڕووش هیچ ژێدەریک نیه باس لە ناکۆکی و ململانی و شەڕی بکات، کە لەسەر بنەمای "عەرەبایەتی-کوردایەتی" لە دەولەتی خەلافەتی ئیسلامیدا بەرپا بووبی!!

چەند سەرنجىك لەبارەى ھەلگەرانەووە راپەرپىنى شارو شاروچكە كوردىيەكان

بەر لە ھەموو شتێ "ھەلگەرانەووە" و "راپەرپىن" دوو دیاردەى سروشتى ھەر کۆمەلگەىھىكى نیتوان چەند دەسەلاتىك و پر لە ململانێن. عەرەب پێش كورد لە دەسەلاتى خەلافەت ھەلگەرانەتەووە، لە پال ھەلگەرانەووەش بانگەشەى "پێغەمبەرایەتیشیان" كردووە، لەو دەقەرەى خۆیان دەسەلاتىكیشیان بۆ خۆیان پێكەووە ناو، دەبى ئەوانە بۆچ ھەلگەرانەووە؟ خۆ ئەگەر مەسەلە "قەومى" بى ھەردوولا عەرەب بوونە؟! ئەو جوړە ھەلگەرانەووەش درىككى كوشندە لە "یەكێتى نەتەوہیى" دەدەن؟! ئایا ھۆكارى دینى و سیاسى و ئابوورى و كۆمەلایەتى و فەرھەنگى –كەلتورى لە پال ئەو ھەلگەرانەووە دابوونە؟! ئەرئ كێشەىھىكى مەعریفى و ھزرى لەگۆرئ دابوو، یاخود مەسەلەكە ھەمووى كەلكەلەى دەسەلات بوو؟!؟

لە سەردەمى "فتوحات" دا زۆربەى ئارىشەكانى ئەوسا لە چوارچێوەى دەسەلات دابوون، لەناو خودى ھەردوو دەولەتى ساسانى و پۆمانیدا چەندەھا كێشە لەئارادا بوون، زۆربەى ھەرە زۆرى لە دەسەلاتخوای زیتەر نەبوون، ئەرئ لە ئەسڵدا شەرى چەند سەدەى ساسانى و پۆمانى دینى و نەتەوہیى بوو، یاخود پاوانخوای دەسەلاتى عەسكەرى و جوگرافى بوو؟! بابزانین ئەو دیاردەىھە لە دەقەرەى كوردیدا چۆن بوو. لە بەرایى وتەمان ھەندئ نوسەر بانگەشەى ئەو دەكەن، كە دەولەتى ساسانى دەولەتىكى كوردى بوو، كەسانى وەك كاك (شوان) یش بانگەشەى ئەو دەكەن، كە

کورد له ناو دهمسهلاتی ساسانیدا پیگهیهکی سیاسی و ئیداری و دینی هه‌به‌بووه، به‌شداری کوردیش له له‌شکری ساسانی به‌شیک بووه له سه‌روه‌ری کورد، وه‌ک بلیێ نه‌مانی ده‌وله‌تی ساسانی له‌نه‌زه‌ر کاک شوان به‌کاره‌سات و نه‌هامه‌تی به‌سه‌ر کورد دا شکاوه‌ته‌وه، بۆیه که دهمسه‌لاتی ساسانی‌ش له ده‌قه‌ره‌که‌دا نه‌ماوه، هه‌ر کورد به‌ره‌نگاری له‌شکری ئیسلام بۆته‌وه؟!

له‌مه‌ش زیاتر، کاک شوان هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی کورد له دژی دهمسه‌لاتی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت وه‌ک هی عه‌ره‌به‌کان، تاک ره‌هه‌ند نابینی، به‌لکوبه عه‌قلیه‌تی ئهم‌ڕۆ "شرۆڤه" ی ئهو پوداوانه ده‌کات!

هه‌لگه‌رانه‌وه له‌دهمسه‌لاتی تازه دیارده‌یه‌کی نا سروشتی نیه، هه‌ری‌می کوردی به به‌راورد له‌گه‌ڵ هه‌ری‌می عه‌ره‌بی زۆربه‌ی به‌ناشتی و سولج پزگار کراوه. له هه‌ری‌می کوردیش دوو دهمسه‌لاتی مه‌زن هه‌به‌بون، هه‌ردووک و‌لاتی کوردیان کرد‌بووه به‌شیک له سترا‌تیژیه‌تی خۆیان. هه‌لکه‌وته‌ی جوگرافی کوردستان گرنگیه‌کی جیۆپۆلیتیکی له‌ دوربانی ده‌وله‌تی ساسانی و رۆمانی دا هه‌به‌بووه، بۆیه چه‌ند فاکتهری کورد رۆلی خۆی ببینی له مملانی ئیس‌لام-ساسانی، ئیس‌لام-رۆمانی، مه‌سه‌له‌که به به‌رژه‌وه‌ندی ساسانی و رۆمانی ته‌واو بووه، جا چه‌ند دهمسه‌لاتی رۆمانی یاخود ساسانی له‌و ده‌قه‌رانه‌ی کوردیدا نزیک بووبن، توانیویانه ئاریشه و په‌شیوی له ده‌قه‌ری کوردیدا به‌ریا بکه‌ن. کاک شوان خۆیشی ناتوانی نکوولی له هه‌ندی له‌و پوداوانه بکات، بکه به‌پاڵپشتی دهمسه‌لاتی رۆمانی، یاخود ساسانی بووه، له میژووی مملانی ساسانی-رۆمانی، هه‌ری‌می ئهرمینیای خاڵیکی گرنگی مملانییه‌که بووه هه‌ر، که ساسانییه‌کان به‌هیز

بوونە، دەولەتییکی سەر بە خۆیان لەوێ دامەزراندووە، بەلام هەرکە لاواز بووینە، رۆمانیەکان دەر فەتیان وەرگرتوووە پیاویکی خۆیان کردۆتە سەرداری ئەو هەریمە. وێرایی کێشەیی سیاسی، زەمەنیک ناکۆکی دینی - یش بۆتە فاکتەریکی مەملەنێی هەردوولا، هەرکە ئەو هەریمە کەوتە بەر دەست لەشکری ئیسلاام، بەحوکمی ئەوێ هیشتا پیاوانی پۆم لە هەریمە کەدا هەبوون، کە زۆریەیی مۆلکداری هەریمە کە بوون، هەروەها بنەماکانی ئیسلاام تەواو بنجی خۆی دانەکووتا بوو، بۆیە هەریمی ئەرەمینیا بەهاوکاری دەولەتی رۆمی بیزەنتی لە دەسلەلاتی دەولەتی خەلافەت راپەرین و توانیان بۆ ماوەیەک سەر بەخۆ بن. ئەمەش پتر کاریگەری ئایینی و پامیاری لە پشتەووە بوو^(۱)، هەرچی هەریمی فارس و ئەهواز، کورد لەو دوو دەر فەرەدا بەشیکی نەبوو لە پێکەتەیی کۆمەڵگەیی مەدەنی ئەو دوو هەریمەدا، بەلکو دەر وەرنشین و کۆچەر بوو. میژوونووسان دەنووسن، کە لە هەریمی فارس چوار (یان پێنج) زۆمی کورد هەبوونە و هەروەها ھۆبەیی (گەرەکی) کوردیش هەبوون، ئەوانە زیاتر لە ژێر کاریگەری دەولەت دابوونە، بەرژەوێندی سەرۆک قەبییلە و سەرداری ھۆبەکان (نەک تاکی کورد) لەگەڵ بەرژەوێندی دەولەت دا بوو، دوور نییە زۆریەیی ئەو کوردانەیی لە لەشکری ساسانییدا بوون، کە لەنەزەری کاک شوان پێکەتەیی سەرەکی لەشکری دەولەتی ساسانی بوون^(۲)، هەر کوردەکانی ئەو زۆم و ھۆیانە بووین.

هەرچی ئەو پوداوانەن، کە لەکاتی فتوحات و ماوەیەک دواي فتوحات

۱- شوان عوسمان، ل، ۲۴۹.

۲- شوان عوسمان، ل، ۱۵۰.

پویانداوه، هیچ نه‌گهریکی سیاسی و ئایینی و کهلتوری و ئابووری له دواوه نه‌بووه، به‌لکو، که له‌پووداوه‌کان ورد ده‌بینه‌وه زیاتر کیشیهی که‌سیی و به‌رژه‌وه‌ندی مولکداره‌کان بووه، له هه‌ندی ئه‌و پووداوانه کاک شوان پشت له زۆربهی ژێنده‌ره‌کان ده‌کات، پشت ته‌نها به‌و ژێنده‌ره ده‌به‌ستی، که له به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌و دابی، هه‌ر بۆ نمونه ده‌رباره‌ی "هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی" شاری هه‌مه‌دان ده‌نووسی^(١) "زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌کان) له‌سه‌ر ئه‌وه کۆکن که شاری هه‌مه‌دان راسته‌وخۆ دوا‌ی شه‌ری نه‌هاوه‌ند، له ٢١/٦٤٤ز دا له لایه‌ن له‌شکری عه‌ربه‌ به‌ موسلمانه‌کان گه‌راوه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا چه‌ند سه‌رچاوه‌یه‌ک باس له‌وه ده‌که‌ن، شاری هه‌مه‌دان سا‌لی ٢٣/٦٤٤ز، و سا‌لی ٢٤/٦٤٥ز گه‌راوه‌ته‌وه، نه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، که هه‌مه‌دان دوو جار دژی عه‌ربه‌ به‌ موسلمانه‌کان راپه‌ریوه، به‌لام هه‌ردوو جاره‌که خراوه‌ته‌وه ژێر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت.^(١)!

سه‌باره‌ت به هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شاره‌کانی هه‌ریمی جزیره‌ی کوردستان، کاک شوان به ئاره‌زووی خۆی که‌وتۆته شه‌روقه کردنی روداوه‌کان، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش له زۆرجی ناتوانی نکولی له‌و راستیه‌یه بکات، که هه‌ر کیشیه‌یه‌ک له هه‌ریمه‌که‌دا به‌رپا بووبی ده‌ستی رۆمه بیه‌زهن‌تی‌یه‌کانی له پشته‌وه بووه. له‌و به‌شه‌دا باسی شه‌ش شار ده‌کات و ئه‌وه‌ی "ئۆرفه" به "راپه‌رین" حسیب ده‌کات و (نامه‌د) و (شمیشات) و (مه‌لاتیه) و (ده‌قه‌ری موسل) به هه‌لگه‌رانه‌وه، ئه‌وه‌ی (شاره‌زووریش) به (چش).

هه‌موو سه‌رچاوه‌کان له‌سه‌ر ئه‌وه کۆکن، که شاری "ئۆرفه" به‌سولج له‌گه‌ڵ موسلمانه‌کان ریککه‌وتون، هه‌تا کاک شوان خۆیشی دان به‌و ریککه‌وتنه دا ده‌نی، ته‌نانه‌ت سه‌رکرده‌ی موسلمانان له‌ناوچه‌که نه‌چۆته

كه نيسه‌ی شاره‌كه‌ش، كه‌چى كاك شوان قسه‌ی (به‌لازرى) له (فتوح البلدان-ل ۱۸۰) و (قدامه بن جعفر) له (الخراج و صناعة الكتابة-ل ۳۱۲) و رافه ده‌كات، وهك بلیى شاره‌كه پيشتر له پووی عه‌سكه‌رییه‌وه گیراوه و خه‌لکه‌كه له دژى نه‌وه ده‌سه‌لته راپه‌ریون و جارىكى تر موسلماننه‌كان شاره‌كه‌يان گرتوته‌وه! كاك شوان ده‌لی: "هه‌ندى له سه‌رچاوه‌كان راپه‌رىنى شاره‌كان به (تكفير) له قه‌لهم ده‌دهن"^(۱)، هه‌ر كاك شوان له هه‌مان لاپه‌رده‌دا پیتی سه‌یره، كه چۆن "سه‌رچاوه‌كان باسى كاردانه‌وه‌ی توند و تیژى له‌شكرى عه‌ربه‌يه موسلماننه‌كان به‌رامبه‌ر دانیشتوانى نهم شاره‌ناکه‌ن"^(۲)، كاك شوان ده‌زانى بوچی باس ناکه‌ن، چونكه دانیشتوانى شارى ئۆرفه هه‌یج "راپه‌رىنىکیان" له دژى له‌شكرى ئیسلاام نه‌كردوه، جا چۆن له‌گه‌لیان توند و تیژین؟!

له باسى "هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی" شارى (ئامه‌د)یش كاك شوان ده‌نووسی: له‌گه‌ل ته‌وه‌ش دا ده‌شێ ده‌ر نه‌غامى ئۆرفه و شاره‌كانى هه‌رىمى جه‌زیره و شارى نامیدیش هه‌لگه‌پايتته‌وه و، یاخود له‌سه‌رده‌مىكى له‌ دواتردا راپه‌رى بن.^(۳)

كاك شوان، ئه‌مه‌ میژووه، نه‌ك "پیشبینى" بى‌ بنه‌ما، نه‌گه‌ر شتىكى ئاوا رویدا، هه‌تمه‌ن سه‌رچاوه‌كان باسیان ده‌كرد و ده‌رفه‌تییان به‌تۆ نه‌ده‌دا تۆ پیشبینى بکه‌ی!! بیگومان هه‌لگه‌پانه‌وه و راپه‌رىن روینه‌داوه، جا چۆن باسى بکه‌ن.. ده‌بى ئه‌وانیش وه‌ك تۆ بکه‌ن واز له‌ نه‌كادییمه‌ت بینن و راپه‌رىن و هه‌لگه‌پانه‌وه له‌واهییمه‌ی خویان به‌رپا بکه‌ن؟!

له "هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی" شارى "شمیشات" ده‌نووسی: "به‌ بزچوونى ئیمه

۱- شوان عوسمان، ۲۵۰.

۲- سه‌رچاوه‌ی پیشوو، هه‌مان لاپه‌ره.

۳- شوان عوسمان، ۲۵۲.

هۆکاری پامیاری کاریگهري راستهوخوی هه‌بووه، چونکه هه‌وسنووری (بیزه‌نته) بووه و هانی داوه، هاوکات ماوه‌یه‌کی دووریش نه‌بوو، که له ده‌ست پۆمه‌کان ده‌رچوو (۱).

له باره‌ی هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی مه‌لاتیه ده‌نووسی: "ده‌وله‌تی رۆمی بیزه‌نتی هاوکاری و کۆمه‌کی نه‌ده‌کردن." (۲) به‌بۆچوونی کاک شوان ده‌وله‌تی رۆمی بیزه‌نتی پشتگیری هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی شاری شمیشتاتی کردووه، به‌لام هاوکاری و کۆمه‌کی شاری مه‌لاتیه‌ی نه‌کردووه!

کاک شوان، ده‌بی له‌بهر چی بووی؟ چۆنه ئه‌مجاره شتیکی تر "پیشبینی" ناکه‌ی؟

کاک شوان له‌مه‌ر هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی "ده‌قه‌ری موسل و شاره پیوه‌سته‌کانی" ته‌نیا باسی شاری موسل ده‌کات. له‌باره‌ی هه‌لگه‌پانه‌وه‌ی شاری موسل‌یش ته‌نیا رای "دو نووسه‌ری نوی" نه‌ک میژوونووسانی نیسلامی ده‌هینیته‌وه، له‌سه‌ر رای ئه‌وان "گومان" یك دروست ده‌کات ده‌لی: له‌وانه‌یه‌! موسل دووجار گیرایی! هه‌رچی (واقیدی) یه‌ باسی په‌شیمان بوونه‌وه‌ی حاکیمی نوی موسل ده‌کات، نه‌ک خه‌لکی موسل!

له‌ باره‌ی (ده‌قه‌ری شاره‌زوور) کاک شوان (راستییه‌کی تال بۆخوی!) تۆمار ده‌کات و ده‌نووسی: "هه‌رچه‌نده سه‌رچاوه‌کان باس له‌وه ناکه‌ن، که ده‌قه‌ری شاره‌زوور له‌ ده‌سه‌لاتی عه‌ربه‌یه موسلمانه‌کان هه‌لگه‌پایته‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش دا تاماوه‌یه‌کی دره‌نگ نه‌یان‌توانی به‌ته‌واوی ده‌ست به‌سه‌ر ئه‌و ده‌قه‌ره‌ دابگر و ده‌سه‌لات و ئاینی خۆیان‌یان به‌سه‌ردا به‌سه‌پتن." (۳)

۱- سه‌رچاوه‌ی پیشوو، هه‌مان لاپه‌ره.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۵۳.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۵۴.

ئهری کاک شوان، بهراستی سهرچاوهکان باسی راپهپینی دهقهری
شارهزور ناکهن، یاخود چونکه راپهپینهکه له دژی دهسهلاتی دهولتهتی
ساسانی بووه، نهک دهسهلاتی دهولتهتی خهلافهت، بویه تو ئامازهی
پیناکهی؟! کاک شوان، راپهپینی دهقهری شارهزور یهکی لهو راپهپینهیه
له دژی داگیرکهری ساسانی، نهک سهرچاوه کۆنهکان، بهلکو نوییهکانیش
ئامازه بهوه دهکهن، که کورد زور نارهحت بوونه له دهست دهولتهتی
ساسانی؟!

ههروهها ریزدار عهبدولحهמיד حسین له (الفتح الاسلامی فی العراق و
الجزیره) (ل ۱۷۷ و ۱۳۱) دهنووسی: ئهوانهی ناسراون به "هومرای دیلم"
ئهو سهریازه کوردانهی لهشکری ساسانین و له دژی دهولتهتی ساسانی
راپهپیون، نهک پالپشتی لهشکری ساسانی بوونه، وهک تو دهلیی.
ههروهها د. عبدالله موستهفا هر لهههمان سهرچاوهدا ئهو راستیییه له
بارهی بیزاری سهربازانی کورد له لهشکری ساسانی دا دهگوازیتهوه.^(۱) له
ئاکامیش ئهو کوردانه پهیهوندیان به سوپای عهربه موسلمانهکانهوه
کردووه و بوونهته پالپشتیکی بههیزی نیسلام، هر له ریگای ئهوانهشهوه
پروسهی ولاتگیری به ئاسانی مهیسهر بووه.

کاک شوان، تو باسی ئهکادیمییهت و میتۆدی تووژینهوهی میژوویی
دهکهی، دهبوو باسی ئهو راپهپین و ههلگهپانهوانهشت بکردبا، که له دژی
دهسهلاتی ساسانی و رۆمانی بهریا بوونه، نهک وهک ههندی نووسهر و
پۆژهلاتناس به وردبین لهوای کیشهیهک بگهپیی ناوی بنیی
ههلگهپانهوه، یاخود راپهپین، چونکه ئهمانه له کاری ئهکادیمییدا ئهوها
ئاسان نین وهک تو لیلی حالی بووی!

له ئەفسانەکانی بەشیک له سیکۆلاریزمی کوردی ئەفسانە

نووسینی سەر پیستەگە بە نموونە

دەروازەیهك:

زۆر پرس و مەسەلە لێرەو لەوێ دەوروزینن لەمیانەیاندا پەخنە لە ئایین و ھەژموونی کەلتوری کوردی دەگیرێ. زۆریک لەپرس و باسانەش ھێندە بێ بنەماو بەلگەن، بۆسەردەمیکی وەك ئەمڕۆ لە (ئەفسانە) و (ھەكایەتی بەرئاگردان) دەچن!

ھەبوونی پیستیك، چەرمیك، كەولێك، كەچەند دێرەشیعیریکی لەسەر نووسراوە و پەخنە لە پەفتار و گوشتاری موسلمانە بەرایبەكان لە كوردستان دەگیرێ، یەكێ لەو پرسانەیە، كە زیاتر لە سێ چارەگە سەدەیه (١٩٣٠-٢٠٠٩) لە دەرفەتی جیا جیا بەشیک لە راگەیانندی سیکۆلاریزمی کوردی، دەیوروزین!

ئەم نووسینە ھەولدانیکە بۆ تاوتویکردنی ئەم بابەتە، خویندەنەوی دەقە شیعیریەكە و، شروۆقەکردنی لەسەر چەند بنەمایەکی ئەكادیمی، وەك بنەمای زمان - زمانی شیعرەكە پەھلەوی، یان گۆران، ھەورامانی! ھەروەھا قسەکردن لەسەر وشەو پەیغەکانی شیعرەكە و خویندەنەوی ئەو پرسە لەسەر بنەماکانی گۆرانی زمان - بنەمای ئایینی، خویندەنەوی بۆ شەپ و ئاكامی شەپ و قسەکردن لەسەر مەسەلە ئەنفال، چونكە ئەدەبیاتی بەعس و بەشیک لە راگەیانندی سیکۆلاریزمی کوردی ھەردەم لە پێكۆل (ھەول) دابوونە بۆئەوێ نەوێ ی کوردی لاری بکەن لە ئایین

و میژوو و نه تهوه که ی! میژوو بنه مایه کی تره که قسه ی له سه کراره.
له دهقه که دا ناوی (شاره زوور) هاتوو، ههروه ها بانگه شه ی نه وه کراره، که
یه که م شه پری موسلمان و (کورد) له شاره زوور بووه! له م به شه دا، قسه
له سه میژووی شاره زوور کراره و به به لگه نه وه خراوه ته پوو، که نه وسا
کورد شاریکی نه بووه به ناوی شاره زوور!!!

ویپرای نه مانه ش، چهنده ها به لگه ی تر هینراونه ته وه بوئه وه ی
مه سه له ی نه و پارچه پیسته هه لبوه شیتته وه، هه ره له ناو خودی دهقه که دا
چه ند مه سه له یه ک هه ن دهقه که هه لده وه شیننه وه! نه و هه موو باسانه، له ژیر
ناو نیشانی چه ند سه ریاسیک قسه یان له سه کراره، بوئه وه ی هه م
نوسینه که شیوه یه کی نه کادی می وهر بگری و هه میش خوینه ره له
خویندنه وه ی چیژ وهر بگری، ته رکیز (جهخت) - له سه مه سه له که بکات.

ئەفسانەى پيىستەكە

چىرۆكى دۆزىنەۋەى پيىستەكە :

ئەۋەندە ژىدەرە سەرچاۋەيەم لەبارەى ئەو پيىستە و ميژۋى نووسىن و (دۆزىنەۋەى) لەسەرچاۋەى (حوسىن حوزنى موكرىانى) م كۆتر نەدۆزىيەۋە، حوسىن حوزنى موكرىانى لە ژمارە (۲۱) ى گوڭقارى زارى كرمانجى پرىكەوتى (۶) ى نيسانى ۱۹۳۰، لەلاپەرە (۱۹) لە كورته وتارىك بە ئاونيشانى "سەرمایەكى گران بەھای ميژۋى كوردان" سەرىردەى پيىستەكە ئەۋما دەگىرپىتەۋە: "لە عصرى حەزەرتى عومەر سالى نۆزدەى هيجرى، شاعىرىكى كورد لەرووى دىگىرى و سوكاىەتى كوردانەۋە ھەلى بەستۋە. گەپۆكىكى ئىنگىلىز لە سلىمانى دەرويشىكى دى لە كوچەيەكدا پوونىشتۋە دەروپىشتى پر لە ژن وەستاۋن. ئەۋىش سەرى خۆى دەباتە پىشەۋە تەماشى دەكا بەخەتى پەھلەۋى كۆن لە پارچە كاغەزان دەنوسىت و دەداتە ژنەكان. گەپۆكەكە لەۋە دادەمىنىت، كە دەرويش چۆن لەخەتى پەھلەۋى دەگات! دەلى: بابە دەرويش تۆئەم نوسراۋە لە كۆى فېربوۋى؟ دەرويش دەلى: كىتېبىكم ھەيە لەروۋى ئەو شەكل نويس دەكەم - پىاۋەكە دەلى: كوانى پىم نىشان بدە. دەرويش لەھەمبەنەكەى پارچە كەۋلىك دەردەخاۋ دەيداتە دەست كابر. ئەۋىش لى ى ورد دەبىتەۋە و دەبىنئ ئەۋە چوار شىعرى كوردى بەزمانى كۆن بەخەتى پەھلەۋىيە، دەرويش دەيكاتە نوشتە و دەيدا بە ژنان."

سەدىق بۆرەكەيى چىرۆكىكى تر لەبارەى دۆزىنەۋەى ئەو پارچە چەرمە دەگىرپىتەۋە: "ۋەكو ئەلەين ئىبراھىم پاشاى بابان (۱۱۹۸-۱۲۱۸) ى

کوچی که له سالی (۱۱۹۹) ی کوچی دا کاتی شاری سلیمانی ئاوه دان کرده وه له کاتی هه لکوئینی شاره که دا کریکاره کان پارچه چهرمیکیان دۆزیه وه له بهر ئه وه ی نرخى ئه وه یان نه ئه زانی به پارهییه کی که م فروشتیان ه لایکی ئینگلیزی و ئه ویش ئه و پارچه چهرمه ی به ره و له ندهن برد و پاشان ده رکه وت که له وه دا پارچه هه لبه سته ی به خه تی په هله وى نووسراوه ، ئه وسا ئه و پارچه هه لبه سته یان ناره د پوژنامه ی (خۆره لات) بلوویان کرده وه ، له پاشان ماموستا حه مه ته قى به هار (۱۰۳۸-۱۳۷۲) ی کوچی بۆ دوو مه ین جار ئه و پارچه هه لبه سته ی له سالی (۱۳۱۶) ی هه تاوی له گوڤاری (مییم) دا بلو کرده وه . " له " دۆزینه وه ی " ئه و پارچه پیسته دا هه ردوو سه رچاوه ئاماژه به وه ده که ن ، که ئه و پارچه پیسته به گه پوکیکی ئینگلیزی دراوه ! سه رچاوه ی سئ یه م ، که باسی ئه و پارچه پیسته ی کردبئ کتیبه که ی (ره شید یاسمی) یه به ناوی " میژووی نه ژاد و په یوه سته گی کورد " ئه و کتیبه ی ره شید یاسمی به فارسی نووسراوه ، هه ندئ سه رچاوه ئاماژه به وه ده که ن ، که ره شید یاسمی ئه و کتیبه ی به پینمایی ده زگای (ساواک) ی ئیرانی نووسیوه . هه ندئ نووسه ری کورد وه که عه لانه دینی سه جادی راسته وخو ئه و چیرۆکه ی له ده قه فارسیه که ی ره شید یاسمی وه رگرتووه ، به لام نووسه رانی دی کورد ده قه که یان ، یان له وه رگیڕانی کتیبه که ی ره شید یاسمی وه رگرتووه ، یان له کتیبه که ی عه لانه دین سه جادی !

ئامانجهكانى بلاوكردنهوى شيعرى سهر پيستهكه: ههردەقێك، بهگۆيرەى مێتۆدە پەخنەيى يەكان زياتر لە تەئويل و خويندەنەويەك هەڵدەگرێ. ئەو دەقەش چەند ئامانجىكى ديارىكراوى هەيه، بەلام هەموو ئەوانەى قسەيان لەسەر ئەو دەقە كردوو هاونامانج نەبوونە! لەدەستپێك دا هەول دەدەين پۆلێنێك بۆ ئامانجى نووسەرانى كورد بكەين، چونكە وەكو وتمان هەموو بۆيەك مەبەست و ئامانج بەكاريان نەهێناوه. پۆلێنەكە بەپێى ئامانجەكە دادەريژين.

يەكەم: ناشيرتگردنى ئيسلام: بەپراى من ئەو دەقە، د. سعيد خانى كوردستانى بۆ حوسێن حوزنى موكرىانى ناردوو، ئەو پاستيش هەرلەگۆقارى زارى كرمانجى ئاماژەى پيكراره. هەروەها سەديق بۆرەكەيى لەبەرگى يەكەمى كتيبى ميژووى ويژەيى كوردى، لەلاپەرە (۳۸) دەنوسى: "لەسەر قسەى مامۇستا دوكتۆر سعيد خانى كوردستانى نزىكەى سەد سال لەمەو پيش پارچە چەرميەك لە ئەشكەوتى (جيشانە)ى سليمانى دا دۆزراوەتەوه، كەچەند ھۆنراوەيەكى بەزاراوەى گۆرانى تندا نووسراوه، گوايه لەوسەردەمدا ، كە موسلمانان شارەزور و دۆكانى دەورووبەرى داگير دەكەن ، ئەم ھۆنراوانە چۆنيەتيەكى ئەو دەمە دەگيرێتەوه".

هەروەها سەديق بۆرەكەيى لە كتيبىكى دەستنوسى دا دووبارە دەنوسى: "دوكتۆر سعيد خانى كوردستانى ۱۲۷۹-۱۳۵۸ ى كۆچى ، كە خۆى ئەم پارچە ھەلبەستەى ديوە لەپەرتوكى (نزانى) - مزرگانى دا ئەلى: لەم دوايەدا پارچە چەرميەك لە سليمانى دا بەخەتى پەهلەوى

دۆزراوه تهوه، که داگری چهند هۆنراوه یه که به شیوه ی هۆنراوه گانی (بابه تاهیر) و (سان سه هاك) و (پیرنیا میش) و (پیر داود) و (پیر موسا) داپړژراوه ... "نه مهو، د. جه مال نه بهن یش ده لئ: هۆنراوه ی هور مزگان، یه کهم کهس، که باسی لیوه کردووه، دوکتور سعید خانی کوردستانییه ...".
حوسین حوزنی موکریان ی هه له پرسته ی یه که می کورته وتاره که دا ده نوی: "له عه سری جه زه تی عومه له سالی نۆزده ی هیجری، شاعیری کی کورد له پوی دلگیری و سوکایه تی کوردانه وه ... شیعی مزگانی هه لبه ستووه".

محمد نه مین هه ورامانی له کتیبی کی میژووی پښانی زمانی کوردی "ده قی مزگانی هی ناوه ته وه و به ده قی کی دینی جه ماوه ری ناوزه دی کردووه . هه روه ها له کتیبی "به راوردی نښان زمانی کوردی و ئاقیستا له لاپه ره (۳۱) هه ر له و باره یه وه ده نوی: "له ناوچه ی (قه زوین) دا، له سه رده می خه لیفه ی دووه می ئیسلام دا، کاتیك، که له شکر ی ئیسلام ده چیته ئه وئ، زور و جه و به کار ده هی نن، خه لکه که، به خو پشاندانی کی که وره، نا ره زایی خو یان، به رام به ر ئه و به زور خو سه پاند نه یان ده رده پرن و به م دپره هۆنراوه یه، دروشم ده خوینه وه ئه ویش، یه ژئ:

نه موسلمان یم، نه گزیه ت مه ده یم

پشین وه مه که، ئیمه وهر هیم

به واتای:

"نه موسلمان ده یم، نه سه رانه ده دم

به ژنه وه مه که، ئیمه لیره نا جولی نن"

ره شید یاسمی له کتیبی (نه ژاد و په ی وهسته گی کورد) وهر گپ رانی که ریم زه ند و قانع، لاپه ره (۸۱) له ژیر سه ردی پری "نایین و باوه ر" جگه

له وهی (کورد و فارس) به یه که وه ده به سیتته وه، کوردیش ته نها وهك (هۆن) ده بینئ، نهك نه ته وه . ههروه ها له بریتئ وشه ی (فارس) ئه و وشه ی (ئیرانی) بو فارس به کاردینئ ، وهك ده ئئ: "له م هاوئایینه وه ته توائن بئین کورد و ئیرانی هاوئایین بوون". یاسمئ وهك حوزنئ موکریانئ میژووی ده قئ هورمزگان بو سه رده مئ عومهرئ کوپئ خهتاب ناگه پئینته وه، به لام ئه و ده قه به زۆرداری موسلمانان له کوردستان وینا دهکات، ههروهك له هه مان لاپه ره ده ئئ: "ههروه کو له کاتئ هه لمهت هینانی ئاتهش خانه ی (پاوه) یان وئرانکرد، له (سلیمانئ) پارچه پیستهکیان دۆزیوه ته وه، که به پیتئ گۆران-هه رامئ- نووسرابوو، سکالایان له زۆرداری عه ره به کان نووسیوه به ئئ ئه گه ر ئه و سکالایه هه ره له کاتئ هه لمهتیشدا نه بووبئ، دوا ی ئه وه بووبئ، ئه و زۆرداری یه له کوردستان دهرئه خات".

تیکه لکردنی ئەنفالی ئیسلامی

و

ئەنفالی سەددامی

لێره دا نامەوی زۆر له چه مکی (ئەنفال) بدویم، به لām به حوکمی ئەوهی به شیک له وسپه تهی قورئانی پیروژ وā له زهین و زهنیه تی تاک ی کورد وینا کراوه، وه ک بلیی ئەو سپه ته دهره ق به کورد دابه زیوه!! بهر له هه موو شتی (ئەنفالی قورئان) په یوه سته به ده سکه وتی شه پ، ئەوه ی له شه پ و به ره ی شه پ بۆ لایه نی سه رکه وتوو به جێده میئن. به واتای ه یچ په یوه ندی به ره وش ی دیله وه نیه، ئەو چه ند ئایه ته ی سپه تی ئەنفال ته واو عه قلیه تی موئه سه ساتی و داد په وه ری ده گه یه نی، چونکه ئەو ده سته وته ته نها که سی یه که می ده ولت بۆی هیه دابه شی بکات، به پیتی ئەو بر گه یه ی ده ستوری قورئان. له لایه کی تر، ئەو ئایه تانه دوور و نزیک په یوه ندیان به کورده وه نییه و به ه یچ جوړی دهره ق به کورد دانه به زیون، چونکه ئاشنا بوونی کورد به ئیسلام وه ک نه ته وه، نه ک تاکه که سی له سه رده می پیغه مبه ر (صلی الله علیه و سلم) نه بووه، به واتای، که کورد به ئیسلام ئاشنا بوو هه موو قورئان دابه زی بوو، ئەو تایبه تیانه ش دهره ق به (عه ره ب) ی بت په رست دابه زیون، نه ک کورد، به لām ئەوه به شیک له توپی عه لمانی (سیکۆلاریزمی کوردی یه)، میژوو هه لده گه رینیته وه و به ئاره زوی خو ی پرو داوه کان ته ئویل ده کات. ئەنفالی سه ددامیش، ئەنفالیکی قهومی ئایدۆلۆژییه، نه ک دینی، چونکه په یه ره و و پیو گرامی حیزبی به عس دوور و نزیک ه یچ په یوه ندی به ئیسلام وه نیه،

به‌لکو جوړیکه له وه‌لمانیه‌ته‌ی تووێژی سیکۆلاریزمی کوردی وه‌ک‌ئهو، به‌لام به‌شیوازیکی ترکاری له‌سه‌ر ده‌کات، ئه‌ویش بریتیه‌ له‌ شیواندنی نیسلاڤ.

ج. کوردۆ ناویک‌ له‌ کتیبی - میژووی کوردستان په‌گه‌ز و شارستانییه‌تی کورد - (١٦٩-١٧٠) له‌ ژێر سه‌رده‌ی‌ری (یه‌که‌م ئه‌نفالکردنی کوردستان ده‌قی "هورمزان") ده‌هینتیه‌وه‌ وه‌ک‌ نمونه‌یه‌ک‌ له‌ داگیرکردنی کوردستان. ج. کوردۆ له‌باره‌ی زمان و خه‌ت و ئاستی هونه‌ریی ئهو شیعره‌ ئه‌وها ده‌نوسێ: "زمانی هۆنراوه‌که‌ - ده‌قی هورمزان کوردیه‌کی ناوه‌ندیه‌، که‌ به‌یارمه‌تی ده‌ستنوسی نووسینی ئارامی و ئایدیۆگرامی (هیمای/وینه‌ تیپ) یه‌وه‌ نووسراوه‌ته‌وه‌ - ئه‌م تیکسته‌ له‌سه‌ر پارچه‌یه‌ک‌ چه‌رم نووسراوه‌ و له‌ نزیک (شاره‌زور) دۆزراوه‌ته‌وه‌. ئه‌م هۆنراوه‌یه‌ له‌ به‌رزیدا بێ وینه‌یه‌ و زۆر له‌ گیرانه‌وه‌ی ئهو تراژیدیا گه‌وره‌یه‌ دا به‌هێزه‌، که‌ به‌سه‌ر کورد و کوردستاندا هینراوه‌، هه‌روه‌ها ج. کوردۆ ده‌لێ: "ئه‌م تیکسته‌ی لیژهدا بلاوکراوه‌ته‌وه‌ له‌ - م. پۆدینکۆ - وه‌رگیراوه‌!"

ئه‌حمه‌د شه‌ریف له‌ تیزی دکتۆراکه‌یدا (له‌ پۆمانی کوردی دا - که‌ له‌بنه‌په‌ندا ته‌نها چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌کی که‌می دکتۆرا نامه‌که‌ی په‌یوه‌ندی به‌و ناوینیشانه‌وه‌ هه‌یه‌)!! له‌ لاپه‌ره‌ (١٣-١٤-١٥) ده‌نوسێ "ده‌توانین بیسه‌لمینین که‌ (ئه‌نفالی یه‌که‌م) له‌سه‌رده‌می عومه‌ری کوپی خه‌تابی خه‌لیفه‌ی دووه‌می ئیسلام ده‌ستپیکرد و کوردستان به‌جاریک‌ وێرانکراو سه‌روه‌ت و سامانی خه‌لک‌ به‌ تالان براو کچ و ژنی کورد به‌ دیل گیراو ئه‌سحابه‌کان بو‌ خوێان ده‌ستیان به‌سه‌ر داگرتن، وه‌کو کچه‌ ئه‌نفالکراوه‌کانی گه‌رمیان له‌ سه‌ده‌ی بیستم"

ئهو پیکچواندنه‌ی ئه‌نفالی قورئانی و ئه‌نفالی سه‌ددامی دووره‌ له‌

هه موو دابیکی ئه کادیمی، چونکه توێژینهوهی ئه کادیمی کار له سه ر
سه رچاوه ی باوه رپیتکراو و به لگه نامه ده کات، که چی کاکی "دکتۆر" یه ک
به لگه ش بۆ ئه و قسانه ی ناھینیته وه! نووسه ر ئه و ده قه ی هورمزگانی
به باشترین به لگه ده زانی، هه روه ها بۆئه وه ی بسه لمین ئه و شیعره
گوزارشت له (ئه نفالی یه که م) ده کا و (عه رب) گه لیکی توند و په ق و
چه تن، قسه یه کی ئیبن خه لدون ده هینیته وه! ئه و قسه یه ی ئیبن خه لدون
بۆ په وه ند و کۆچه ری عه ربه، هه روه ها هه مان قسه چه ندان نووسه ر و
توێژه ر له سه ر په ون د و کۆچه ری کوردیان گوته وه!

هه رچه نده ئه و (دکتۆر نا مه یه) وه ک هه ندی سه رچاوه ی تر ناوی ئه و
سه رکرده ناسراوانه ی موسلمانان ناھین ئی، به لام وه ک ئه وان ئاماره
به هه ندی شوین ده کا، وه ک مه زاری پیاوچا کان. مامۆستا جه میل
پۆژبه یانی له ولاتگیری عێراقدا ته واوی ئه و قسانه ره تده کاته وه، ده لی
زۆربه ی که سانی وه ک خالی دی کوپی وه لید و ئیبن عومه ر... هتد هه ر
(کوردستان) یشیان نه بینیه وه! هه روه ها نووسه ری کتییی: (کوردستان له
به رده م فتوحاتی ئیسلامیدا) ئه وه به به لگه ره تده کاته وه که ئه و (مه زارانه)
هی ئه و که سانه بن که ئه و جوړه سه رچاوانه بانگه شه یان بۆ ده که ن!
ئه و خویندنه وه و ته ئویل کردنی ئه و شیعره و گریدان ی به کاره ساتی
جینۆساید کردنی به شیک له خه لکی کورد!

ئه و جوړه تیروانی نه نیگه تیغه دژ به بنه ماو ئه نگسته کانی ئاسایشی
نه ته وه یی و ئایینی یه! ئه وه نده ی ئیسلام شه ری له گه ل ده سه لاتی
ئه نزیمه ی عه ربی و عه قلیه تی په وه ندی و کۆچه ری عه ربی کردوه،
چاره گی ئه وه نده شه ری کوردی نه کردوه، جار ئی ئه وسا کورد و
کوردستان زیاتر له هه زار سال بوو ده سه لات و ناسنامه ی نه ته وه یی

له دست دابوو. وێرای ئەمەش ئەو قسەیهی د. ئەحمەد شەریف "، که ده‌لی: هەر لهو سەرده‌مه‌دا سەرده‌می ئیمامی عومەر، هەرچی په‌رستگا و قوتابخانه و په‌رتوک و به‌لگه‌نامه‌ی ئایینی و ئەده‌بی پۆشنیری و کهلتوری کوردی هه‌بوو هه‌مووی سوتێنران و به‌ کوفر و ئیلحاد دانران" هیچ بنه‌مایه‌کی زانستی نیه‌و هیچ سه‌رچاوه‌یه‌ک په‌شتراستی ناکاته‌وه. ئەوسا هه‌موو کهلتوری کوردی له‌ناو کهلتوری ساسانی و پۆمانیدا شاردرابۆوه، هیچ سه‌رچاوه‌یه‌ک نییه‌ باس له‌ کهلتوری کوردی و هه‌ک کهلتورێکی سه‌ربه‌خۆ بکات، چونکه هەر له‌پاش پوخانی ئەمپراتۆریه‌تی میدی، کورد زمان و کهلتور و ئایینی که‌وته ژێر هه‌ره‌شه‌ی داگیرکارانی کوردستان.

که‌ قورپان بووه ئایینی کورد و په‌فتار و گوشتاری کورد به‌ قورپان ستانده‌ردکرا، ئەوا کورد توانی هه‌م زمانی نه‌ته‌وه‌یی جاریکی تر له‌ په‌نای شرو‌ف‌کردنی قورپان له‌ حو‌ج‌ره‌ بی‌نا بکاته‌وه، هه‌م توانی و هه‌ک نه‌ته‌وه‌یه‌کیش ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی خۆی هه‌بن و نووسه‌رانی موس‌لمان‌ی کورد به‌ له‌قه‌بی (کوردی)، یان شوینی جوگرافی کوردستان خۆیان له‌ (فارسی) هه‌کان جودا بکه‌نه‌وه!

سه‌لماندنی زه‌رده‌شتی بوونی کورد

جاری پێش ئەوه‌ی له‌ خویندنه‌وه‌یه‌ش وردبینه‌وه، ئاماژه‌یه‌ک به‌ په‌هوشی ئایینی له‌ کوردستان بکه‌ین: ئەمه هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌یه که به‌شێک له‌ نووسه‌ری عه‌لمانی کورد بانگه‌شه‌ی ئەوه ده‌کهن، که کورد پێش نێسلام بوونیان هه‌موو (زه‌رده‌شتی) بوونه!

د. په‌شاد میران له‌ کتییی (په‌هوشی ئایینی و نه‌ته‌وه‌یی له‌ کوردستان)

دا، له لاپهږه (٤٣) دهنووسى: "له كوردستان پوژگارى پيش ئيسلامى دا رهوشينكى فره ئايينى ههبوو و كورد سهر به تاقه ئايينيكى زالهوه نهبوو، بهلكو لهوى لهيهك كاتدا، چهند ئايين و پهريستينيكى جوړاوجوړ باويان بووه، وكمو زهردهشتى، مەسيحيەت، جولهكهى و تهنانهت بتهپرستى و هى تريش"

ئهو فره ئايينهش به شيويهكى سروشتى نهبووه، بهلكو ههردهم ئايينى دهسهلات (زهردهشتى ساسانى نهك زهردهشتى زهردهشت!) ههردهم ههپهشه بووه لهسهر ئايينهكانى ترا! تهنا چهند نمونهكه لهسهر توندى و پهقى زهردهشتيهكان لهسهر مەسيحيە نوويهكان - كه زوريهيان لهگهڵ زهردهشتيهكان هاو قهوم بوون - كه چهندهها سهرچاوه باسى ليوه كراوه "لهسهردهمى شاپورى دووهم چهوساندنهيهكى گهوره دهرهق مەسيحيەكانى (كورد) كراوه كه لهميژوو دا به چهوساندنهوى چل سالى ٣٧٩-٣٤١ ناسراوه" له سالى (٣٤٤) كاتى زهردهشتيهكان به فرمانى شاپور (١٢٠) كهسيان له پياوى ئايينى و مەسيحى وهك كاهين، شهههسه، پههه گرت بوماوهى شەش مانگ زيندانى كران له پاشان ههموو به (شمشير) سهريان پهريندرا!! ههروهها كوشتنى (مارشهمعونى كورد نهك ناشورى) و (شههدوست) و چهندان پياوى دى مەسيحى، كه ناماده نهبوون دهستبهردارى مەسيح بن و بگهرينهوه سهر (ئاگر پهريستى، يان پوژ پهريستى!) ههروهها پهجمكردنى كهسانيكى ناسراوى شارى ههولير (قهرداغ) لهسالى ٣٥٨، به شيويهى پهجمكردنى بهبهرد ههتا مردن!

ههروهها زهردهشتيهكان سهركردهى ئوپوزسيونهكان خويان ئهوهنده (ناجواميرانه) كوشتووه، مروژ شهرم دهكا باسى بكات. ههردوو

ئۆپۆزسیونی دهسهلاتی زهردهشتی (مانی) و (مهزدهك) له ناوكۆبوونهوه و
كۆنفرانسی دایهلوگی ئایینی به دهست سهرانی زهردهشتی غافلکۆژ
کراون!!

ئهمه تهنها چهند نمونهیهك بوون له سیاسهت و ههلسوکهوتی
نامرۆیانهی سهرانی زهردهشتیهت!!

جهلیلی عباس له کتییی ئاقیستا-گاتاكان له میژینهترین سرودی
کوردن لاپهه (۱۰) دواي ئهوهی دهقی هورمزگانی به "شیویهکی تر"
دههینیتهوه، دهپرسی: "ئایا ههموو ئهمانه بهلگه و فاکتهری زیندوو
کوردبوونی ئایینه پیروژهکه نین؟" نازانم ئهو دهقه کام (وشه و دیپری)
ئاماژه به کوردبوونی زهردهشت دهکات؟! ههروهها ئهو دهقی (جهلیل
عباس)ی هیناویهتی له چهند دیپریک جودایه له ئهوانی تر،

هورمزگان پهمان ئاتران کوژان

ویشان شاردهوه گهوره گاوران

ههروهها ههه تهواو ههله لهو دهقه گهیشتهوه، هونهری شیعرهکه
دهلی: ئاهورا بهزهیی بهکەس نههاتهوه، بهلام کاک جهلیل عباسی
دهنووسی ئهمهش (ئاهورا) توپه دهکات!!! د. پرهشاد میرانیس له
(پهوشی ئایینی ...) لاپهه (۴۵) دهنووسی: "ناوهروکی ئهم شیعرانه ئهوه
دهردهخا، که کوردهکان بهلای کهمهوه هی ئهم ناوچهیهی شیعرهکهی تیا
نووسراوه (زهردهشتی) بووبین!!

یهکهه دهقی نهدهبی!

هههچنده زۆریک له توپهزهرانی "زهردهشتیهت" گاتا-کان به کۆنترین
دهقی کوردی دادهنین، بهلام نووسهریکی وهک دکتۆر ئهمهه میراو دهلی:

"تا ئىستا به پىشت به ستن به سەرچاوه يهكى زۆر، چەند وتارىكم له سەر زەردەشتايىتى نووسيوه، هەتاكو ئىستاش سەرچاوه يهكم به چەنگ نەكهوتوو زمانى ئاويستاي به تايبهتى گاتهكان، كه گومانى تيدا نيه زمانى زەردەشته، به زمانى كوردى، يان زاراوه يهكى زمانى كوردى پىناسه كردىت."

دۆزىنه وهى "يهكەم دەق" به زمانى كوردى، يەكئى له كىشهكانى ميژووى (زمان) و (ئەدەبى) كورد پىكدههينى. ديارىكردنى "يهكەم دەق" و بهخشىنى ناسنامەى نەتەوهيى پىئى، پرسىكى ئاسان نيه، چونكه ئەو مەسەلەيه لەم سەردەمەدا به بنەما و شەنگستى و پەرەنسىپى قوتابخانەى جياوازهوه شروقهكراوه. قوتابخانەى فەرەنسى جهخت لەسەر (زمان)ى دەقهكه دەكات و دەيكاته مەرج، هەرچى قوتابخانەى ئەمريكى يە ئەوه زياتر كار لەسەر (ناوەروك)ى دەقهكه دەكات نەك زمانەكهى!! دەقى گاتاركان بەو زمانەى سەرەتا پىئى نووسراوه و بەو ناوەروكەى، كه هەيهتى هيجى (ناسنامەى نەتەوهيى كوردبوون - يان تەواو يەكلا نەبۆتەوه!)

لەمەسەلەى دەقى "هورمزگان" دا هيج نامازەيهك بۆ كوردبوونى هونەرى شيعرەكه له ئارادانيه، بەلكو هونەر تەنيا وەسفى پووداويكى كردوو، كه له شارەزور پويداوه هەروەك چۆن شاعيرانى وەك (گۆران) و (شيركو بىكەس) شعريان لەسەر هەندى شارى دەرەوهى كوردستان گوتوو!! جا بەناوھاتنى شارى (مۆسكۆ) گۆران نابيتە (مۆسكۆيى) هەروەها شيركو بىكەس، كه وەسفى جوانى باخچەى (ھيرۆ سترو)ى بوخارستى پۆمانيا دەكاتن نابيتە پۆمانى!! لەم پوانگەيهوه "شارەزور"

وهك شويڼيكي ناو دهقهكه، ناسنامه‌ی كورد بوون به هونهرهكه نابەخشڼ ههروه‌ها ئه‌وسا شاره‌زور له ژيړ دهسه‌لاتي (ساساني) دابووه، نهك دهسه‌لاتي كورد ادهر باره‌ی زماڼي دهقهكه‌ش - كه پاشان له شروقه‌كردنې دهقهكه كارې له‌سهر دهكه‌ين - وهك زماڼي ئاويستا يه‌كلا نه‌بوته‌وه كه‌ته‌ن‌ها زماڼي كوردې بووي؟! چونكه دهقهكه خوي به په‌له‌وي نووسراوه!! هه‌رچونئ بئ، دهقهكه و زمانه‌كه‌ی هوكاريك بووه بؤ ئه‌وي هه‌ندئ نووسه‌ري كورد وهك عه‌لانه‌دينې سه‌جادي و زويي‌ر بيلال و محمد ئه‌مين هه‌وراماني ... هتد ئاماژه به‌ده‌قي (هورمزان) بكه‌ن!

عه‌لانه‌دينې سه‌جادي له كتيبي (ميژوي ئه‌ده‌بي كوردې، چاپي يه‌كه‌م ۱۹۵۲، لاپه‌ره ۱۲۹-۱۳۰) ده‌نوسئ: جا له‌بهر ئه‌مه ئه‌و شيعرانه (ده‌قي هورمزان) وه‌كو چؤن به‌لگه‌يه‌كه بؤ زمان و ئه‌ده‌به‌كه‌ی كوردې هه‌روه‌ها پوشته‌يه‌كيشه بؤ ئاييني له‌وه پيشيان. سه‌جادي چه‌ند (گومانئك) له‌سهر دهقهكه‌ی داه‌نئ - له‌پاشان له ژيړ سه‌ردپري هه‌بوون و نه‌بووني چه‌رمه‌كه - قسه‌ی له‌سهر دهكه‌ين - دووباره ده‌لئ مه‌به‌ستي ئه‌و له هينانه‌وه‌ی ئه‌و ده‌قه ئه‌وه‌يه: "قسه‌كه هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی ئه‌گه‌ر ئه‌م پارچه چه‌رمه بوويئت هؤنراو و زمانئكي زياتر له هه‌زار و دووسه‌د سالي به ئيمه پيشان ئه‌دا ... " مامؤستا زويي‌ر بيلال يش له (ميژوي زماڼي كوردې) لاپه‌ره (۷۸) ده‌نوسئ: "ئه‌و پارچه پيسته به زماڼي كوردې شيوه‌ی (گؤراني) هه‌وراماني نووسراوه" هه‌روه‌ها (سه‌جادي) و (زويي‌ر بيلال) هؤني‌نه‌وه‌ی ئه‌و ده‌قه و مه‌يل مان به‌لاي زه‌رده‌شتيه‌تدا ده‌ليئت: "ئاساييه گوزارشت له سروشتي مروقه‌كان ده‌كات، ئه‌مه‌ش ياسايه‌كي سروشتيه هه‌ر قه‌وميك چووه شويڼيكي و ئه‌و شويڼه‌ی گرت، دانيش‌تواني شويڼه‌كه

دهقى هورمزگانی

دهقیکی ساخته یه؟!

زۆرجار دهقیك، میژوویك دروست دهكات، یان ههول دهدری به بههانه ی دهقیكه وه، میژوویك له سه ر میژوویك دروست بكری، جا وهك چۆن حكومه تی سیبهری ههیه، ئه وه، به پای من، میژووی سیبهریش ههیه ته ئویل بۆ پوداویکی میژویی بکات، یان له ناو وه هم و زهینی تاکه کانی کۆمه لگادا پوداویك دروست دهكات، به و دیماکۆژییه تیوه بکاته پوداویکی ناو میژوو! دهقی هورمزگانی، یهکی له وه دهقانه یه، که عه لمانیه تی- سیکيولاریزمی کوردی لیره وه له وی ده یورۆژنی و ده یه وی له و میانه وه چه و اشه ی میژوو بکات، یان هه یج نه بی "گومان" له لای تاکی بی ناگا و نا هۆشیاری کورد دروست بکات، ئه و سیاسه ته کوردی نییه، زاده ی تیفکری و خویندنه وه ی پوناکبیری کورد نییه، سیکيولاریزمی عه ره بی زۆر هه ولی، لا له به ر پۆشنا یی قسه بی بنه ماکانی پۆژه له لاتنا سان، چه نده ها ژێه ره و سه رچا وه بۆ قورئان دا برێژری، یهکی له وه نه فسانانه ی سیکيولاریزمی عه ره بی، وروژاندنی شعیری جاهیلییه. هه ر بۆ ئه وه ی گومان له (نهین) و (ساده یی) تاکی عه ره بی دوور له ژیار و شارستانی ئه مڕۆ دروست بکه ن وتیان: (محمد) به شیك له ئایه ته کانی قورئانی له سه ر شیوازی شعیری جاهیلی دا برشتوو! به لام کاتیك له ژیا ننامه ی ئه و شاعیرانه ورد ده بی نه وه، بۆمان ده رده که وی ئه وانه، یان له سه رده می پیغه مبه ر ژیا ون، یان له سه رده می ئه مه وی و عه باسی! یان جاهیلی ئه وانه

په یوه ست نه بووه به "پوژگار" هوه به لکو زیاتر به "هزر" هوه!! هر بؤ
 په تکرر د نه وهی نهو چه واشه کړدنه وه، نهو ده قه ی (پوتبه ی کوپی عه جاج)
 ده مینمه وه:

ومسلم مامس اصحاب الغیل

تر میهم حجار من سچیل

ولعبت گیر بهم ابابیل

فصیروا میل کعصف ماکول

نوسه ریکی کورد، نهو شاعیره به شاعیری سه رده می جاهیلی داده نی و
 ده لی: دوا ی چه ند سالیك له وتنی نهو شیعره، قورئان هاتووه سو په تی
 (فیل) ی داپشتو ته وه. نهو هی له میژوو شار ه زانه بی نهو (گومانه) ی
 عه لمانیه تی - سیکیولاریزمی عه ربه ی و کوردی له لا ده بیته "یه قین"، به لام
 نهو هی له قورئان بگا و نا گای له میژو بی، ده زانی نهو نهو جوړه
 نهو فسانیه ته نیا له خانه ی بو شنی نهو ان جی ی ده بیته وه!! روتبه ی شاعیر
 نهک هی سه رده می جاهیلی نییه، به لکو (روتبه) هی سه رده می پیغه مبه ر و
 خه لیفه کانی پاشیدیش نییه، به لکو زیاتر له هشتا سال دوا ی دوا
 خه لیفه ی پاشیدی مردووه !!! لیږه وه، کی ده لی نهو شعره ی هورمزگان
 وهک نهو هی روتبه ی کوپی عه جاج هی سه رده میکی نوی نییه؟! نهو
 مه سه لیه له چه ند خالیك تاوتوی دهکین:

یه که م: شیوازی دوزینه وه که ی ده قه که،

جیاوازی گیرانه وهی چیروکی دوزینه وه که ی، گومان له لای خوینه ر
 دروست دهکات. حوسین حوزنی، ده رویشیکی نوشته چی، فالچی دهکاته

ژێدەری دۆزینەوێ دەقەکە، ئەم "پا" یەش پێوەریکی زانستی نییە و شایەنی قەبولکردن نییە، چونکە حوزنی پێمان نالێ ئەم دەرویشە ئەو دەقە (کۆی) و (کە) دۆزیوەتەو؟! جا بۆ ئەوێ چارەنووسی (دەقە) کەش لێل بکات، ئینگلیزیک لەو دەرویشە کێو، بەلام کەس نازانی ئەو ئینگلیزە کێ بوو و ئەو پوداوەی کێنی دەقەکە لەچ سەردەمێک بوو؟! بەلام ئەوێ ئاگای لە میژووبی دەزانی ئینگلیز لە بیستەکانی سەدەیی بیستەم هاتۆتە سلیمانی، نەک سالی نۆزدەیی کۆچی!!

عەلانەدین سەجادی، کە لە دەقە فارسیەکی کتێبەکی پەشید یاسەمی ئەو دەقە گواستۆتەو، لە لاپەرە (۱۳۰) ی چاپی یەکەمی میژووی ئەدەبی کوردی، دەنووسی: ئەم شعرانە دەقی هورمزگانی، کە من لێردا باسی ئەکەم و هیناومە بۆ بەلگە شیعرو ئەدەب و زمانی کوردی لە دەوری دووھەمی ئەدەبی کوردیدا ناتوانم بچمە ژێری و بلیم بونەکی راستە، یان راست نییە، چونکە نەخۆم ئەوپارچەم چەرمەم دیو، کە ئەم شیعرانە ئی نووسراوەتەو، نە لەقسە پۆژەلاتی ناسیکدا بەرچاوم کەوتو، بەلکو تەنیا قسەیکە مامۆستا پەشید یاسەمی لە لاپەرە (۱۲۹) ی کتێبەکیدە (کورد) باس ئەکا، ئەویش بەبی بیگەینتەو بە ئەوێ کەسیک، یان بەسەر چاوەیک!!

حوسین حوزنی موکوریانی و سەدیق پۆرەکی، د. جەمال نەبەز، د. سەعیدی خانی کوردستانی بە ژێدەری ئەو دەقە دادەنێن. دەقی هورمزگانی، دەقیکی پەخنەییە لە پەقتاری موسلمانەکان لە بەرامبەر زەردەشتیەکان، ھەروەھا ئامۆزگاریکی ھەلەشی تێدایە دەربارە سۆرەتی ئەنفالی قورئان، ھەروەھا ھەر ئەو دەقە وای لە کەسانی وەک

(ج. کوردۆ) و (ئه‌حمد شه‌ریف) و ه‌ی تری کردووه له‌میان‌ه‌ی ئه‌و شیع‌ره
 په‌خه له‌ موس‌لمانان و قورئان بگرن! د. سه‌عید ی کوردستانی، کۆنه
 مه‌لای سنه، ئه‌و ده‌قه‌ی به‌و بیانووه و به‌هانه‌وه‌ی بل‌او کردۆته‌وه د. سعید
 راست گۆنه‌بووه، به‌رانبه‌ر ژێده‌ری ئه‌و ده‌قه، چونکه بی‌ه‌زاد له‌کتیبه‌ که‌ی
 - وه‌ک له‌پیشه‌وه ئاماژه‌مان پێدا - له‌شیخ عه‌لاه‌ه‌دینی وه‌رگرتووه و
 به‌هیچ جو‌ری ناوی شیخ عه‌لاه‌ه‌دین نا‌ه‌ی‌نی!! له‌کتیبه‌ی "پزیشکی‌که‌ له
 کوردستان‌ه‌وه" نووسینی (جای. م. ره‌سو‌لی و کا‌دی. ه. نیلین) با‌س له
 د. سه‌عید وه‌ک (مه‌سیحیه‌کی پاک!) ده‌که‌ن، به‌لام هه‌رئه‌وه‌نده‌ ده‌رباری
 شیخ عه‌لاه‌ه‌دین بل‌اوده‌که‌نه‌وه. که‌گوا‌یه ناوی عه‌لاه‌ه‌دین به‌گ بووه.
 هه‌روه‌ها له‌لا‌په‌ره (١٠٩) ده‌رباره‌ی عه‌لاه‌ه‌دین ده‌لێن: عه‌لاه‌ه‌دین به‌گ
 کابرایه‌کی زانا‌بوو، خه‌ت و نووسینی‌کی جوان و نایابی هه‌بوو، به‌ه‌وی
 برینی‌که‌وه، که‌ له‌ناو ده‌ماغ و می‌شکیدا دروست بوو بوو، تووشی نه‌خو‌شی
 له‌بیر‌چوونه‌وه بوو بوو" ئه‌و نه‌خو‌شی‌ه‌ی عه‌لاه‌ه‌دین (له‌بیر‌چوونه‌وه)
 ده‌رفه‌تیک بووه بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و نووسینه‌ه‌ی ئه‌و، د. سه‌عید لی وه‌رگرتوون
 و به‌ ناوی خو‌ی و به‌ ئاره‌زووی خو‌ی بل‌او یان بکاته‌وه! یاسین صابر
 صالح له‌ ئینسی‌کلۆ پیدیای گشتی، سلێمانی ٢٠٠٥، لا‌په‌ره (٥٦٨)
 ده‌نووسی د. سه‌عید کوردستانی ژیا‌نی به‌ پزیشکی و ه‌ۆینه‌وه‌ی شیع‌ری
 بردۆته‌ سه‌ر، هه‌رچه‌نده‌ بۆته مه‌سیحی، به‌لام (هه‌ستی کوردایه‌تی) له
 جاران زیاتر بووه چه‌ند نامیلکه‌یه‌کی زانستی و ئایینی به‌ شیع‌ر
 دانا‌وه، له‌وانه (ن‌زانی، م‌زگانی) به‌کوردی و نامیلکه‌ی (ئاو) به‌فارسی
 جارێ له‌قه‌به‌ی (کوردستان) ه‌یچ په‌یوه‌ندی به‌ پ‌ۆژه‌لاتی کوردستان، یان
 کوردستانی گه‌وره‌وه نییه، به‌ل‌کو (کوردستانی) ته‌نها پارێزگای

(سنه) ده گریته وه! د. سه عید، ژیا نی هه موو وهك مسیونیرك (ئهو قه شهیه ی خه لك ده هینیته سهر دینی مه سیحیه ت) بردوته سهر، هه روه ها وهك مۆزه ی سوپای ئه مه ریکی ده نووسی: د. سه عیدی نوێ، مه لاسه عیدی كۆنی سنه ئینجیل ی بۆ (مسیونی ئامریكایی) وه رگپراوته سهر زمانی كوردی، هه روه ها نوسهرانی كتیبی "پزیشكك له كوردستانه وه تهوا و جهخت له سهر ئه وه ده كه نه وه، كه د. سه عید هه رخه ریکی بلاو كوردنه وه ی مه سیحیه ت بووه، هه روه ها خه ریکی (گومان) دروست كردن بووه له سهر ئیسلام. ئه وه ته له گفتوگۆیه ك له گه ل ئامۆزایه كی خۆی له لاپه ره (۱۲۴) وهك مه سیحیه ك گومان له پزگاربوون salvation له ئیسلام له لای ئامۆزاکه ی دروست ده كاو دینه كه ی خۆی واپیشانده دا، كه پزگاربوونی تیدا مسۆگه ره: د. سه عید: ئامۆزا ئیستا عومرت نزیکه ی شهست سالیك ئه بیته، سهری مه كه كو مه دینه ت داوه و جهجت كردوه، دوا ی ئه م هه موو شتانه، باوه رت به وه هه یه، كه تۆ وه رگپراوی و قبول كراوی له لای خواوه؟ بابلین ئه وشه و تۆ ده مریت، لیته پوونه ده چیته به هه شته وه؟

مه لا: نا، به لام كی ئه وه ی لا دیاره و لای پوونه؟ دوكتۆر: حاجی، ئه و دینه ی زامن نیه بۆ پزگار كردن به فلسفئ ناكړم...!! به لئ، كه دكتۆر سه عید، ئیسلام به قه ولی خۆی به فلسفئ نه كړئ، جا چاوه رپئ ناكړئ ده قیكی وهك ده قی هورمزگانی نه نووسیته وه بۆ ئه وه ی خه لكی وهك براكه ی و ژنه كه ی له ئیسلام هه لگه رینیه ته وه، وپرای ئه مه ش، د. سه عید هه ردوو كوپه كه ی به ناوی (لۆیل) و (سامۆیل) ناو ده نی !!! ئه مه چ كوردایه تی "یه كه !!

له مانه ش زیاتر بیه زاد خوشحالی له كتیبی فیلو لوجیای زمانی

کوردی و میژووی کوردستان "چه ند گومانیک له سهر "دهسپاکی" و "تیوژی دۆزینه وهی به لگه نامه کانی به زمانی هه ورامی ده خاته پوو. له لاپه ره (١٤٨) کتیبه کهیدا، بیه زاد ده نووسی: له گه ل هه موو ئه مانه شدا که دکتۆر سه عید له گه ل زۆربه ی تویره رانی دونیای (دی رین ناسی) و (میژوو) ئالوگوپی نامه ی هه بووه، له وانه "تیوژۆر نو لده که" ی ئه لمانی و (ئه دوار دپراون) که چی باسی شوین و سه رچاوه ی ئه و (تیوژییه ی) خوی نه کردووه، هه روه ها هه ر له هه مان لاپه ردا ده نووسی: دکتۆر سه عید له نووسینه کانی دا هه رگیز باسی ئه وه ی نه کردووه، ئه م (که و نه نوو سراوانه ی) له کی وه رگرتوووه، هه رگیز ناوی شیخ عه لئه دین نه قشبه ندی نه هیئاوه، نیشانه کان واده گه ی ننه که ته وهری سه ره کی وه ده ست هیئانی ئه و که و نه نوو سراوانه، شیخ عه لئه دین بووه.

دووهم: گومان کردن له ئه سلی ده قه که

زۆربه ی ئه و نوو سه رانه ی باسی ئه و ده قه یان کردووه، خو شیان گومانیان له راست و دروستی ده قه که هه بووه، جگه له د. سه عیدی کوردستانی (سنه یی)، حوزنی موکریان ی و ره شید یاسه می و هه ورامانی، ئه وانی تر وه ک عه لئه دین سه جادی، د. په شاد میران، د. جه مال نه به ن، د. عزه دین مسته فا په سول باوه ریان و ابو وه، که ئه و ده قه گومان هه لگره، چونکه نه مه رجه زانستی و ئه کادی میه کانی تی دایه، نه ه یچ کۆنیار ناسیک "کۆنی تی" - که ونی تی ئه و ده قه ی ساغ کردۆ ته وه. و ی پرای ئه مه ش له ه یچ مۆزه یه کی - مۆزه خانه یه کی پۆژئاوا بوونی نییه. ئه و ئینگلیزه ی گوایه له سلیمانی له ده رویشی، یان کریکاره کانی کریوه، نه ی توانیوه

پوژئاوايه كانى پى هه لئه تىنى! سه جادى له لاپهړه (۱۳۰) دهنووسى:
 "ناتوانم بچمه ژير ئو شعره و بلىم پاسته، يان پاست نيه" ههروهه
 له هه مان لاپهړه گومانه كهى زياتر دهكاو دهنووسى: "نه خوځم بينيوومه، نه
 له قسهى پوژه لاتناسيك گويم لييووه! ههروهه پرهشيد ياسه مى، نه
 كهسه كه ديارى دهكا، نه سه رچاوه كهشى! د. پرهشاد ميران له لاپهړه (۴۵)
 باسى ئو شيعره دهكات، به لام له پهراويزى (۷۳) لاپهړه (۲۲۸)
 دهنووسى: "به لام پايه كى واش باوه، كه گومان دهخاته سه ر پاستى ئه
 شيعره و گوايه ئه مه بهم دوايى يه هه لئه ستراوه" د. نه حمهد شريف
 له لاپهړه (۱۴) ي "دكتورا نامه كهى" دهقه كه به يه كه م ئه نغالى كوردستان
 داده نى، به لام له لاپهړه (۱۵) دهنووسى: "هه رچهنده ئه م شيعره، تانيستا
 جيگاي گومانه له لايه ن هه ندئ پوژشنيروهه، به لام له بهر ئه وهى له گه ل
 عه قل و لوجيك دهكونجئ، بويه به نمونه هيناومه تهوه!"

د. عزه دين مسته فا ره سول له لاپهړه (۵۶) ي "الواقعيه فى الادب
 الكردى" دهنووسى: "ويروى (رشيد ياسمى، ابیاتا شعرياً يقول بانها
 وجدت على قكعه جلد فى كهف (هزار ميرد) قرب السليمانيه ولايزكر
 الكاتب شيئاً عن مكان القكعه الجديده مايلقى الشك ايجا على هژم
 الابيات. وتروى الانسكلوبيديا السوفتية الكبرى، وتقول بان القكعه
 وجدت فى السليمانيه على ورق قديم بالحروف الاراميه، بينما يقول ياسمى
 بانها بالخك البهلوى القديم واغلب الثن ان الانسكلوبيديا المژكوره قد
 اعتمدت على المصادر الفارسيه التى يمكن الشك فى وجود غرچ سياسى
 لها بالاتيان بهژم الروايه." د. جهمال نه بهز له لاپهړه (۱۱۱) ي كتيبى "زمانى
 يه كگرتووى كوردى" دهنووسى: "ئه مه (۵۰) سال پتره گه لئ سه رچاوهى

كوردى و بىگانه دا هه والىك بلاوده كرىتهوه بهو بوئيهوه، كه گوايه دهرويشىك له دهشتى شاره زور پارچه پىستىكى دۆزیه تهوه، كه به رېنووسى په هلهوى، چوار دېر هۆنراوهى كوردى له سهر نوسراوه، كه هونه ره كهى گوايه ئاخ و داخى هه لكىشاوه بو ئايىنى زهردهشتى، كه چۆن له لايه ن هيرش بهرانى عهره بى موسلمانوه له نيوپراوه و سكالآ له دهست ئه و هيرش بهرانه دهكا، كه چۆن ژن و كچى به ديل گرتووه و خويىنى خه لكيان رىشتووه. ئه وهى راستى بى، ئه م هۆنراوه يه هۆنراوه يه كى ساخته و دهستكرده و به پى ئى زانستى زمانه وانى، ده توانين پيشانى بدهين، كه كوردى يه كهى ناتوانى بپيته كوردى دهرووبه رى په يدابوونى ئىسلام. "

ههروه ها د. جهمال نه بهز له وه لامى نامه يه كه بو سه دىق بۆره كه يى دهنوسى: "هۆنراوه يى مزگان يه كه م كه س كه باسى ليوه كردووه، د. سه عىد خانى كوردستانى يه، ئه و جا ره شىد ياسه مى له وه وه وه رى گرتووه و له وي شه وه ئه وانى دىكه. پىسته ئاسكىك كه ئه م هۆنراوه يى له سهر نووسرابى له هيچ مۆزه خانه يه كه دا به رچاو نه كه وتووه. خۆم چه ند چووم بو له ندهن و له مۆزه كان گه راوم هيچى وام نه ديوه."

سپيه م: له بهر ساخته بوونى دهقه كه، گه وه مېژوونوسانى كورد باسى ئه و دهقه يان نه كردووه

شه ره فخانى به دلىسى و محمد ئه مين زه كى، صالح قه فتان، مه لا جه مىلى پۆڙبه يانى باسيان له سه رده مى موسلمان بوونى كورد كردووه و ئاماژه يان به هه ندئ شه ريش داوه. ده رباره يى شه رى شاره زور، كتيبه ئىسلاميه كانيش وه ك ته به رى و ئىبن كه سىر و، ئىبن خه لدون باسيان له و

قوناغه کردووه. ههندی وهك به لازری و ئین خهلدون دهنووسن، كه خهلكی
 شارهزور به باجدان ته سلیم بوون: ئین خهلدون له کتیبی
 (العبر، ج ٢، ل ١١٩) دهنووسی: عوتبهی کوپی فرهدهی ئهلسهلهمی کاتی
 (شارهزور) و (سامفای) فتهح کرد، خهرج و باجی به سهر دانیشتوانهکی
 سهپاند "هروهها به لازریش دهنووسی: كه عوتبهی کوپی فرهده سامفان
 و دارابادی له پښگای پښکوتنهوه فتهح کردووه، جگه له سهپاندنی خهرج
 و باج نهو دوو مهرجی تری بو خهلكهكه داناو، كه پهلاماری فاتحین
 نهدهن و پښگهوبان نهگرن، كهچی له "الكامل في التاريخ" هاتووه كه
 شهپښکی قورس له شارهزور پووی داوه، محمد ئهمین زهکی له
 خولاسهیهکی تاریخی کورد و کوردستان، لاپهړه (٢٩٢) باسی نهو شهپه
 دهکات "كهچی ههچ یهکی لهو میژوونووسه عههه و کوردانه باس لهو
 پارچه پیسته ناکه!! لهناو پوژهه لاتناسهکانیش، ئارشاک پۆلادیانی
 پوژهه لاتناس لهکتیپیکیدا بهکورتی باسی پهوشی کورد لهسهدهی
 حهوتهم ههتا دهیم دهکات، کتیبهكه نهوهنده "پوژئاواایانه" نووسراوه
 بهجوړی کورده سیکیولاریزمهکانی باشور بهسی ناویشانی جودا
 وهریانگپراوته سهر زمانی کوردی: "کورد لهسهرچاوه عهههیهکان دا"،
 "کورد لهسهدهی حهوتهمهوه تا سهدهی دهیم"، كهچی پۆلادیان بهههچ
 جوړی به ئامارهش باسی نهو پارچه پیسته ناکات! ئهگهر نهو دهقه له
 موزهکانی پوژئاوا ههباویه، دهبوو لهو کتیبهی پۆلادیان ههباویه، چونکه
 "پووداوی شارهزور" بهشیک له کتیبهكه پیکدینی"

پوژهه لاتناسیکی وهك باسیلی نیکیتهن، كه زور سودی لهمهلا
 سهعیدی قازی بینووه، د. نهجاتی عبدالله دههپارهی پۆلی نهو مهلا

کورد له لاپهړه (١٥) ی کتیبی "بازیل نیکیتین کوردناسی" دهنوسی:
 "کاره کوردناسیهکانی نیکیتین بهشی زوریان بهرهمی قهلهم و زادهی ئهم
 مهلاو پوناکییره کورده ناو ونبووه" کهچی نه مهلا سهعید (١٨٨٥-
 ١٩١٨) وه نه بازیل نیکیتین (١٨٨٥-١٩٦٠) باسی ئهو شيعره ناکهن!!

چاوهړی دهکرا، شوکر مستهفا له کتیبی سهراوهکانی بیر و باوهړی
 کوردهواری "باسی ئهو شيعره ی بکردبايه، چونکه، ئهو، بهقسهی خوی،
 هرچی بهشیک بووه له فورمهلهکردنی بیر و باوهړی کوردهواری قسهی
 لهسهر کردووه!!

د. کوردستان موکریانی، که خوی گوڤاری زاری کرمانجی ئاماده
کردووه و چاپکردوتهوه، بهلام له کتیبی "سهردهمانی زمانی کوردی"
باسی رهوشی زمانی کوردی له چهندهها قوناغ کردووه و ئامازهی به
هندي بهلگهی هورامان داوه، هروهها باسی له رهوشی کورد
لهسهردهمی ئيسلاميدا کردووه، بهلام به ئامازهيهکيش باسی شيعری
هورمزگانی نهکردووه!! جا ئهگهر دهقی هورمزگانی، دهقیکی پر بههabin
بو زمان و ميژووی کوردی هروهك حوزنی موکریانی مامی د. کوردستان
بانگهشهی بو دهکات، بوچی برازاکی وهك دهقیکی کوردی و نووسراو
بهزمانی کوردی باسی لیوه نهکردووه!؟

هروهها، د. مارف خهزنهدار له "ميژووی ئهدهبی کوردی دا" به
دریژی باسی سهردهمی موسلمانبوونی کوردی کردووه و باسی هندي
دهقی "کوردی" لهسهردهمانیک کردووه، بهلام ههتا ئامازهيهکی
ناراستهوخوشی بو ههبوونی دهقی هورمزگان نهکردووه، دهربارهی
سهرهتاکانی ئهدهبی کوردی بهرگی يهکهم لاپهړه (١٥٦-١٦٠) شيعری

ثایینی و لیریکی (غنائی) له دیالیکتی گۆرانی کۆترین شعری زمانی کوردیه، له سه ده کانی ناوه پاست پهیدا بووه "دوو به یته کانی بابته تاهیر به سه ره تای شیعی کوردی داده نریت". نوسه ریکی دی کورد، نه مین نه قشبهندی له وتاریکی درێژ به ناوی "شاره زوور و شاره زووریه کان" له گۆڤاری کۆپی زانیاری عێراق، دهسته ی کورد، بهرگی دههم، (١٩٨٣) لاپه ره (٤٢-٧٥) ههتا باسی کتێبه که ی "ره شید یاسه می" یش ده کات، هه ره ها باسی موسلمان بوونی خه لکی "شاره زوور" یش ده کات، به لام ههتا ئاماژه یه کی ناراسته خوش بو ده قی هورمزگانی ناو کتێبه که ی یاسه می ناکات. ئه مانه هه موو به لگهن، که زۆریه ی نووسه ره جدیه کان باوهریان بهو دهقه نه بووه!

زۆریه ی نووسه رانی باشور و به شنی له پۆژه لات، به هه له شروقه ی به شیکی ئه و دهقه یانکردووه، ئه وه له پاشان دهستنیشانی هه له کان ده کهین، به لام زۆریه یان بانگه شه ی ئه وه ده کهن، که ئه و دهقه به زمانی (په هله و ی)، هه ندی ده لێن (خه تی په هله و ی) و هه ندیکی تر ده لێن خه تی (ئارامی) نووسراوه!! ئه م جیاوازیه له وه دا دروست بووه که هه یج که سیك له و نووسه رانه ئه و دهقه یان نه بینیه، که به و (زمان) و (خه ت) و (پینووس) ه کۆنه وه نووسراوه، ئه مه بیرکردنه وه و پرای دوور له ئه کادیمییه ته. دۆگمای ئایدیۆلۆژی و پق له ئیسلام وایلیکردوون، ههتا باوهر به ئه فسانه ش بکه ن و ئه فسانه ی پیسته که دروست بکه ن، ئه گه رنا ئه گه ر ته نها ساتیک دهسته مۆی لۆژیک و ئه کادیمییه ت بن ده رک به وه ده که ن ئه و دهقه کۆن نییه !!

د. سه عیدی کوردستانی له کتێبی "نزانی، مزگانی" ده لێ: "ئه و

پارچه ههلبهسته (به خه تی په هلهوی) نو سراوه "سه دیق بۆره که یی
 دهنووسی: "ئهم هۆنراوه و یه کیکی تر به هه مان ناوه رۆک (به زمانی
 په هلهوی) نو سراون" زوبێر بیلال له لاپه ره (۷۸) دهنووسی: "ئهو پارچه
 پیسته به شیوه ی (گۆرانی) هه ورامانی و به نووسی نی (په هلهوی)
 نو سراوه ته وه. ئهو خه ته ش (ئەلف و بی ی ئارامی) یه وه وه رگیراوه."
 د. ره شاد میرانی ش له "رهوشی ئایینی... " لاپه ره (۴۵) دهنووسی:
 "ئهم شیعرانه به (دیالیکتی گۆرانی) نو سراون" د. جه مال نه به ز له لاپه ره
 (۱۱۱) ی زمانی یه کگرتوی کوردی دهنووسی: "گوايه! هۆنراوه که
 به "رینوسی په هلهوی" نو سراوه".

زمانی پههلهوی

زمانی پههلهوی، زمانیکی کۆنی "ئێرانی" بووه. به زمانیکی هیند و ئێرانی دادهنری، لیڤهوه ناسنامهی "فارس" و "کوردی" ئهو زمانه تیکهڵ دهبی، چونکه میژووی (ئێران) له دواي پوخانی ئیمپراتۆریهتی (میدی) یهوه، خویندنهوهیهکی "نهتهوهیی" بو کراوه و وشه ی "ئێران" به (فارس و ولاتی فارس "شرۆفه کراوه، به لām له بنه پهدا وشه که ئهو واته تهسکه نابەخشی!

زمانی پههلهوی، زمانی پالەوانهکان، زمانی پهسمی ساسانیهکان بووه، ههروهها دهوتری که له سهده ی سێ هههوه، ههتا سهده ی ههشتهم نوسین و قسه ی پیکراوه، له ئێران - ولاتی ئاریان، به لām ئهو زمانه پینوسیکی script زۆر دژوار و زهحمهتی ههبووه، بۆیه هههر له سهردهمانیکی ساسانیهکانهوه نووسینی (کهم) ی پێ کراوه، هههر زیاتر زمانی ناخواتن بووه.

پههلهوی کوردی یان فارسی بووه؟

د. جهمال نهبهن له لاپهڤه (٩٢) ی کتیبی "بیدهسهلاته کوردهکان و برا موسلمانهکانیان" دهنووسێ: "پۆژه لاتناسه ئهروپیهکان زمانی پههلهوی pehlevi به زمانی فارسی ناوهراست ناوژده دهکن". به لām د. نهبهن خۆی زمانی پههلهوی به "زمانیکی سهربهخۆ" دادهنێ، بهوهی نزیکتره له زمانی کوردی وهک له فارسی. ئهو رایه ی د. نهبهن له سهربههنا و شهنگست نییه، تهنیا نزیکی وشهکانی زمانهکه و شوینهکه ی کردۆته

مه‌رج! سه‌دیق بۆره‌که‌یی له‌به‌رگی یه‌که‌می میژووی و یژده‌ی کوردی لاپه‌ره (٢٤-٢٥) ده‌لی: زمانی په‌له‌وی له‌ زمانی کوردی ده‌چی و نزیکترین زاراوه‌ی (زاری) کوردی، که له‌گه‌ل ئه‌م زمانه‌دا هاوچه‌شنه، زاراوه‌ی گۆزانی و و لوپیه. "بۆره‌که‌یی و زوبیر بیلال هه‌ندی "به‌لگه" ده‌هیننه‌وه به‌وه‌ی، که زمانی په‌له‌وی زمانی کوردیه‌ی، یان زاریکی کوردی یه. گێو موکریان ی بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌کات، که کتییی (دین که‌رد) به‌ زمانی په‌له‌وی نووسراوه، ئه‌و زمانه‌ش زمانی لوپ و که‌له‌وپ و شوانانه. مه‌ردۆخی میژوو نووسی کوردیش ده‌لی: "زمانی په‌له‌وی یه‌کێ له (شیوه‌کانی کوردی) بووه، که گه‌لێ به‌ زاراوه‌ی لوپی و گۆپانیه‌وه نزیکه".

زوبیر بیلال ده‌لی: "دوو جوړ په‌له‌وی هه‌یه، په‌له‌وی سه‌رده‌می ئه‌شکانی ٣٠٠٠ پ. ز ٢٢٤ ز ئه‌و شیوه‌یان له (هه‌ورامی) و (فه‌یلی) ده‌کات، په‌له‌وی ساسانی ٢٢٤-٦٣٠".

له‌لایه‌کی تر، (ئابریکه) له‌ ئه‌تله‌سی زمانه‌کانی هیندۆ - ئیرائیدا، کوردی و فارس به‌ دوو زمانی (ئیرانی) داده‌نی، به‌لام له‌ژێر فارسی کوڤ، زمانی په‌له‌وی و وه‌ک به‌شیک له‌ قوناغی، یان قوناغیک له‌ زمانی فارس دا ده‌نی، د. فرست مرعی له "کردستان فی القرن السابع المیلادی" لاپه‌ره (٢٤) ده‌نووسی، که له‌سه‌رچاوه عه‌ره‌بییه موسلمانه‌کانیش زمانی (فارسی) و (په‌له‌وی) له‌یه‌ک جیاکراونه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می ئیسلامیدا.

به‌کورتی، په‌له‌وی زمانیکی پینووس ئالۆز و گران بووه، بۆیه له‌سه‌رده‌می ئه‌خمینییه‌کان له‌لایه‌ک و سه‌رده‌می ئه‌شکانی و ساسانیه‌کان، ماوه‌ ماوه‌ ته‌نها وه‌ک (زمانیکی) نایینی، یان ئاخاوتنی خه‌ک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کراوه.

لهو سهرچاوانه بېړۍكې وا خراونه ته پروو، كه زۆربه يان ههر دهقې هورمزان هه لدهوه شيننه وه! لير هه خت له سهر شو زمانه و رينووسى شو زمانه دهكەين بو شووهى بسه لمينين، كه هه ندى نووسهر و تويزهرى كورد چەند بى ناگان هه تا له رايه كانى خويان!!

دهقې هورمزان، نهگه به په هلهوى نو سرابى وهك بانگاشه دهكرى نه مه شو دهقه ده بى هى سهردهمانى نه شكاني بى، نهك ساسانى، چونكه سهرچاوهكان جهخت له سهر شووه دهكەن، پيڅچوون له نښان په هلهوى نه شكاني ٣٠٠٠ پ.ز- ٢٢٤ ز و هه ورامى، فهيلى لوړى ههيه!! نهك په هلهوى ساسانى!!

سهرچاوهكان ده لښ پيڅچوون ههيه له نښان زمانى په هلهوى و شيوه زارى هه ورامى، نهك ههردووك يهك بن. شو نووسهره كوردانهى، لهوانه د. سهعيد كوردستانى، حوسين حوزنى موكرىانى، رهشيد ياسه مى، سهره تا دهقه كه يان بلاو كوردو ته وه، دهقه كه يان به (شيوه زارى هه ورامى) بلاو كوردو ته وه، نهك به زمانى په هلهوى!!! ههروها په هلهوى ههروك (زمان) يان (شيوه زمان variety) بووه، ههروها (رينووس) ييش بووه، كه چى هه ورامى ته نها شيوه زاره نهك (رينووس)!! صاح قهفتانى ميژوو نووسى كورد له لاپره (١٠٥) ي كتيبى (ميژووى گهلى كورد له كوئوه تا شمرو) دهربارهى "رينووس" ي په هلهوى دهنووسى ... نهلف و باى په هلهوى زور سهخت و گران بوو، چونكه وهما دهركه وتووه، كه له نوووسينى په هلهوى دا ههزار پيت (حرف) زياتر به كارهيتراره!!!

ههروها قهفتانى قسهى هه ندى زانا دهربارهى نهلفباى په هلهوى دهگوازيتوه و ده لى: دهنگ وايه لهكاتى دوايى ساسانيهكان دا به فهرمانى

شای ئیران شیوهی (فارس) بوو ته زمانی په رسمی حکومت، چونکه
 نووسین و خویندنه وهی په هلهوی زور گرانبووو!!!
 ئەمەش بەلگەیە، کە هیچ نووسەرێکی کورد "دهقی هورمزگانی"
 به زمانی په هلهوی نه بینووو!! زمانه هه ورامیه که ی دهقه که قه ناعت به هیچ
 که سێ ناهینیت، که زمانی کوردی سه رده می ده رکه وتنی ئیسلام -١٦- ی
 کۆچی بی له کوردستان!! ئەو زمانه شیوه زاری هه ورامی دهقه که، می
 سه رده تای سه دهی بیسته مه، نه ک سه رده می ئیسلامی، چونکه هیچ
 دهقیکی فارسیش نه وها (پهوان) نییه!!.

بهشى شه شه شروقه كردنى دهقه كه

دهكرى دهقى هورمزگان له سهر سى شهنگهست و بنهما شروقه بكهين:

● شهنگستى زمان:

هممىلله تىك بانگه شهى نهوه بكات، كه بهشدارى كردوه له شارستانيهت civilization نهوا دهبن باوه پرى وابى، كه زمانى پاك pure language ته نها نه فسانهيه، چونكه شارستانيهتى ئيرانى، بۆ نمونه، شارستانيهتى ته نها نه ته وهيهك نيه، بهلكو (چه ند) نه ته وهيهك بهشدارن ههروه ها شارستانيهت، له (شار) بهرپا دهبن، نهك (گوند و لادى و ژيانى كوچهرى). له شاردا دياردهى فره زمانى، گوپرانى زمان language change دياردهيهكى حه تمى دهبن ههروه ها له و ميانهدا وهرگرتنى وشه borrowing words له نيتوان زمانهكان دا پرۆسهيهكى سروشستى دهبيت! ويپراى نه مهش، ههر زمانىك به چه ند قوناغيك -period- تيده پهرىت. زمانى كوئى ئينگليزى به هيچ جوئى بهراورد ناكري به زمانى نوئى ئينگليزى، به جوئى ههر دهليى: "دوو زمانى تهواو جودان" له م پوانگه زمانىيه وه نازانم چ عه قل و لوژيكيك قبولى نهوه دهكات، كه دهقى هورمزگان له سالى شانزه، يان بىستى كۆچى نووسرايىت؟! نه وهقه، نه وهنده به زمانىكى ساده هونراوه ته وه، كاريگهرى زمانى دهسه لاتى فارسى، به سه ره وه نيه!! بوئه، له پوانگه ي زمانه وه، زانستى زمان قبولى نه وه ناكات، كه نه وه دهقه له سه رده مى فتوحاتى ئىسلامى

نووسرابی! د. جهمال نه به ز خویشی ده نووسی: "به پیی زانستی زمانهوانی ده توانین پیشانی بدهین، که کوردیه که ی ناتوانی بیته کوردی ده و روبه ری په یدابوونی ئیسلام!!"

● شهنگستی ئایینی:

ئهم ده قه به مه بهستیکی "ئایینی" و "سیاسی" نووسراوه. گوتاری ده قه که ره خهنگرتنه له (ئیسلام) و (میژووی ئیسلام): ده قه که وا پیشان ده دات، که موسلمانان خه لکی کوردیان له شاره زوور و ده و روبه ری کوشتوو و کچ و ژنی کوردیشیان به دیل بردوو! ههروه ها، ئیسلام وهک داگیرکریک وینا دهکات!

دیاریبوو شکانی ساسانیان له ناوچهی فارسه نشینهکان ههتا (ههلوان) خالی وه ره چهرخانی هه ره سی ده سه لاتی فارسی (ساسانی) بوو له (فارس) و نه قلیم جبال - کوردستانی باشوری پوژمه لات -! نهوسا نهک (شاره زوور)، به لکو ته وای ئیقلم جبال له حالتهی داگیرکردن دابوو، کورد نه ناسنامه ی نه زمانی هه بوو! که چی نهو ده قه ده یه وی شه ری ئیسلام له گه ل ده سه لاتی داگیرکهری فارس به شه ری (ئیسلام و کورد) ناو زه د بکات!!! ده سه لاتی ئاگر په رستی ساسانی وای کرد، نهک زه رده شتی هوکار بی بو نه وهی ولاتی فارس و به شیک له کوردستانی بندهستی ساسانی (به شه ری) یه کلایی بیته وه نه گهر نا باکوری کوردستان، که زیاتر (مه سیحی) بوون به "سولج" و "ناشتی" موسلمان بوون یان وهک ها ولاتیانی مه سیحی ناو ده ولتهی ئیسلامی مانه وه!

دهقی هورمزگان پریهتی له (له هه قه دژی) و (پاراددوکی). له دوو

نیوه دئیریه که مدا.

هورمزگان رمان ئانران کوژران

ویشان شاردهوه گهره ی گهره کان

زۆربه ی ههره زۆری نووسهرانی کورد غه لهت له (هورمزگان)
گه یشتوون، حوزنی موکریان، رهشید یاسه می و عه لانه دین سه جادی،
ههتا نووسهرانی ئه مرۆ هورمزگان به (مزگهوت) و (پهرستگا)
تیگه یشتوون، کهچی سدیق بۆره کهیی ده لی: هورمزگان ناوی یه کن له
شارهکانی شاره زور بووه، به لام ئه و رایه ی سدیق بۆره کهیش تهواو له
شوینی خوی نیه، به لکو راستیه کهی ئه وهیه (هورمز) ناوی خودای
زهرده شتی کهانه، کهواته هۆنهری ده قه که، شاره که، به "شاری خودای
زهرده شتی کهان" داده نی، نهک مزگهوت و شاریکی جوگرافی. "گهره ی
گهره کان" له هه ندی دهق به تایبه تی ئه وه ی جلیل عباس به "گهره ی
گاوه رکه اندا" هاتوه.

د. هه رامانی و د. جه مال نه بهن ewir و وا پیناسه ده کهن "ئه و
 ناوه یه که له سه ره تای نیسلام به و که سانه ده وترا، که نیسلام نه ده بوون،
 پابه ندی ئایینه کهی خۆیان ده بوون، که زهرده شتی بوو هه ر وهک باوه ریان
 وایه، که وشه ی "گۆران" له ئه مه وه هاتبیّت. به لام وشه ی "گاوه ر"
 به واتای مه سیحی دی نهک "زهرده شتی" ئه وه تا گیه ی موکریان له
 فهرهنگی کوردستان لاپه ره (۸۰۶) ده نووسی: گاوه ر! فه له، دیان، هه ژار
 موکریان له لاپه ره (۶۸۶) ی هه نبانه بۆرینه ده نووسی: گاوه ر: فه له،
 خاچ په رست، هه روه ها د. شه فیق قه زاز له فهرهنگی (شاره زور)، لاپه ره
 (۶۹) ده نووسی: (گاوه ر) و (کهور) به واتای فه له Christian دین!!

لنكدانه وهى زهردهشتيه نوڤ يهكان بوئو دوو نيوه ديڤه زور سهيره،
 نهوان دهليڤن په رستگاكان پووخان، ئاگرهكان كوژيندرانه وه، گه وه
 گاوهكانى زهردهشتى خوڤيان شارده وه؟! ئه مه چ (شانازى يهكه) گه وه
 گه وهكانى زهردهشتى خوڤيان بشارنه وه، خهلكه ږهش و پووتهكهشى له
 گوږه پانى جهنگ له خوڤين بگهوزن: ميږد ئازا تلى وه رووى هويڼا پياوانى
 ئازا له ناو خوڤينه تلانده وه!!

دهكرى ئو دوو نيوه ديڤه، خوڤيندنه وه يهكى مه سيحيانه ي بوبكرى،
وهك له پيشه وه چهند دهقيكمان هيڼا، كهوا دهسته لاتی ساسانى چوڼ
مه سيحيه كوردهكانى دهچهوسانده وه، ههتا چهوسانده وهكه گه يشت بووه
ږاده ي كوشتنى كۆمهل كوژى، كه له ميژوودا ناسراوه به چهوسانده وه ي
چل سالى مه سيحيه كان: شارهكانى خودا ويړانكران، ئاگرى ئيمان
 كوژينرايه وه گه وه ي گاوهكان -خوڤيان شارده وه!! له دووهم نيوه ديږى
 دووه مدا وشه "ئاره ب" كراوه ته وشه ي (عهرب) يان (عاره ب)، كه سيږى
 وهك حوسين حوزنى هه ر به (عاره ب) دهقه كه ي نووسيوه ته وه:

زور كره عارب كوردى نه خاپوور

كه چى له نه ده بى كوڼى كورديدا (عهرب) به واتاى (نامۆ و نه يارو
 بيگانه)، دى نهك نه ته وه ي عه رب!! خالكي ترى زور گرنگ، له ئاينى
 نه ته و ايه تييدا، نه ته وه كان ناويك بو خودا كه يان داده هيڼن و، ئه و (خودا يه)
 هه موو شتى له (له بهر ژه وه ندى) نهوان دهكات ه شوكر مسته فا له (له
 سه رچاوه كانى بيو باوږى كورده وارى) دا باسى (يه هوه) ي خودا ي جوله كه
 ئه وها دهكات: "خودا ي ته ورات، كه نيوى يه هويه و له (ته وراتدا) (٦٨٢٣)
 جار نيوى دووباره بوته وه (ته نها خودا ي نه ته وه ي جووه و بو خوشى

خودايه کی سەت لە سەت جوو ه....

بەرژه وه ندى تايبه تى نه ته وهى جوو له پښه كه وه بى، ده بى

بپاريزى... لا پهره ۱۶۵.

له زهرده شتیه تدا، "ئاهورامه زدا" ناویكه زهرده شت بو خودا كه ی
خوێ به كارهی ناوه، زهرده شتیه كان ئه وها پراڤه ی "ئاهورامه زدا" یان
كردووه: دۆستی هۆشمه ند، سه روهری زانا، ئه میری ناگا...
جه لیل عه باس، لا پهره (۱۵).

ئو (هورمزه ی، كه كۆتایی ده قه كه دا ها تووه، هه ر ئاهورامه زدا ی
زهرده شتیه!

ئه گه ر ئه و ده قه قسه له سه ر په وشى زهرده شتیه كان بكاو خوێان
واته نى (عه رب) چ دكرێكى پێكردوون. (كچ و ژنى ديل كردوون) و
(پیاوانى ئازای لێكوشتون) و (په وشتى زهرده شت) بى كه س ماوه ته وه،
ئه دى نازانم

به گوێره ی دوانیوه دیڤ: به زیركا، نڬا هورمز وه هه یچ كه س: هورمز
به هه یچ كه سێك به زه یى نه هات، بوچی ئاهورامه زادا ی خودا ی زهرده شتیان
"به زه یى" به زهرده شتیه كان نه هاته وه؟! ئه گه ر ئه وانه كوژرابن، زهرده شتی
بن، ئه دى بوچی (خودا) كه یان هه یچ به زه یى پێیان نه هاته وه؟! ئه دى بوچی
(یه هوه) ی خودا ی جوله كه، كوشتنى به ناچه قى فه له ستینه كان به پێویست
ده زانى، كه چی خودا وه نده كه ی زهرده شتیان له سه ر زهرده شتیه كان به
جواب نایه ت!!

ئو پارا دۆسكى و هه قذریه لۆژیک قه بولێ ناكات، یان ئه وه ته ئه وه ی
كوژراون، مه سیحیه كورده كانن، كه نامۆن به ژیا نى زهرده شتی و مه

جوسیهت، ئاهورا مهزدا هیچ بهزهیی پی نایهتهوه، چونکه له ئاینی نهتهوه لایانداوه و "خودایهکی" تریان بوخویان دیاریکردوه، یان ئهوهته، کوژراوهکان مهجوسی بوونه و لهزهدهشتیهتی رهسهن لایانداوه، بویه ئاهورا مهزادا لییان توپه بووه و هیچ بهزهیی پینه هاتونهتهوه. هه موو ئه مانه، بهلگه ن له سه رهتهوه، که بونیاتی سیمانتیکی و عه قیدهیی ئه و دهقه، له گه ل هیچ ئاستیک یه کنا گریتتهوه!

شەنگستی میژوویی وەک بێهەڵەمانیەکی بۆ هەڵەشانەوهی شیعری هورمزگان

شەنگستی میژوویی؟

لەم دەقەدا، هەندێ شویینی جوگرافی هاتوووه، وەک هورمزگان،
شارەزور... لێره هەڵەمانەیهکی دێی کۆنی ئەم شیعری
لەوانگە بێهەڵەمانی میژوویی شاری شارەزوروه
هەڵەمانی شینینهوه.

شارەزور:

شارەزور لە میژوویی ئیسلامیدا، بەتایبەتی عەباسی و عوسمانی،
ناویکی دیارو ناسنامەی دەرکەوتنی چەندەها پوناکییری کوردیی بووه،
بۆیه هەوادارانێ شیعری هەڵەمانە ئەو میژوو ئیسلامییە شارەزور
دریژیکەنەوه بۆ قوناغی بەرلەئسلامی!

ئەو دیمای گۆجیەتە بە عەقڵیکێ ئاگا لە میژوووه گراوه بۆ ئەوهی
وێنەکه و لەزەینی خوێنەری سادە کورد جیگیر بکەن و، سیفەتیکێ
داگیرکاری بۆ پرۆسەی پزگاری کوردستان لە ژێر هەژموونی کەلتووری
سیاسیی ساسانی دابریژن. لێره، بەگرنکی دەزانین سەرەتا لە پامان
و فۆرمی جودای وشە شارەزور بە گوێزە سەرچاوەکان بدوین.

پامان و فۆرمی جوداگانی شارەزور

وشە (شارەزور) لەسەرچاوه میژووییەکاندا ناوی شارەزور
بەچەندەها شیوه هاتوووه هەروەها چەندەها ڕاڤە جیاوازی بۆ وشەکه
کراوه.

وهمبازم توفيق وههبي پيش هر تويژهریكي كورد له پهگ و پرېشه و
واتاكاني ناوی شارهزوری كۆلبیتهوه. لهو پوهوه له گوڅاری (سومر)
ژماره (۷)، سالی (۱۹۶۱) لاپهړه (۱۲۹-۱۴۴) چهندها پای جياواز بو
ناوی شارهزور هیناوهتهوه، كه دهكری لهچند خالیك كورتیان بكهینهوه:

۱- (زور)ی برگهی دووه له فارسی (زور) بووه، برگهی یهكه میش
(سیا - پرهش) بووه، وشهكه له (دارستانی پرهش) هاتوه.

۲- مینورسکی دهلی: وشهكه (شه - زور) بووه واتاكهشی
(دارستانی پادشاهیته) دهگهینهی، ههروها له پوانگهی (نافیستا) وهش
دوو پای جياواز دههینینهوه بهوهی (زور)، وشهیهکی ناویستاییه واتای
(سته) دهگهینهی كهواته (شارهزور) (شاری ستهمه) ههروها دهلی:
شارهزور له (شهر زهفر) هاتوه و (زهفر) واتای (هیز، چالاکی)
دهگهینهی، ههروها دهلی: (زور) له عهههه به واتای (نزم) و (قول)
دیت، نههش لهگل سروشتی خاكناسی ناوچهكه تیكناكاتوه!!

ههرجی ماموستا جهمال بابانه نهوه له لاپهړه (۲۳۲ ههتا ۲۳۹)
چهندها پای جياواز لهسر بنهچهو واتای وشهكه له زمانی ناویستا،
فارسی، عهههه، كوردی دههینینهوه.

سهههتا نهو "پا" یانه دههینینهوه، كه جهخت لهسر نهوه دهكن، كه
"شارهزور" وشهیهکی لیكدراوه.

لهم بهشدا، زۆربهی نووسهران هاوپان لهسر بهشی یهكه می وشهكه
(شهر - شار)، كه (شهر) فارسی یه و واتای شار دهگهینهی، بهلام لهسر
بهشی دووه می وشهكه (زور) هاوپا نیین.

ههنديك پینووسهكه نهوها دهنووسن: (زور)، یان (زپ) (زول) (زل)
(زه-زهه، زههه) زۆربهی نهو شروفانه بهشیك له پاستیان تیډایه و

گوزارشت له سروشت و واقیعی شاره که ده کهن، عه ره به کان دوو لیکدانه وهی جیاواز له وهی (فارسی) و (کوردی) بۆ شاره که ده کهن. یاقوت حه مهوی له معجم البلدان لاپه ره (۳۷۴-۳۷۵) ده نووسی: ئه شاره، (زوری کوپی زوحاک) دایمه زرا ندووه، که واته که ده گوتری شهر زور - به واتای شاری زوری کوپی زوحاک ده گه یه نی - دوورنیه ئه "پا" یه بۆنی (عروبه) ی لی بی، چونکه (حه مهوی) له ناوهینانی چهند شاریکی کوردی، لیکدانه وهیه کی عه ره بی بۆ شاره که ده کات، که چی ده زانین پیش هاتنی نيسلام هیچ عه ره بی که له شاره زور نه بووه!!

ههروه ها "پا" یه کی دی عه ره بی ههیه، که شاره زور له "شهر زهوار" - شاری کاروانچی "هاتبی" له م بارهیه وه، جه مال بابان، شیعیکی مهولهوی دههینیه وه!

دهنگ زه یله ی زهنگ زهواری مهیۆ

دهنگی قافلهمه کی جههاری مهیۆ

"پا" ی تریش ههیه، که وشه ی (زور) (زفر)، کویر-قوول" ههتا "زهوهرق" بی!

وشه ی "شاره زور" له سه رده می دهقی هورمزگان

له واتای کوردی "به ریتانی" و "ئه مریکی" و "کامبریدج" و چهندانی تر که پام وشه ی شه هه زور، شاره زورم نه دۆزیه وه. ههروه ها د. هه رمانی له "میژووی جوگرافیای کوردستان له ئاقتیستادا" باسی زور شوینی کردووه، به لام باسی "شه هه زور" ی نه کردووه!! پێچ له لاپه ره (۱۲۰) ی گه شتنامه که ی بۆ کوردستان له سالی (۱۸۲۰) ده نووسی: "کوردمه کان تیگرا پی له سه ر ئه وه داده گرن، که له کۆندا شاری که نه بووه

ناوی "شاره زوور" بووی. سوریشن له سه ره ئه وهی ئه م ناوانه ی ئیستاش وهك زانراوه، هه ر ناوچه كه بووه. "!!

مینۆرسکی و ئه مین نه قشبه ندی و جه مال بابان باس له و ناوانه ده کهن که له کۆندا ناوی شاره زوور بوونه. قلادمیر مینۆرسکی له "له بنچینه کانی کورد و وتاریکی کوردناسی، وه رگێرانی د. نه جاتی عه بدوللا، لاپه ره (١٢٥) هه تا (١٣٣) باس له (شاره زوور) ده کات. له لاپه ره (١٢٧) ده نووسی: شاره زوور (به شیوه کی وردتر "دوزدات") له چه ند ئه فسانه ی ته وراتیدا به (ساوول تاوت) یان (ساوول داود) ناوی ها تووه. هه روه ها مینۆرسکی باوه ری وابوو، که شاره زوور له سه رده می ساسانیه کاندا به ناوی رنیم شه ز پای _ نیمراه _ نیوه ی پێگه ی نێوان ته یسه فۆن و ئاته شگای شیز" ها تووه. ئه و پایه زۆریکیتر جه ختیان له سه ر کردۆته وه. هه ر له و کتێبه دا لاپه ره (١٢٩) مینۆرسکی ده نووسی: شاره زوور له میژووی که لیسای نه ستروپه کاندا به به شیکی دیره یی Diorese یا گه رمای Badjarmak ناو نراوه. هه روه ها له سه ر چاوه ئاشوریه کاندا ناوی شاری (دور ئاشور) ها تووه، هه ندی ده لێن: ئه و شاره ئاشورییه گۆرانی به سه ر داها تووه و بووه به شاره زوور! که مال نوری مه عرف له لاپه ره (٢٤٧) ی کتێبی "هه ندیک شوینه واری دیرین به ر له میژو و میژووی کوردستان" ده نووسی: ناوی شاره زوور، یان شاره هه زوور، که به سه ر ده شته که دا و تراوه، له وه ده چیته بۆ دوا ی فه رمانپروایه تی ساسانیه کان بگه رێته وه، به لگه ش بۆ ئه مه هه تا سه رده می ساسانیه کان

به پێی سه رچاوه میژووییه کان ئه و ناوه نه بیستراوه یان له ناو یووداوه کاندا نه ها تووه، به لکو هه ر به (نیم ئه زرا) _ نیوه ی پێگا ناسراوه. " له مانه ده رده که وی، که ناوی شاره زوور له چه ند زمانیک ها تبی به هه یج

كلوجيك په يوه ندى به سهرده مى ئيسلاميه وه نيه، ئهو ناچه يهش له سهرده مى ئيسلاميدا ناوى (شاره زور) نه بووه ههروها ئهم ناوه له سهرده مى فتوحاتى ئيسلاميدا له زمانى په هلهوى و شيوه زارى ههروميدانه بووه، بهلكوى ناوه كه زور هى دوايى ئهو قوناغه ميژوييه. ههروك وتمان، شاره زور له سهرده مى ئيسلامى: عهباسى، ئهيوپى، عوسمانى بۆته ناوچه يهكى ناسراو له جيهانى ئيسلاميدا، ههتا چهنده ها زاناو فقيه و شهرعزان لهو سهرده مه، سهدى دوازه و سيژده (نهك سهدى جهوت!!) ههلكهوتوون و بوونه ته ناوى ديار له ميژوى ئيسلام دا.

ههروها له سهرده مى دهسه لاتی عوسمانيدا، شههرزوو يهكك بووه لهو سنى ليوايهى ويلايهتى موسل، له مهش زياتر، شه مسهدين سامى له قاموسى ئهعلاميدا، كه ئهحممداقانه له توركيه وه وهى گيپراوه بهناوى "كورد و كوردستان له يهكهم ئه نسلو پيدايى توركى له ميژوو دا" له لاپه ره (۲۱۶) ده نووسى: "ليواى شاره زور كراوه ته ۶ قهزاو ۸ ناحيه، قهزاكانى ئهوسا ئه مانه بوون: كهركوك، ههولير، پانيه، پواندن، سهلاحيه (كفرى) و كۆيه (كۆيسنجهق). بهكورتى له سهرده مى عهباسى و عوسمانيش، شاره زور ناويك نه بووه بۆ "شار" يك، بهلكو ههريميكى فروانبووه، كه نزيكهى زۆربهى باشورى كوردستانى گرتۆته وه.

له ميژوى شارى شاره زوريش دهگهينه ئهو پاستيهى، كه شيعرى هورمگان شعركى ساختهيه، چونكه ههروك چۆن زمانى دهقهكه نوئيه، ههروها زۆر بهههله دهقهكه له پوى ئاييينيه وه ليكداوه ته وه، ههروها ئهوسا، له سالى ۱۶-۲۲ى كۆچى، شاره زور چ وهك وشه، چ وهك ناوى شارىك له هيچ دهقيكدا نه بووه!!!

فەرھەنگۈك

پېئىستە	پېئىستە:
توانا	شيان:
سەرقان	مىژۇن:
پېر	تىزى:
تناسخ الارواح	دۇنسادۇن:
ئارەزو، خوليا، واھىمە	گەلگەلە:
جوگرافىيە سىياسى	جىئوپۇلۇتىك:
كىشە	ئارنىشە:
راقە	شەرقە:
پېياز	مىتۇد:
لېئۇ - زىاتر لە واتەيەك	نەمبىگوتى:
دەۋارنىشەن / كۆچەر	زۇم:
رەگەزى (نەتەۋەيى)	نەتنىكى:
نىشتەمان، جەۋانگە	زىند:
چاكارى	رىفۇم:
لەشكەر	نۇردۇ:
سەقامگىرى	تەناھى:
كات	گىل:
ناشېرىن	كىرىت:
بىنەما	شەنگستە:
ۋەھشىيەت / ۋەھشىگەرى	ھۇفانىيەت:
لەشكەرگە	نۇردۇخانە:
پەشمال، چاند	دەۋار:
سەرقاۋە	زىلەر:
خىزمەت	راژە:
سەنگەر	مەتەرىز:
بەدىل - جىنگەرەۋە	نەلتەرناتىف:
زەبىر	درې:
سوپەر	چەپەر:

سەرچاوەکان:

- ۱- جمال بابان: سلیمانی شارە گەرەکم، سلیمانی لە پۆژی بنیاتنایەوه تا کۆتایی دەسەلاتی بابانەکان، سلیمانی، ۱۹۹۹، بەرگی یەکەم.
- ۲- ئەبوب پۆستەم: ھەورامان، لیکۆلینەوێهەکی میژوویی کۆلتورە، سلیمانی، ۲۰۰۸، ۲ج.
- ۳- جمال بابان، اسماء المدن والمواقع العراقية، بغداد، ۱۹۷۶م.
- ۴- ئەحمەد شەریف علی، ئەنفال لە پۆمانی کوردیدا، نامەی دکتۆرا، کۆیە، ۲۰۰۹.
- ۵- علاوالدین سجاد، میژووی ئەدەبی کوردی، بغداد، ۱۹۵۲.
- ۶- کوردستان موکریان، زار کرمانجی، ھەولێر، ۲۰۰۲.
- ۷- حای م- رەسولی و کادی ھ- ئیلین، پزیشکیک لە کوردستانەوه، ھەولێر، ۲۰۰۳.
- ۸- جەمال ئەبەز: زمانی یەکگرتووی کوردی، ئەلمانیا، ۱۹۷۶.
- ۱۰- محەمەد ئەمین ھەورامانی، زاری زمانی کوردی لە تەرازووی بەراوورد، بغداد، ۱۹۸۱.
- ۱۱- زبیر بیلال اسماعیل، میژووی زمانی کوردی، و. یوسف رۆوف علی، بەغدا، ۱۹۸۴.
- ۱۲- کۆمەڵە نووسەرێک، گۆفاری کۆپی زانیاری عێراق، بەغداد، ۱۹۸۳.
- ۱۳- مەرف خەزەندەر، میژووی ئەدەبی کوردی، ھەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۴- کوردستان موکریان، رووناکی، ھەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۵- جەلیل عەباس، ئافیتسا، گاتا-کات، ھەولێر، ۲۰۰۳.
- ۱۶- پەشاد میران، پەوشی ئایینی و نەتەوێی لە کوردستان، کوردستان، ۲۰۰۰.
- ۱۷- شوکر مستەفا، سەرچاوەکانی بیروباوەری کوردەواری، ھەولێر، ۲۰۰۶.
- ۱۸- کەمال نوری، ھەندیک شوینەواری دیرین...، سلیمانی، ۲۰۱۰.

١٩-خەسرۆ گۆزان، کوردستان لە مێژوودا، چاخە کۆنەکان (١٠٠٠ هەزار ساڵ پ.ز- ٤٠٠ی زاین، بەشی یەکەم، وەرگێڕانی ئاسۆ کریم، (هەولێر: ٢٠٠١)

٢٠-حەسەن عمود حمە کریم، نایی کورد، لە تۆفانی ئیسلامی دا، چاپی سێهەم. (سلیمانی ١٩٩٧)

٢١-کوردستان لە بەردەم فتوحاتی ئیسلامی دا، چاپی سێهەم، (سلیمانی: ٢٠٠٢).

٢٢-شوان عوسمان مستەفا، کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد، (سلیمانی: ٢٠٠٢)

٢٣-سەلام ناوخۆش، سێکۆچکەی هەرەس، (هەولێر: ١٩٩٩)

٢٤-سەرکیس ناغاجان، کورده مەسیحیەکان لەسەر دەمی سانسیدا، هەولێر ١٩٩٦

٢٥-شەرەفخانێ بەدلیسی، شەرەفنامە، وەرگێڕانی هەژار موکریان، (نەجەف: ١٩٧٢)

٢٦-موحەمەد ئەمین زەکی، خولاصەیکە تاریخی کورد و کوردستان، چاپی نوی، (سلیمانی ٢٠٠٠)

٢٧-مەلا جەمیل رۆژیەیی، ولایتگیری رەشەخاکی عێراق، (سلیمانی: ١٩٩٧)

٢٨-مەلا رەئوف سەلیم حەوێزی، کوردستان و نایینی ئیسلام، (جامعە: ١٩٧٠)

٢٩-شاسوار خەدرشەمی، مێژووی ئارامیەکان لە کوردستاندا، (سلیمانی: ١٩٩٩)

ماستەرنامە و دکتۆرانامەکان:

١-احمد میرزا میرزا، غربی الجبال فی صدر الاسلام، رسالە ماجستیر غیر منشورە، کلیه الاداب، جامعە صلاح الدین ارپیل ١٩٩٤.

٢-ناکۆ عبدالکریم شوانی، شاری سلیمانی ١٩١٨-١٩٣٢، ماستەرنامە کۆلیژی

زانسته مرۆچایه تییه کان زانکۆی سلیمانی ۲۰۰۲

۳-فائزه محمد عزت، الكرد فی اقلیم الجزیره و شهرزور فی صدر الاسلام ۱۶هـ ۱۳۲هـ/۶۳۷-

۷۴۹م، رساله ماجستير غير منشوره، کلیه الاداب، جامعه صلاح الدين ۱۹۹۲.

۴-فرست مرعی اسماعیل، الكرد مصادر و معالم تاريخهم فی صدر الاسلام مرحله

الفتوحات، ۱۶هـ-۲۱هـ، رساله ماجستير غير منشوره، کلیه الاداب جامعه الخرطوم

۱۹۹۷.

۵-الامارات الاسلامية فی بلاد الكرد فی العصر العباسی الثاني ۳۵۰-۵۱۱هـ رساله

دکتورا غير منشوره کلیه الاداب جامعه صفاء ۲۰۰۰ .

۶-حسام الدين علی غالب، الكرد فی الدینور و شهرزور رساله ماجستير غير

منشوره، کلیه الاداب، جامعه بغداد، ۱۹۷۵.

۷-کلثومه جمیل عبدالواحد، الحیاة الدینیة و الاجتماعیة و الاقتصادیة لبلاد الكرد

فی عهد الساسانیین (۲۲۴-۶۳۰)م، کلیه الاداب جامعه صلاح الدين-اربیل

۲۰۰۲

گۆڤار و رۆژنامه کان:

۱-زارر سدیق، تاریخ ظهور تسمیة کوردستان، گۆڤاری مهتین، ژ (۸۰).

۲-سهلام، نایا راسته نیسلام کوردستانی داگیر کردوه؟! گۆڤاری نیسلام ژ (۲-۳)

(ههولیر ۱۹۹۳)

۳-ئارام عبدالسلام، رهوشی کورد پیتش نیسلام، رۆژنامه دیهنگی غه ربیان ژماره (۱)

(له ندهن: ۲۰۰۲)

۴-فوتاد رهشید، ناماده بوونی ناو نیشان له پرۆسهی نووسیندا، پامان، ژ (۶۸) ۲۰۰۲

۵-موعتسه سم نه جهمه دین، خویندنه وهیهك بۆ كتیبه: کوردستان و پرۆسهی به نیسلام

کردنی کورد، رۆژنامه دیهوال، ژ (۳۳) (سلیمانی: ۲۰۰۲).

سەرچاوه عەرەبىيە كان :

- ١- القرآن الكريم.
- ٢- الانجيل كتاب الحياة، (بيروت/١٩٨٢)
- ٣- ابن الاثير، الكامل في التاريخ، دار الفكر، (بيروت:١٩٧٨)
- ٤- الاصطخري، المسالك و الممالك، دار العلم، (سوريا:١٩٦١)
- ٥- البلاذري، فتوح البلدان، دار الكتب العلمية، (بيروت:١٩٧٨)
- ٦- ابن حوقل، صورة الارض، مكتبة الحياة، (بيروت:١٩٧٩)
- ٧- الطبري، تاريخ الامم و الملوك، منشورات مؤسسة الاعلمى للمطبوعات(بيروت:١٩٩٨)
- ٨- ابوالفداء، كتاب تقويم البلدان، دار الطباعة السلطانية، (پارس:١٨٥٠)
- ٩- ابن الفقيه، مختصر كتاب البلدان، دار احياء التراث العربي، (بيروت:١٩٨٨)
- ١٠- قدامة بن جعفر، الحراج و الصناعة الكتابة،(بغداد ١٩٧٩)
- ١١- ابن كثير، البداية و النهاية، دار احياء التراث العربي (بيروت: ١٩٩٧)
- ١٢- المقدسي، احسن التقاسيم، دار احياء التراث العربي (بيروت:١٩٨٧)
- ١٣- ياقوت الحموي، معجم البلدان، دار صادر، (بيروت: ١٩٧٧)
- ١٤- بروكلمان، كارل، تاريخ الشعوب الاسلامية، دار العلم، (بيروت:١٩٨١)
- ١٢- كمال أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، دار النفائس، (بيروت:١٩٧٢).
- ١٦- سقوط المدائن و نهاية الدولة الساسانية، دار النفائس، (بيروت:١٩٨١).
- ١٧- محب الله ن، موقع الاكراد و كردستان تاريخيا و جغرافيا و حضاريا، (١٩٩١)
- ١٨- مصطفى، عبدالله، امجاد الاكراد، (اربييل:٢٠٠٢)
- ١٩- هاجاني، حازم، صفحات من تاريخ الكرد و كردستان، (اربييل:٢٠٠٢)

پێڕست

٧	بهرابی
٩	پێشهکی
١٧	چهند سهرنجێك دهرباری كۆتیبی كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد
١٩	بهشی یهكهم، ماستهر نامه‌ی "كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد"
	له‌رووی رێبازی لێكۆڵینه‌وه‌ی زانستیه‌وه
٢١	١- ناوێشانی بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٧	٢- سنووری بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٩	٣- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌ی:
٣٢	٤- شیکردنه‌وه‌ی ژێدهره‌كانی بابته‌كه‌
٣٥	٥- لێژنه‌ی گفتوگۆ
٣٨	كۆرته نه‌ه‌نجام:
٣٩	بهشی دووهم: بابته‌كانی كۆتیبی كوردستان و پرۆسه‌ی به نیسلاام كردنی كورد
٤١	بابته‌ی یه‌كهم: به نیسلاام كردن پاخود به نیسلاامبوونی كورد؟
٥٢	بابته‌ی دووهم: به‌عه‌رمه‌ركردنی وڵاتی كوردان
٦٥	بابته‌ی سێیه‌م: ره‌وشی ئایینی و سیاسی كورد پێش نیسلاام
٩٤	بابته‌ی چواره‌م: "رزگار كردن" و "داگیر كردنی" كوردستان له هه‌ردوو كۆتیبی، "كوردستان له به‌رده‌م هتو‌حاتی نیسلاامی دا" و "كوردستان و پرۆسه‌ی به نیسلاام كردنی كورد"
١٠٩	گیرانی شاره‌كانی هه‌رمێ جزیره
١١٨	بابته‌ی پێنجهم: چه‌مکی جزیه و رۆلی جزیه له رزگار كردنی كوردستان به ناشتی
١٢٦	بابته‌ی شه‌شهم: هۆكاره‌كانی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شار و شارۆچكه كوردیه‌كان
١٣١	چهند سهرنجێك له‌باری هه‌لگه‌رانه‌وه‌و راپه‌ڕینی شارو شارۆچكه كوردیه‌كان

لە ئەفسانەکانی بەشیك لە سیکۆلاریزمی کوردی ئەفسانەى نووسینی سەر ١٣٨

پێستەگە بەنموونە

١٤٠	ئەفسانەى پێستەگە ... چیرۆکی دۆزینەوێ پێستەگە
١٤٥	تیکەلکردنی ئەنقالی ئیسلامی و ئەنقالی سەددامی
١٤٨	سەلانی زەردەشتی بوونی گورد
١٥٤	دەقی ھورمزگانی دەقیکی ساختەپە؟
١٦٦	زمانی پەھلەوی
١٧٠	بەشی شەشەم: شروڤەکردنی دەقەگە
١٧٦	شەنگستی میژوویی وەك بنەمایەك بۆ ھەڵۆشاندنەوێ شیعری ھورمزگان
١٨١	فەرھەنگۆك
١٨٢	سەرچاوەگان
١٨٦	پێرست

پ. ى. سەلام ناوخۇش

ژياننامەى زانستى

پروفېسسورى يارىدەدەر سەلام ناوخۇش

يەككەم: ژياننامە

لەسالى ۱۹۶۶ لەدىى زىبارۇك لەدايكبۇو، لەسالى ۱۹۶۹ ۱۹۷۰ ھاتوونەتە ھەولير. خويىندى سەرەتايى لە ۱-۲ لە سەرەتايى "زاگرۇس" و لە ۴-۶ لە سەرەتايى "مەولەوى" تەواو كىردوۋە. قۇناغى ناۋەندى لە "قوتەيبە" تەواو كىردوۋە، ئامادەيى لە ھەلمەتى كوپان تەواو كىردوۋە. لەسالى ۱۹۹۰ بەشى ئىنگلىزى لە ئادابى زانكۆى سەلاخەددىن ۋەرگىتوۋە، لەسالى ۱۹۹۶ لەھەمان بەش ماستەرى تەواو كىردوۋە. لەسالى ۱۹۹۶ ھەتا كۇتايى ۲۰۰۳ لە بەشى ئىنگلىزى ئادابى دھۇك مامۇستا بوۋە. لە ۲۰۰۴ ھەتا ئىستا مامۇستايە لەبەشى ئىنگلىزى پەرۋەردەى بىياتى زانكۆى سەلاخەددىن.

دووم: نازناوی زانستی

- له ۱۹۹۶/۶/۳۰ ماموستای یاریده‌دهر.
- له ۱۹۹۹/۱/۲۰ ماموستا.
- له ۲۰۰۷/۳/۲۰ پروفیسوری یاریده‌دهر.

سپهه: چالاکییه نه‌کادی‌مییه‌کانی

- له‌سالی ۱۹۹۸ به‌تویژینه‌وه‌یه‌ک به‌شداری له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی زانکۆی ده‌وک کرد.
- له‌سالی ۱۹۹۹ به‌تویژینه‌وه‌یه‌ک به‌شداری له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی زانستی زانکۆی سلیمانی کرد.
- له‌سالی ۲۰۰۰ به‌شداری له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی خۆیندنی بالای زانکۆکانی هه‌ریم کرد.
- له‌سالی ۲۰۰۵ به‌تویژینه‌وه‌یه‌ک به‌شداری له‌یه‌که‌م کۆنفرانسی زمان کرد.

چوارم: تویژینه‌وه‌ نه‌کادی‌مییه‌کانی:

- 1- sequence of Descriptive adiecfives in kurdish
کۆفاری نوستاد- زانکۆی به‌غدا
- 2- A confrasfive study of Ellipsis in kurdish aud english
کۆفاری زانکۆی ده‌وک
- 3- Kirmanji kinship terms
کۆفاری زانکۆی ده‌وک
- 4- polysemy ofsome adiecfives in Kurdish
کۆفاری ده‌وک
- 5- Kurdish Honorifics system

- گۆڤارى زانكۆ- سەلاخەدين
- 6- Ambiguity in Kurdish
- گۆڤارى زمان- كۆلېڤى زمان
- 7- Kurdish Diminutive system
- گۆڤارى زانكۆى دھۆك
- 8- Diglossia in Kurdish
- گۆڤارى ئوستاد- بەغدا
- 9- classifying and translating idioms
- گۆڤارى زانكۆى دھۆك

پېنچەم: كۆتېبەگالى

۱- فەرھەنگ نووسىن

- ۱- فەرھەنگى ئۆكسڤۆرد ئىنگىلىزى- كوردى .
- ۲- فەرھەنگى ئۆكسڤۆردى نوڤ- سۆرانى- بادىنى- ئىنگىلىزى .
- ۳- فەرھەنگى سىدرا، كوردى- عەرەبى- ئىنگىلىزى.
- ۴- فەرھەنگى ھىوا، ئىنگىلىزى- كوردى :
- ۵- فەرھەنگى ھەراشان- "بەھاوبەش" .
- ۶- فەرھەنگى زاراۋەى لەشكرى، "بەھاوبەش" .
- ۷- فەرھەنگى زاراۋەى ئەدەبى، "بەھاوبەش" .

ب: زمانناسی

- ۱- زمانناسی و هندی بابەتی زمانناسی کوردی .
- ۲- پوختەیهك دەربارەى زمانناسی .
- ۳- ئایین و زمانناسی .
- ۴- واتاسازی "بەهاوبەشی لەگەڵ" م. نەریمان .
- ۵- یاسا بنەرەتییهکانی پرستەى کوردی، ماستەرنامەکەى پروفیسۆر وریا عومەر ئەمین .
- ۶- سارا، بۆ فیڕبوونی زمانى ئینگلیزى.

ج: وەرگیڕان

- ۱- قورئان و زانستى نوێ- لەئینگلیزییەوه.
- ۲- کوردو کوردستان لەنیوان بەرداشى داگیرکاران- لەئینگلیزییەوه.
- ۳- کرۆنۆلۆژیای مەسەلەى ویلايەتى موسڵ- لەئینگلیزییەوه.
- ۴- یاسا بنەرەتییهکان- لەئینگلیزییەوه .
- ۵- نۆ چیرۆک لەبارەى خەڵکەوه- لەئینگلیزییەوه .
- ه: میژووی سیاسى / نووسین
- ۱- کوردستان چۆن داگیرکراو دابەشکرا .
- ۲- ھۆکارەکانى رکاندننى ویلايەتى موسڵ .
- ۳- سێکوچکەى ھەرەس .
- ۴- مافى میژووی غەیرە کورد بەسەر کوردستانەوه .
- ۵- مەملانێى ئینگلیزو تورک .
- ۶- شێخ مەحمود و سى ئەفسەرەکە .
- ۷- ئایین و ناسیۆنالیزم .

ج: ئەمى كىتەپخانەى بەنازناو بلاوى كىردوونەتەرە:

- ۱- دراسة عن احتلال و تقسيم كردستان، ترجمة- يوسف كمال.
- ۲- دۆزى كورد لەنيوان بەرداشى ماركسىيەت و ديموكراسىيەت - هيوئا ئەمىن .
- ۳- لۆزانى ۱۹۲۳ و لۆزانى ۱۹۹۰- محەمەد سەلام.
- ۴- كورد لەنيوان ئىسلام بوون و ئىسلام كىرندا- هيوئا سەلام .
- ۵- عەلمانىيەتى ماركسى و ديموكراسى- دلشاد عوسمان.

د-كىتەپى ئەدەبى:

- ۱- رەخنەو رۆمان و رۆژنامەگەرى ئىسلامى .

شەشەم: هەندى لە وتارەكانى

- ۱- دوو وینەى ئەقینى لە رۆمانەكانى هەمنگواى- پ. ھاوكارى، ۱۹۹۱.
- ۲- بانقى حىسابم- چىرۆك- وەرگىزان لە ئىنگلىزىيەو. پ. پاشكۆى عىراق، ۱۹۹۰.
- ۳- بى بار چىرۆك- وەرگىزان لە ئىنگلىزىيەو، پ. ھاوكارى، ۱۹۹۰.
- ۴- هەموو رىگاكان بەرەو گەرمای هەولێر دەچن، لە ئىنگلىزىيەو، پ. ھاوكارى ۱۹۹۰.
- ۵- پىنجەم ئافرەت لەژيانى سارتەر، لە ئىنگلىزىيەو، پ. ھاوكارى، ۱۹۹۱
- ۶- مردنى فەرمانبەرىك، لە ئىنگلىزىيەو. پ. پاشكۆى عىراق.
- ۷- رەخنەى نوێ. لە ئىنگلىزىيەو. گوڤارى پەيامى راستى. ژ. ۶.

۸- رەخنەی ئەدەبی لەسەردەمی رێنسانس. لە ئینگلیزییەوه، پ. بایەتی
۱۹۹۳.

۹- ژيانى فانتازى تۆم ستۆپارد، لە ئینگلیزییەوه، پ. ھاوکاری ۱۹۸۸.

۱۰- رێڤیی خاپینۆک- لە لاتینییەوه، پ. بزاق، ۱۹۸۹.

۱۱- دامەزراندنەوهی عەقلى كوردی. پ. رابوون ۱۹۹۳.

۱۲- كوردەكانى سۆڤیەت، پ. بایەتی، ۱۹۹۳.

۱۳- ماركسیەت و دیموكراسیەت بۆ كورد -دوو پوو یەك شت بوون، پ.
رابوون ۱۹۹۵.

۱۴- فیدرالیەتی ئیسلامی، پ. رابوون، ۱۹۹۶.

۱۵- خۆبەدەوهیەکی سیمانیکیانە، گ. دەوك، ۱۹۹۶.

۱۶- كارەكتەری دەربیری، گ. گازی ۱۹۹۷.

۱۷- لە سیفەرە بۆ لۆزان و حەتیمەتی دابەشکردنی كوردستان، گ. ڤەژین
۱۹۹۸.

۱۸- كوردستان دواى كوردستان، پ. بایەتی و رۆژنامەى یەكگرتوو.
۲۰۰۵.

۱۹- الشوفینیة، ج. خەبات ۱۹۹۸.

۲۰- اسباب نزاع الامراء الكرد مع سلفات العثمانية. ج. خەبات ۱۹۹۹.

۲۱- رۆشنیری دەسلەت، پ. یەكبوون ۲۰۰۰.

۲۲- رۆژئاواو مەسەلەى كورد، سى ئەلقە، پ. یەكگرتوو ۱۹۹۴.

- ۲۳- ھەرف تۆفیھت و تەك سىستەمى ئەمىرىكا، سى ئەلقە، ز. رابوون ۱۹۹۳.
- ۲۴- بىبلوگرافىيە رۇژنامەگەرى ئىسلامى كوردى، گ. جەماوەر ۲۰۰۰، ژ ۷۶-۷۷.
- ۲۵- رۇمانى ئىنگلىزى، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۶- سۇرمانجى، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۷- پوختەيەك دەربارەى پراگماتىكس، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۸- مافى مېژووى ئەرەن و ئاشوورى لەكوردستان، پ. پەيمان ۱۹۹۹.
- ۲۹- مېجەر نوئىل و مەسەلەى كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۰- مېجەر سۆن و مەسەلەى كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۱- ئۆزدەمىر و مەسەلەى كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۲- رۇژمەلاتناس و دەسلەت، گ. گازى ۱۹۹۸.
- ۳۳- نانى رووتەم خویندەو و نەشگىرىام، پ. بەدرخان ۲۰۰۷.
- ۳۴- ماستەر نامەكەى وریا عومەر ئەمین، پ. بەدرخان ۲۰۰۷.
- ۳۵- زمانى كوردى زمانىكى مۇرفىمى نییە، گ. كاروان ۲۰۰۶.
- ۳۶- ۱+۱=۱، گ. گولان ۲۰۰۶.
- ۳۷- چوارچىووى ئاخاوتن، گ. نەوشەفەق ۲۰۰۵.
- ۳۸- ھەلەشانەنەووى سىفەر، گ. سەنتەرى برایهى ۱۹۹۹.
- ۳۹- بزافى دەستەخووزى تورکيا، گ. سەنتەرى برایهى ۱۹۹۸.
- ۴۰- شىعەرى جەنگ لەشىعەرى ئىنگلىزىدا، پ. برایهى ۱۹۹۳.

- ۴۱- كرۇنۇلۇژىيە مەسەلەى كورد، پ. برايه تى ۱۹۹۸ .
- ۴۲- ساىكس بىكۇ، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۳- سىكۇچكەى ستم- وەلام، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۴- پەيمانى قاهرە، گ. دھوك ۱۹۹۹ .
- ۴۵- شىخ سەيدى پىران، گ. قەزىن ۱۹۹۹ .
- ۴۶- فەتواكەى مەلاى خەتى، گ. مەتىن ۱۹۹۹ .
- ۴۷- ھەولير و ئەربائىلو، گ. ھەولير ۱۹۹۹ .
- ۴۸- ھاوپەيمانى نوى، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۴۹- شارچىەتى، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۵۰- سونەچىن و كىن، پ. مىدىا ۲۰۰۷ .
- ۵۱- رۇژئاواناسى...پ. ئاوينە ۲۰۰۷ .
- ۵۲- فیدرالئەكى تر، پ. پرس ۲۰۰۷ .
- ۵۳- مەغزاو جۇرەكانى، پ. نوى ۲۰۰۷ .
- ۵۴- كارەكتەرى سەرەكى، پ. نوى ۲۰۰۷ .
- ۵۵- عەقلى ئىمانى، گ. پەيامى راستى ۲۰۰۶ .
- ۵۶- زمان و ئاسايشى مەعريفى، گ. زانكوى نوى ۲۰۰۷ .
- ۵۷- عەقلى ميليشياىى، پ. مىدىا ۲۰۰۷ .
- ۵۸- سىكۇچكەى ستم، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۵۹- جووتە وشە، گ. پىشكەوتن ۲۰۰۷ .

- ۶۰- ھاوپەیمانی ئیسپرائیل، پ. کوردستان راپۆرت ۲۰۰۷.
- ۶۱- نەوێ نوێ و تەلاق، پ. یەکگرتوو ۲۰۰۷.
- ۶۲- میلیشیایی لە بلاوکوردنەوه، گ. رامان ۲۰۰۷.
- ۶۳- قوتابخانەی پراگی زمانهوانی، گ. رامان ۲۰۰۶.
- ۶۴- رۆلی مۆرفیمی "ئ" لە کورتکردنەوهی رسته‌دا، گ. زانکۆی دهۆک ۲۰۰۰.
- ۶۵- ئیسلام یان عەرەبایەتی، پ. رابوون ۱۹۹۳.
- ۶۶- ململانێی رۆژئاواو رۆژه‌لات، گ. مەتین ۱۹۹۶.
- ۶۷- تەبایی داگیرکاران، گ. مەتین ۱۹۹۶.
- ۶۸- ململانێی سەرانی کورد، گ. مەتین ۱۹۹۶.
- ۶۹- سویندخۆره‌کان و کورد، پ. براهیەتی ۱۹۹۳.
- ۷۰- دادایزم یا ولأخیزم، پ. ره‌سەن ۱۹۹۷.
- ۷۱- دانیال دیفۆ باوکی رۆمانی ئینگلیزی، پ. براهیەتی، ئەدەب و ھونەر ۱۹۹۸.
- ۷۲- ھیزی فیلدینگ و ھونەری رۆماننووسین، پ. براهیەتی، ئەدەب و ھونەر ۱۹۹۸.
- ۷۳- خۆیندەوێهەك بۆ ھەندی لە رۆمانەکانی نەوال سەعداوی، گ. گازی ۱۹۹۸.

۷۴- رهوشى كوردستان له سهردهمى ساسانييه كان، ب. دهنگى غهريبان
۲۰۰۲.

۷۵- دهولهتى ئيسلامى يان دهولهتى موسلمانيش، ب. دهنگى غهريبان
۲۰۰۲.

- ۷۶- خويندنه وهيهكى مه عريفى ميژوو، پ. رابوون ۱۹۹۳ .
۷۷- شيعرى "خوشم دهويى"، پ. پاشكوى عىراق ۱۹۸۷ .
۷۸- شيعرى "كه ئىوارهديت"، پ. هاوكارى ۱۹۸۸ .
۷۹- شيعرى "رؤژانى ئاسوودهيم"، پ. پاشكوى عىراق ۱۹۸۹ .

جەوتەم، جاويپكەوتنەكانى

- ۱- گوڤارى كاروان .
- ۲- گوڤارى پەيامى راستى .
- ۳- گوڤارى زانكوى نوى.
- ۴- گوڤارى ستاندهر .
- ۵- گوڤارى ئەمريكاناسى .
- ۶- رۇژنامەى جەماوهر .
- ۷- رۇژنامەى نوى .
- ۸- رۇژنامەى وەرچەر خان .
- ۹- رۇژنامەى سۇليداريتى .
- ۱۰- رۇژنامەى خەباتى نوى .
- ۱۱- رۇژنامەى ئالائى ئازادى .
- ۱۲- گوڤارى گازى .

۱۳- رۇژنامەى كۆمەل .

۱۴- رۇژنامەى ھەلىقە پۇست .

۱۵- رۇژنامەى رەسەن .

تەلەۋزىيۇن و رادىئوكان:

۱۶- تەلەۋزىيۇننى سەتەلايتى كوردستان.

۱۷- تەلەۋزىيۇننى CBS ى ئەمىرىكى .

۱۸- تەلەۋزىيۇننى كەنالى دھوك .

۱۹- تەلەۋزىيۇننى ھەلىقى يەككىتى .

۲۰- تەلەۋزىيۇننى كۆمەل- كەنالى ھەلىقى .

۲۱- رادىئو زانكو .

۲۲- تەلەۋزىيۇننى سەھەرى ئىرانى .

۲۳- سەتەلايتى رۇژ تىقى .

ھەشتەم: ئەۋكەتپانەى يېشەكى بۇ ئوۋسىيۇن

۱- نەۋال سەعداۋى و ئايدۇلۇژىيائى رۇ ئوۋسىيۇن، مەمەد يوسىف ۱۹۹۵ .

۲- كېشەى ئەدەب و سىياسەت لە ۋلاتە سۇشالىيىستەكان، ۋەركىپرانى مەمەد يوسىف ۱۹۹۹ .

۳- رۇژئاۋايىيەكان بۇ مۇسلمان دەپن؟، ۋەركىپرانى ئەلسرومە جەمىل ۲۰۰۷ .

۴- بۈۈكە بەبارانى، كۆمەلە شىيەرى، ئارام شارباژىپرى ۲۰۰۷ .

۵- فەرەنگى كۆمەلناسى، م. عوبىد ۲۰۰۷ .

۶- كۇنۇلۇژىيائى مەسەلەى مۇسل .

۷- قورئان و زانستى نۇي .

۸- كوردەكان و كوردستان.

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میژوونووس (نارنۆلد تویینی) له بهشی دووهمی کتییی (میژووی بهشهریهت)

دهنوسی : بهراستی سوپای ئیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و رۆم .. ههرگیز

له جهنگدا درنده نهبوو ئهمهش خالیکی دیوو که کورد له زۆر شوین بهبی شه

موسلمان بین .

تۆماس نارنۆلد دهلیت: مهحاله بگوتریت موسلماننهکان له گرتنی ناوچهکانی

ولاتی ساسانی هیزیان به کارهیناییت له پیناو سهپاندنی ئایینی ئیسلام به سه

دانیشتوانی ناوچهکه.

کورد بهر له ئیسلام زهردهشتی، فهله، یاخود بهشیک جوله که بوونه، کهئمه

وایکردوو له عهره به بت پهستهکان زوتر ئیسلام قبول بکه .

له شهرهنامهدا هاتوو : ههرچی دهقهری جهزیرهیه کۆمهلیک کوردی

بازرگان له هۆزی "باجن" له جزیرهی بۆتانهوه چونهتهتایف و له سهردهستی

پیغمهبر موسلمان بوون، که ژمارهیان نۆ کهس بووه ، دواتر ههموو کورد

لهسه دهستی ئهم نۆ کهسه موسلمان بوون.

نوسینگهی تهفسیر

بۆ بلاوکردنهوهو راگهیاندن

ههولیر - شهقامی دادکا - زیر نوتیلی شیرین یالا

Mob: 00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

